

"MODERNE ELLER TILPASSET?"
Bygdekvinnens hverdagsliv i tid og rom

Marit Anne Aure

INSTITUTT FOR SAMFUNNSVITENSKAP
Seksjon for samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning
UNIVERSITETET I TROMSØ 1995

1SV/2005 188

95C010828

"MODERNE ELLER TILPASSET?"

Bygdekvinnens hverdagsliv i tid og rom

Marit Anne Aure

INSTITUTT FOR SAMFUNNSVITENSKAP

Seksjon for samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning

UNIVERSITETET I TROMSØ 1995

95c010828

Til
minne om
Marie Solenes

FORORD

Innimellom har det blitt mye hverdagsliv. Takk til de kvinnene på Averøy som generøst ville dele sine erfaringer med meg. Jeg ble møtt med stor åpenhet og velvilje: Takk skal dere ha. I tillegg til å skrive om andres hverdagsliv har jeg sammen med Svein, Marius og Jakob også hatt mitt eget. Takk til Svein som har tatt ansvar for våre felles hverdager, du har også vært en spennende diskusjonspartner.

Takk til Aud-Inger som tidlig ga meg Marilyn French' - "Det blødende hjerte". Mamma har sammen med Pappa, Edgar og Bjørg bidratt mer til denne oppgaven enn noen av dem sannsynligvis vet. Takk skal dere ha alle sammen.

Dette arbeidet har på ingen måte vært en ensom jobb. Arbeidet, spesielt avslutningsfasen har vært preget av en enorm dugnadsvilje. Stor takk til Tove, Turid, Kristin, Lina, Aasa, May-Jorun og Kari. Trond har gjort en kjempeinnsats med å gi oppgaven et presentabelt ytre. Takk skal du ha.

Halldis Valestrand har vært min veileder. Tusen takk for god støtte, inspirasjon og kritiske kommentarer. Veiledningsseminaret Halldis har ledet har også bidratt med nyttige og gode kommentarer.

Illustrasjonen på forsiden er tegnet av Rita Backer Hjorthaug.

Marit Anne Aure
Tromsø 26.05-95

INNHALDSFORTEGNELSE

DEL I - TEORETISK BAKGRUNN OG PRESENTASJON AV AVERØY

INNLEDNING	s. 1
"Landet består av heima og livet av kvardaga"	s. 1
Oppgavens videre organisering	s. 3
KAPITTEL 1 - FORTOLKNING OG STRUKTURASJON	s. 4
Anthony Giddens og strukturasjonsteorien	s. 5
Strukturasjonsprosessen	s. 7
Hva er handling?	s. 9
Reduksjonistisk og totaliserende?	s. 11
KAPITTEL 2 - VELKOMMEN TIL AVERØY	s. 13
Liv og arbeid på Averøy, historisk og i dag	s. 17
Kvinnearbeid de siste to-tre tiår	s. 19
Trekkt i den nasjonale utvikling	s. 21
Data om folk, lite om fe	s. 23
KAPITTEL 3 - TID, ROM, KJØNN OG IDENTITET	s. 26
Tid og rom	s. 26
Tid og rom, eller tid eller rom?	s. 28
Å analysere (i) tid...	s. 29
Romlige analyser	s. 33
Distriktskvinneliv og kjønn	s. 35
Hva er kjønn?	s. 36
Kjønnssystem	s. 38
Identitet	s. 41
KAPITTEL 4 - "METODEKOMMODE"	s. 44
Hverdagsliv som metode og forskningsfelt	s. 44
Livsløp og livsløpsintervju	s. 45
Om hvem som gjør hva, hvor og sammen med hvem i hverdagen	s. 47
Om antall, utvalg og intervjuenes varighet	s. 48
På kaffebesøk hos fremmede venninner	s. 50

DEL II - Å DELE LIV OG DELE ARBEID

KAPITTEL 5 - SYMBOL OG FORVENTNING	s. 58
Kaffeskjenking som symbol på arbeidsdeling og likestilling	s. 58
Diskusjon...	s. 60
"Prinsen på den hvite hesten". Om forventninger	s. 64
KAPITTEL 6 - DEN KONKRETE ARBEIDSDELING	s. 69
Fulltids lønnsarbeid for begge ektefeller	s. 69
Om ansvar	s. 71
Konsekvenser av arbeidsdelingen.	s. 73
Forhandlinger om arbeidsdeling og kjønn	s. 74
Endret praksis?	s. 75
Fraværende menn- og tilpassede kvinner?	s. 76
Hjemmевærende husmødre?	s. 80
Deltid og deltid, arbeid og arbeid?	s. 81
For et mirakel ei rød strømpe kan gjøre med hvitvasken!	s. 82
Arbeidsdeling i landbruket	s. 83
Noen konsekvenser av strukturelle forhold i landbruket	s. 84
KAPITTEL 7 - DE BESTANDIGE NORMENE OM MODERSKAP	s. 87
Strukturelle endringer; betingelser for kjønnsforhandlinger?	s. 87
Arbeidsdeling i forhold til barn	s. 89
Tidskonflikt i hverdagslivet; om velferdsstat og slektsbasert omsorg	s. 91
"Ho mamma har ungan"	s. 92
Arbeidslivets- og omsorgsarbeidets logikk; om ansvar	s. 96
Om "Døktige Kvinnfolk" og "Gode Mødre"	s. 99
KAPITTEL 8 - BYGDA SOM BOSTED OG MER TIL	s. 102
..i skjønn forening?	s. 105
Kampen for bygda!	s. 107
Familie- og foreningsliv - to sider av samme sak?	s. 109
Selvrealisering i bygda uten slektas hjelp	s. 109
Bygd, bolig og boligstandard	s. 110
"Å skape et hjem"	s. 111
Kvinnfolk og bil!	s. 113
Om bussruter og daglige baner	s. 114
Frihet på fire hjul	s. 115

**KAPITTEL 9 - FORTOLKNING OG STRUKTURASJON AV
KVINNELIV PÅ AVERØY**

s. 119

Sosialt handlingsrom

s. 119

Forskjeller mellom yngre og eldre kvinner. Om å være husmor

s. 120

Hva kan unge jenter gjøre?

s. 122

Forhandlinger om kjønn

s. 123

Kjønn og identitet

s. 123

Idealtypiske bygdekvinneliv

s. 125

En moderniserings prosess?

s. 127

Gode mødre og nye tider

s. 129

LITTERATURLISTE

s. 131

Vedlegg: Kart over Averøy

DEL I

TEORETISK BAKGRUNN OG PRESENTASJON AV AVERØY

INNLEDNING

"Landet består av heima og livet av kvardaga"

Kvinneliv på 90- tallet er tema for denne oppgaven. På bakgrunn av en empirisk undersøkelse på Averøy vil jeg prøve å forstå hvordan ulike distriktskvinner organiserer sine hverdagsliv. Jeg er opptatt av å vise mangfoldet i hvordan kvinner bor og lever distriktene.

Endringer i samfunnsstrukturer; sysselsettingssystemer, bosettingsmønster og økonomi påvirker og endrer kvinners hverdagsliv. Kvinner må finne nye løsninger på nye utfordringer. Kvinners posisjon på arbeidsmarkedet, på utdanningsmarkedet, i familien og i lokalsamfunnet har forandret seg mye de siste tiårene. Normer om kjønn og deltakelse i offentlig liv er også under endring. Hvordan innretter kvinner seg i nye situasjoner, og hva gjør de for å få hverdagen til å "henge i hop"? Hvilken betydning har kvinnenens nye tilpasninger i sin tur for lokalsamfunnene, og hvordan virker dette igjen tilbake på deres hverdagsliv? Kvinners levemåter er både med på å endre og gjendanne mønstre. Hva slags kunnskap og tenkemåte ligger til grunn for kvinnenens tilpasninger, og vil disse gjendannes i det vi kan kalle et mer moderne samfunn? Disse spørsmålene kan omformuleres til: På hvilken måte tar kvinner del i det som betegnes som moderniserings-prosesser?

Møre og Romsdal Fylkeskommune har utarbeidet en Kvinnemelding. I denne heter det blant annet "Kvinner har i omsorgsarbeidet lært å sjå likskap i forhold til behov, i motsetning til begrepet om like rettar.." (Hildur Ve i Kvinnemelding 1989). I Kvinnemeldingen bygges det videre på dette utsagnet og visjonen for fylkeskommunens arbeid på dette området formuleres slik: "Om arbeidsdelinga mellom kjønna blir oppheva, vil det kunne føre til ei samansmelting og kanskje til nye tankar om kva eit likestilt samfunn er, eit samfunn der felles ansvar blir like viktig som like rettar." (1989:5). Begge disse formuleringene tar utgangspunkt i at kvinner har en egen måte å tenke på, de er i besittelse av en omsorgs/ansvarsrasjonalitet (Sørensen 1982, von Wright

1991). Preges hverdagslivene til kvinner på Averøy i 90-åra av en slik ansvarsrasjonalitet? Hva består den i så fall i og hvilke konsekvenser har en slik tenkemåte for ulike kvinners liv? Både arbeidslivets organisering, trygdeordninger og en stor del av lovverket i velferdsstaten har vært tilpasset og tilrettelagt i forhold til menns livsmønster (Acker 1992, Hernes 1987, Leira 1989). Menns handlinger har på ulike måter fungert som premissleverandør for kvinners valg og tilpasninger (Wiborg 1990, Fredriksen 1986, Gerrard og Valestrand 1984). Er dette fortsatt tilfelle - eller preges kvinneliv i distriktene av innordning og tilpasning? Like levekår for kvinner og menn forutsetter at man fokuserer både på like rettigheter og plikter. Rett til utdanning, arbeid og forsørgerplikt må medføre økt oppmerksomhet mot delt ansvar. Derfor vil *ansvar* være et sentralt begrep i denne undersøkelsen.

I den offentlige debatten om distriktsnorgs fremtid har det vært en viss fokusering på kvinner, eller rettene sagt på mangelen på kvinner. Unge jenter har flyttet fra distriktene, dette har stor betydning for befolkningsutviklingen og befolkningssammensetningen i distriktskommuner. Hvorfor forlater unge kvinner distriktene? Det er behov for mer kunnskap om forskjellige kvinneliv. Ikke bare fordi unge kvinner er en forutsetning for levedyktige bygder, men også for å øke kunnskapen om kvinners liv. Vi mangler kunnskap om "...hvordan kvinner i 1990-årene håndterer ressurskrise, utdanning, ulike sektorer og deres organisering, familieetablering, statlig politikk og arbeidsmarked (..) vi savner *sammenbindende studier*" (Valestrand 1991:38). I folks liv fungerer arbeidsmarked, familieliv og velferdsstatens tilbud *sammen* som rammebetingelser. Hverdagslivet består i nettopp det å knytte sammen ulike deler av dagliglivet. Denne studien er et forsøk på gjøre et arbeid hvor *sammenhengene* mellom forskjellige sider av livet og ulike sektorer i samfunnet fremheves. Jeg ønsker å fokusere på kunnskapen som ligger til grunn for handlinger som binder ulike deler av hverdagslivet sammen.

Jeg plasserer meg i en feministisk tradisjon som kan defineres som

"..kompetanse som sikter mot en mest mulig nyansert forståelse av og via *kjønn*, og som dermed kan bidra til å endre nåværende kjønnsrelasjoner" (Lundgren 1992:13).

Jeg vil benytte tid, rom og kjønn som perspektiv for å undersøke, og forsøke å forstå hva det innebærer å være kvinne på Averøy i dag. Dette utgangspunktet impliserer at jeg både vil kon-

struere mønstre og forskjeller. Jeg ønsker å fremheve både variasjoner og likheter i kvinneliv i denne kommunen.

Oppgavens videre organisering

I første kapittel vil jeg kort gjøre rede for deler av den vitenskapsteoretiske bakgrunnen dette arbeidet bygger. Jeg vil blant annet presentere Anthony Giddens strukturasjonsteori. Kapittel 2 er en liten "kjøretur" som skal vise hvordan Averøya ser ut. Her presenteres arbeidsmarkedet og en del andre opplysninger om kommunen. Dette kapitlet danner bakgrunn for en forståelse av hvordan folk lever og arbeider på Averøy. I kapittel 3 utdypes tid, rom og kjønn som sentrale begreper i mine analyser. Det neste kapitlet, 4, fokuserer på metodiske perspektiv som hverdagsliv og livsløp. Her er også en redegjørelse for undersøkelsens praktiske gjennomføring. Sist i dette kapitlet forsøker jeg å analysere samhandlingen mellom informantene og meg i intervju-situasjonen. Kapittel 5 tar opp noen sider ved arbeidet som kjønnkonstituerende virksomhet, og hvordan kvinnes forventninger har betydning for deres opplevelse av egen praksis. Det neste kapitlet, 6, er en gjennomgang og diskusjon av arbeid og arbeidsdeling i hushold og på arbeidsmarked. Kapittel 7 er organisert rundt "moderskapet" og en diskusjon av ansvar. Bygda og bygdelivet er tema for kapittel 8, og oppgaven avsluttes og oppsummeres i kapittel 9. Vedlagt finnes kart over Averøy.

KAPITTEL 1

FORTOLKNING OG STRUKTURASJON

Utgangspunktet for denne studien er et ønske om å kunne forklare hvordan enkelte kvinner lever i dag. Dette innebærer også en undersøkelse av hvordan den sosiale organiseringen på grunnlag av kjønn kan arte seg i et bygdesamfunn. Gjennom å fortolke enkelte kvinners utsagn og handlinger, forsøker jeg å konstruere mønstre av likhet og ulikhet mellom kvinner. Hverdagspråk som grunnlag for meningsforståelse og meningsproduksjon blir viktig. Dette plasserer denne undersøkelsen innenfor en meningsforstående eller hermeneutisk tradisjon i studiet av sosiale prosesser (Guneriussen 1992). Hermeneutikken er den vitenskapen som eksplisitt har fortolkning som tema, "..filosofisk hermeneutikk tematiserer de universelle vilkår for forståelse.." (Gilje 1987). Det finnes ulike hermeneutiske tradisjoner, som alle tematiserer hva forståelse er og hvilke muligheter vi har for å forstå andre mennesker. Dette er også en debatt om hvordan mening oppstår, hvordan vi som mennesker forstår verden omkring oss, og hvordan denne verden ser ut for oss. Spørsmål om hva kunnskap er og hvordan kunnskapsproduksjon foregår, er derfor en del av denne debatten.

Å forstå et sosialt fenomen, vil si å kunne beskrive aktørens mening med og opplevelse av, samhandling og sosiale prosesser. Hva handlingenes konsekvenser innebærer for aktørene er en del av denne forståelse. Å forstå noens mening har også aspekter av innlevelse eller empati. Målet med denne undersøkelsen er å få en slags tilgang til aktørens opplevelse, en subjektiv innenfra forståelse. Derfor må en forsøke å "erobre" det perspektivet som har dannet aktørens mening (Gadamer 1975:259). Tidlig hermeneutisk teori gikk ut i fra at det fantes "..et grunnleggende samsvar mellom alle menneskers sjelsevner og åndsliv." (Guneriussen 1992:33). Det ville derfor være mulig å finne en direkte mening bak det aktørene sa. Gjennom innlevelse og fantasi kunne en nærmest ta del i andre menneskers meninger og erfaringer (Dilthey 1990 i Guneriussen 1992). Denne posisjonen utfordres av blant andre Gadamer (1975). Han påpeker at våre erfaringer og opplevelser dannes innenfor en bestemt historisk sammenheng. Dette vil prege hver enkelts måte å forstå på, og Gadamer benekter at det finnes en grunnleggende fellesmenneskelig mening som vi direkte kan ta del i. Forståelse dannes innenfor forståelseshorisonter som består av de tanker vi har om verden. Vi tenker *ved hjelp* av denne forståelseshorisonten. For å forstå andres mening må vi derfor kjenne deler av deres forståelseshorisonter. Gjennom fortolkningsprosesser, hvor delene forstås på bakgrunn av helheten og vice versa blir vår

forforståelse utfordret. Forståelseshorisonter endres og ny forståelse kan etableres gjennom videre fortolkningsprosesser. Språk og andre kommunikative uttrykk er ikke representasjoner av virkeligheten. Informantenes utsagn om Averøy er med andre ord ikke speilbilder av de liv som leves der, men en del av en historisk konstruert verden. Det finnes heller ingen objektiv verden, ingen egentlig mening - eller virkelighet "bak" det som fremtrer for oss. Mening og virkelighet er sosiale, kontekstuelle konstruksjoner. Dette poenget har Gadamer formulert på følgende måte. "...understanding is not merely a reproductive, but always a productive attitude as well" (Gadamer 1975:264). Både informantenes og min kunnskap er konstruert innenfor en sammenheng; en diskurs. Informantene lever sine liv på Averøy, mens jeg som student ved universitetet, er faglig interessert i distriktskvinneliv. Kunnskap og erfaring plasserer oss i posisjoner som gjør oss i stand til å se og forstå noen fenomener som meningsfulle. Andre tolkninger ekskluderes gjennom den samme forståelses-horisont. Refleksivitet omkring disse prosessene kan være et verktøy for å fremheve *hvordan og hvorfor* jeg har fortolket aktørenes handlinger og konstruert de sammenhengene de inngår i (Giddens 1984, Hastrup 1992).

Å se virkelighet, mening og individer som sosiale konstruksjoner løser ikke utfordringer knyttet til forståelse. Men fokus rettes mot den prosess hvor mening etableres og fortolkning finner sted. Ved å beskrive konstruktive prosesser, beskrives også prosesser som leder til etablering av mening. Vi må forsøke å beskrive hvordan aktørene forstår ved å fokusere på hvordan de konstruerer og fortolker kategorier (Holtedal og Haugen 1984). Mening produseres gjennom handling i bestemte situasjoner. Kontekstuelle beskrivelser av handlingsforløp er derfor sentrale med hensyn til å forstå aktørers mening.

Anthony Giddens og strukturasjonsteorien

Som et overordnet teoretisk perspektiv vil jeg benytte Giddens strukturasjonsteori. Her presenteres kort sentrale deler av denne teorien for å gi en bakgrunn for hvordan jeg tenker om handling, struktur og forholdet mellom disse aspektene ved samfunnsliv. Jeg vil forsøke å anvende teorien på hverdagsliv blant kvinner på Averøy. I denne teorien forsøker Giddens å knytte en fortolkende sosiologi sammen med strukturelle tilnærminger til studier av samfunn (Giddens 1984, 1991). Strukturasjonsteori skiller seg fra strukturalisme ved at man ikke ser reproduksjon av sosiale system som mekaniske produkt. Samtidig prøver strukturasjonsteorien

å forklare hverdagslivets handlinger¹, men uten å være ensidig orienterte mot aktørenes subjektive opplevelser. Fortolkningsteorier som symbolsk interaksjonisme og etnometodologi blir ofte kritisert for ensidige aktør perspektiv (Habermas 1987, Giddens 1984). Teoriene kritiseres for å mangle strukturelle begrep, men i motsetning til handlingsteorier og mange fortolkningsteorier utvikles strukturelle analyser i strukturasjonsteorien (Bryant & Jary 1991). Teorien tar utgangs-punkt i at samfunnsmessige betingelse: begrensninger og muligheter både inngår i handlinger og er resultat av handlinger. For Giddens er dagliglivets stadig gjentakende handlinger (hverdagsliv) grunnlag for forståelse og analyse. Sosiale system eksisterer bare gjennom praksis, de *er* handling og struktur. Samfunnet kan sees som mange meningssystem, konstituert av intensjonelle, reflekt-erende og selvfortolkende aktørers bevisste handlinger. Å analysere slike sosiale systems struk-turering innebærer å studere hvordan sosiale system produseres og reproduseres gjennom sam-handling (Giddens 1984:25).

Handling konstitueres i og ved *lokaliteter*². Lokalitet er "settings of interaction", der - og da sam-handlingen foregår. Denne samhandlingen preges av ansikt til ansikt relasjoner og samvær, for eksempel i familie eller på en arbeidsplass, og er en del av den *sosiale integrasjonen* i samfunnet. Lokalitet er sentral med hensyn til å spesifisere handlingers kontekst. Både lokalitetene, der praksis foregår og omgivelsene forøvrig er selv konstituert gjennom strukturasjonsprosessen. For "..human beings do make their own geography" (Giddens 1984:363). Lokaliteter *regionaliseres*, det vil si at de ordnes i forhold til gjentatte handlinger i hverdagslivet, det skjer en *rutinisering*. Handlinger deler opp og organiserer rommet på tvers av ansikt til ansiktsrelasjonene (Simonsen 1990). Dette er en del av *systemintegrasjonen* i samfunnet. Ved systemintegrasjon utvikles strukturtrekkene ved samfunnet. En kvinne på Averøy forteller at det alltid er kvinner med barn som blir spurt om å arbeide overtid på hennes arbeidsplass i fiskeindustrien. "Kvinnfolk kan ikkje la fersk fisk ligge!", sier hun. Det jeg fortolker som en handling preget av "å ta vare på", er med å regionalisere rommet. Denne tenkemåten "å ta vare på" er knyttet til andre lokaliteter i kvinnenes liv, lokaliteter preget av omsorg for barn. Det at kvinnene "tar vare på" strekker seg utover de som de direkte samhandler med ved at det også angår forhold på andre steder.

---

¹ Dette er blant annet hvorfor og hvordan samfunnets institusjoner opprettholdes og endres

² Jeg oversetter "locales" med lokalitet og går ikke videre inn på denne fagdebatten.

Regionalisering på tvers av lokaliteter retter oppmerksomheten mot at handlinger er tidsromlige bundet (Cohen 1987). Enkelte handlinger må utføres her og nå. Dette gjelder blant annet omsorgsrelaterte handlinger; for eksempel må et sengeliggende barn passes av noen det kjenner, hjemme. Slike handlinger kan betegnes som "anchored relations" (Goffman 1992). Strukturasjonsteorien griper ikke disse handlingene godt nok, det kan føre til at teorien blir kjønnskjeiv. Den tar ikke høyde for handlinger som er viktige for å forstå kvinners liv. Jeg vil legge vekt på handlingers regionalisering og tidsromlig bundenhet, disse aspektene ved handling inngår i strukturasjonsprosesser som reproducerer sosiale system.

Strukturasjonsprosessen

Sosiale system og strukturer eksisterer bare gjennom aktørenes praksis, strukturer må derfor studeres gjennom handlinger i tid og rom. For Giddens er sosial aktivitet strukturelt og tidsromlig konstituert. Sammenhengen mellom strukturelle- og tidsromlige aspekt ved handlinger uttrykker deres kontekstualitet (1981:30). Strukturasjon er den prosess som gjør at strukturelle aspekter ved praksis som språk, normer og økonomi blir reproduisert gjennom at aktørene i sosiale system benytter dem i sine handlinger. Den relativt høye boligstandarden på Averøy skyldes til en viss grad lave byggekostnader. Det er en utstrakt bruk av dugnad og familiehjelp når noen bygger hus. "Tradisjonen", de strukturelle aspektene ved disse handlingen, fører til at boligstandarden fortsetter å være høy; den reproduseres. I strukturasjonsteorien vektlegges *rekonstruksjon* i forhold til Berger og Luckmanns fokusering på konstruksjon av sosiale systemer (1967). Strukturelle aspekt ved handling bør ikke sees som sosiale produkt, fordi produkter først må skapes av noen. Individuer skaper samfunn, men dette utgangspunkt hindrer en ofte i å ta tilstrekkelig høyde for at individer også alltid handler innenfor allerede etablerte sosiale fellesskap. Giddens er opptatt av å fremheve at mennesket både er underlagt strukturer og er strukturerende i sine handlinger. Et av de sentrale spørsmål for meg er på hvilken måte dagliglivets handlinger på Averøy inngår i reproduksjon og endring av eksisterende kjønns-systemer.

For å forklare hvordan strukturasjonsprosessen arter seg, må begrepet struktur klargjøres. Struktur er *regler og ressurser* som refleksive aktører benytter i samhandling med andre (Giddens 1984:15). *Regler* har to funksjoner. For det første er de meningsdannende, de er altså konstitu-

erende. En handling som å reparere tøy fremstår som meningsfull fordi den tolkes og kategoriseres som økonomisk, i henhold til et fortolknings skjema. Dette skjema uttrykker at det å ta vare på sine klær er positivt. Men handlingen kan i henhold til andre fortolknings skjema også forstås som bortkastet tid, en har dårligere tid enn økonomi; klær kan kjøpes så billig at det ikke lønner seg å reparere. For det andre er regler regulative, handlinger sanksjoneres hvis de ikke kan fortolkes i overenstemmelse med den aktuelle regel. Regler er prosedyrer vi benytter blant annet i hverdags-livet, for å bli istand til å handle på en adekvat måte uten å måtte vurdere hva som vil være riktig handling. Her trekker Giddens på Wittgensteins språkteorier. Å kjenne og forstå regler vil si at man er i stand til å velge "riktig" regel og anvende denne på "rett" måte, slik at det man forsøker å uttrykke blir meningsfylt i en gitt sammenheng. Strukturer er også *ressurser* som aktørene anvender i sin sosiale praksis, det aktøren benytter i sin handling (Rønning 1994:8). Evne til å omforme og skape endring er en ressurs; det er makt i Giddens terminologi. Anne Lise på Averøy bruker for eksempel sin kjennskap til det politiske system som en ressurs når hun arbeider for å etablere barnehage i bygda si. Ved hjelp av disse ressursene *maker* hun å skape endring.

Sentralt i denne studien står kvinnenes konstruksjon og rekonstruksjon av seg selv. Jeg vil derfor studere hvordan kjønnssystemer endres og opprettholdes. Hvordan inngår strukturer; regler og ressurser i disse prosessene? Kjønn er strukturelle aspekt ved handling. Det er knyttet regler til kjønn, blant annet slike som angår hvordan kjønn kan brukes som en ressurs. En kan skille mellom regulative og konstitutive normer om kjønn (Lundgren 1992). De regulative normene er forander-lige, mens de konstitutive normer om kjønn er dypere og mer bestandige mot forandring. De regulative normene kan endres gjennom forhandlinger; forhandlinger om tolkninger av hvilke konstitutive kjønnsnormer handlinger skal falle inn under.

Denne skjematisk fremstillingen av hvordan strukturasjonsprosessen arter seg er tenkt som en huskeliste i resten av den teoretiske presentasjonen og i analysen av kvinneliv på Averøy (Giddens 1984:29).

STRUCTURE	Signification	Domination	Legitimation
MODALITY	Interpretative scheme	Facility	Norm
INTERACTION	Communication	Power	Morality

Det finnes minst tre dimensjoner ved strukturer; deres betydningsfullhet, dominans og legitimering kan ikke redusere til hverandre. Evnen til å uttrykke mening, utøve makt og legitimere handlinger avhenger av og bygger på aktørens refleksive evner. I refleksjonen over kommunikasjon benytter aktøren seg av fortolkningskjema, en måte å forstå på som gjør at kommunikasjonen blir betydningsfull. Den fortolkede betydning av et utsagn kan skilles ut analytisk som et strukturelt aspekt ved kommunikasjonen (Bryant & Jary 1991). Dette er meningsaspektet ved sosiale strukturer. Gjennom samhandling og fortolkning får vi tilgang til kategoriseringer; fortolkningskjema og dermed strukturelle aspekt ved handling. *Jeg lærer* hvordan kvinner på Averøy kategoriserer seg selv og hverandre. Tilsvarende er dominans det strukturelle aspekt som utøvelsen av makt frembringer. Dette er evnen til å omforme handlinger slik at de fungerer undertrykkende. Dominans er et strukturelt trekk ved sosiale systemer. Legitimering er strukturelle aspekt som uttrykkes gjennom normative regler om moralsk samhandling. Det normative angår hvordan vi forstår rett og galt. For en av informantene, Venke, er det riktig å være hjemme-værende mens barna er små, normen om "godt moderskap" uttrykker det moralske riktige ved denne handlingen. Det er legitimt for henne å være hjemmeværende. Handlingens legitimitet er et strukturelt aspekt.

Hva er handling?

Kvinnene på Averøy reflekterer selvsagt over sine handlinger. Denne refleksjonen har betydning for hvordan en kan forstå forholdet mellom intenderte og ikke intenderte handlinger samt konsekvenser av handlinger. Refleksjonen er sentral fordi den angår spørsmål om status til handlinger som vanskelig kan gis rasjonelle forklaringer. Refleksive evner er bare delvis diskursiv, det vil si av en slik art at de kan uttrykkes verbalt. Den ikke-diskursive evnen betegner

Giddens som en praktisk bevissthet. Praktisk bevissthet er taus kunnskap vi benytter oss av når vi handler i sam-svar med normer og regler i dagliglivet. Jeg oppfatter den praktiske bevissthet som erfaringsbasert og forkroppsliggjort kunnskap. Den fungerer intuitivt og gjør at vi fremstår som eksperter i våre dagligliv uten at vi nødvendigvis er i stand til å verbalisere den kunnskapen handlingene bygger på. Kvinnene vil fremstille seg selv som "skikkelige kvinnfolk", evnen til dette kan fortolkes som bruk av praktisk bevissthet. Eksempelvis må de eldre kvinnene være dyktige i håndarbeid, de må kunne vise frem "smaksprøver" på sine evner uten å skryte mer enn det som er "passelig". Kanskje får de også kommunisert at duken de syr skal gis bort, for eksempel til en datter som ikke selv broderer? Kvinnen etenker altså på andre. Samtidig må de signalisere at de ikke har tid til å sitte og brodere hele dagen, for "skikkelige kvinnfolk" har travle dager. De har nesten ikke tid til å brodere, det gjør de samtidig som de ser på TV. En slik handlingsfrekvens er preget av ikke- diskursiv kunnskap.

Gjennom den diskursive bevisstheten kan man uttrykke årsaker til - og gi vurderinger av handlinger og handlingsforløp. Ofte vil kvinnene uttrykke at "det bare ble sånn", før de forsøker å forklare hvorfor det ble slik. Intenderte handlinger har både intenderte og ikke-intenderte konsekvenser. Disse utgjør igjen betingelser; muligheter og begrensninger for fremtidige handlinger. I vurderinger og refleksjoner omkring en handling vil det være *kjente* konsekvenser; både diskursive og praktiske, og *ukjente* betingelser; de vi ikke har bevissthet om. De praktiske ikke-diskursive konsekvensene er altså ikke artikulerte, og de konsekvensene vi ikke har bevissthet om, kan vi selvsagt ikke artikulere. Derfor vil mange av de forklaringene vi gir i etterkant av en handling, være etterrasjonaliseringer. De ikke-intenderte konsekvensene forklarer delvis hvorfor handlinger og handlingers konsekvenser ikke nødvendigvis er intenderte (Giddens 1984). I tillegg er noen handlinger *rutiniserte*, det vil si at aktøren handler vanemessig i mange av dagliglivets gjentakende situasjoner (Giddens 1984). De rutiniserte handlingene avtegner seg som baner eller spor, for å benytte tidsgeografiske termer (Hägerstrand 1975). Dette er en ytterligere forklaring på at handlinger ikke trenger å være intenderte. Både den praktiske bevissthet, intenderte og ikke-intenderte handlinger samt rutinisering er med på å bestemme en handlings konsekvenser. Slike konsekvenser får betydning for senere handlinger gjennom å være en del av handlingens betingelser og en del av samfunnets systemintegrasjon.

Jeg understreker dette poenget hos Giddens fordi det innebærer at handlinger er "åpne". Aktørens handlingssituasjon kan sees som "fri" og det forhindrer at handlinger fremstilles som entydige og aktørene som fullstendig rasjonelle. Et eksempel fra Averøy er Ellen som bestemte seg for å velge en litt utradisjonell utdanning. Hverken hun eller venninnene hennes ville velge typiske kvinneyrker. Ellens intensjon var å skaffe seg en utdanning som ikke bandt henne til tradisjonelle kvinnedominerte arbeidsplasser. Hun ville ha et yrke som gjorde henne i stand til å forsørge seg selv og arbeide med et interessant fagfelt. Det finnes få arbeidsplasser på Averøy innenfor dette yrket. Noen av disse fremstår som uaktuelle for Ellen fordi hun som jente ikke tror hun vil bli ansatt der. Hennes situasjon som mor og ektefelle har også fått betydning for Ellen, det hadde hun ikke forutsett. Dette er forhold hun ikke var klar over eller ikke tenkte på. Hun hadde ikke bevissthet om disse mekanismene. En ikke-intendert konsekvens av hennes handlinger er at hun nå arbeider som ufaglært vikar innenfor et kvinnedominert yrke. Hennes posisjon på arbeidsmarkedet kan fortolkes som uttrykk for at hun er en del av den kvinnelig reservearbeids-kraften. Den kjønnsmessige arbeidsdelingen reproduseres også gjennom de ikke-intenderte konsekvensene av Ellens handlinger, den kan forstås som en institusjon i samfunnet. Institusjoner er sosiale systemer med stor historisk og geografisk utstrekning. *Varigheten* gir en opplevelse av sikkerhet for at institusjonen faktisk eksisterer. "Det bare blir sånn". Den fremstår som naturlig, selv om dens konkrete innhold stadig og på hvert sted må undersøkes.

Reduksjonistisk og totaliserende?

Strukturasjonsteorien kritiseres blant annet for å være reduksjonistisk og totaliserende, fordi den innebærer en "sammenhengende" fremstilling av menneskelig handling og samfunn (Flyvbjerg 1993). Reduksjonisme fremstår som et problem hvis målet er en total forståelse og teori ses som en avbildning av samfunnet (Loftager 1992). Påstandene om "grand theory" og reduksjonisme henger derfor nært sammen. Modeller, perspektiver og teorier er per definisjon reduksjonistiske på denne måten. Kunnskap vil alltid være partikulær og ufullstendig (Nash 1994) Det problematiske ved reduksjonisme er om "alle" teorier og perspektiv reduserer de samme forhold, og samtidig hevder å være ikke-reduksjonistiske.

Strukturasjonsteorien oppfatter jeg som én av flere tenkemåter. Den representerer et begrepsapparat, som ikke sier *hva* som skjer i samfunnet men noe om hvordan vi kan tenke *om* det.

Giddens teori er ikke substansiell; den sier ikke hvordan samfunnet *er* (Rønning 1994). Teorien tar utgangspunkt i hverdagslivets handlinger og fokus rettes mot at handlinger er konstituert i tid og rom. I tillegg til å fremheve handlingsfortolkning prøver Giddens å gjøre rede for hvordan vi kan tenke om samfunnets institusjoner. Giddens forsøker med strukturasjonsteorien å binde sammen aktørenes handling og samfunnets strukturer. I den empiriske analysen fra Averøy tar jeg utgangspunkt i strukturasjonsteorien slik den her er presentert, i tillegg benytter jeg også andre perspektiv. I kapittel 3 og 4 vil formidling mellom aktør og struktur være sentrale tema gjennom forkusering på hverdagsliv, livsfaser og kjønnsforhandlinger.

Hva som er virkelig vil jeg oppsummere slik: Virkelig er det som har realitet for oss gjennom vår opplevelse av det. Det finnes ingen korrekte fortolkninger, mine fortolkninger og konstruksjoner er ikke representasjoner av virkeligheten. Min forståelse og analyse vil alltid være *min* konstruksjon av kvinnenens egne konstruksjoner av sine liv. Dorothy Smith poengterer at tradisjonelt "..separeras det samhälleliga i texten från samhället som det leves och uppleves". Dette fører til posisjonsløse redegjørelser og at man inntar "..ett gudsblick, ett fågelperspektiv utan fågel". Posisjonerte redegjørelser må være målet og hensikten (Smith i Widerberg 1993:39).

KAPITTEL 2

VELKOMMEN TIL AVERØY

Averøy er en øykommune på kysten av Nordvestlandet med ca 5600 innbyggere. Kommunen består av ei stor øy, på yttersida av denne, mot nordvest, er en mengde halvøyer, mindre øyer, holmer og skjær. Den store øya er omlag 19 km fra øst til vest og 22 km fra nord til sør. Yttersida av kommunen preges av mange fiskevær, men store deler av øya er også gode jordbruksområder. Denne øya ble tidlig befolket etter siste istid. Her finnes helleristninger og rester etter gamle boplasser, mens det er flere og rikere funn fra vikingetida. Flere av gårdsbrukene som er i drift i dag har vært i kontinuerlig drift siden eldre jernalder.

Man kan komme til Averøy fra nord eller sør. Fra sør er det en ny vei- og bruforbindelse, Atlanterhavsveien. Fra nord er det fergeforbindelse til nærmeste by, Kristiansund. Ferga tar 20 minutter og fergeleiet er midt i sentrum av byen. Siste ferge til Averøy går i 23-tiden om kveldene på hverdager og litt tidligere i helgene. Når du kommer med ferge til Averøy, møtes du av åpne og rike jordbruksområder, straks kommer du til den nordligste kirka på øya. Her er et veikryss der riksveien går sørover og noen mindre veier går nordvestover mot øyene på yttersida. I området rundt kirka er det gjort arkeologiske funn, blant annet "Tingstedet" og et karakteristisk fjell med ei stor hule kalt Bremsneshatten. Det er flere nyere boligfelt i området, et sykehjem med 50 plasser, samt en rekke kommunale pensjonistboliger. Mange av kommunens arbeidsplasser i helsevesenet ligger her. Kommunen driver en barnehage med 18 plasser fra null til sju år i dette området som ble bygget og etablert av en privat stiftelse.

Når du kjører mot nordvest herfra blir naturen gradvis mer karrig. Over myrer og bergknatter går veien ut mot havet. Herfra er det ikke noe annet enn hav å se, ikke noe verner mot storhavet. Øyer og holmer skaper naturlige havneforhold, og her er flere fiskevær med konsentrert småhusbebyggelse, postkontor og butikk på kaia. Vi har allerede kjørt forbi flere, små hvite bedehus, slike er det mange av i kommunen. Det satses på båtturisme med marinaer og rorbuer i noen av fiskeværene. For å komme videre fra denne lille avstikkeren nord på øya, må vi kjøre samme veien tilbake til kirka og fergeleiet. Fiskeværene mot nord og området rundt fergekaia er en skolekrets som preges av mange barn og pensjonister.

Tilbake i krysset ved kirka kjører vi riksveien sørover øya. Vi passerer et bedehus, og snart kommer vi til en våg med flere mekaniske verksted. Nærhet til fiskefeltene og de store bankene samt øyas tidligere store fiskeflåte har ført til at flere skipsverft etablerte seg her. Produksjonen i verkstedindustrien er i dag rettet mot oljevirkosomheten og produkter i tilknytning til fiskerinæringen. Brakkerigger brukt til overnatting og servering står i utkanten av området. Disse er lite brukt i dag, men vitner om ei tid, på 1970 og 80-tallet, da man leide inn arbeidskraft fra inn- og utland, blant annet Frankrike. Fortsatt er mekanisk industri viktig for sysselsettingen i kommunen. Den største virksomheten innenfor mekanisk industri sysselsetter alene over 100 ansatte. Over en femtedel av befolkningen jobber i industrien, mange av disse arbeidsplassene finnes i næringsmiddelindustrien tilknyttet fiskeriene. Mange av kommunens industribedrifter er små og har under fem ansatte. I tillegg til verkstedindustrien har det i denne vågen alltid vært en dagligvarehandel. Nå er denne utvidet til et mindre kjøpesenter.

Etter et par kilometer, over ei myr og forbi et vann, kommer vi ned en bratt skrent til kommunesenteret. Her er barne- og ungdomsskole og øyas eneste videregående skole. Skolen har yrkesfaglige linjer, blant annet en linje for oppdrettsanlegg, og første år av almennfaglig studieretning. For å avslutte videregående skole må man enten reise inn til byen i nord eller til et mindre skolested i sør. Mange elever dagpendler, men mange bor også på hybel på skolestedet. Det er en privat barnehage med 18 plasser fra tre til sju år i kommunesenteret. I denne skolekretsen er det fåskolebarn og pensjonister, men mange yrkesaktive voksne. I kommunesentret er det foruten kommunens administrasjon, også legekantor, lensmannskantor, post, bank, bibliotek, kafeteria og flere kjøpesentre som har det meste folk trenger. Store matvarekjeder som Rema og Prix har lokaler her. Men det finnes også motebutikker, leker, gaver, parfymeri, solarium, gambutikk med mer. Øya mangler apotek og gullsmed. Butikksentrene har vært preget av økonomiske problemer, og det har vært noen konkurser. Noen lokaler står ledige. Servicenæringa sysselsetter til sammen nesten halvparten av befolkninga, omlag en fjerdedel av disse er ansatt i offentlig sektor.

Ved kommunesenteret ligger et vann. På den andre siden av dette vannet, i vika ned mot sjøen, ligger flere større fiskeforedlingsbedrifter og fórprodusenter. Helt fra 1800-tallet har det vært drevet ulike typer industri her, blant annet trandamperi og tønnefabrikk. For mange var kombinasjonen slik at man jobbet på tønnefabrikken om vinteren og var på fiske utenfor Troms

og Finnmark på sommerstid. Alle husker sildoljelukta fra vika. Her ble det også drevet fiske-
tørking på bergene. Langs nesten hele østsida, eller innersida av øya tørket man klippfisk på
bergene, mens man ut i øyene i vest produserte tørrfisk på hjeller.

Fra kommunesenteret går riksveien sørover, men det går også en vei rundt øya på det som kalles
innersida. Mellom innersida og yttersida er det fjell; det høyeste er 751 m.o.h. Innersida er preget
av jordbruksbygder. Her ligger ei gammel stavkirke og bygdemuseum samt bibliotek-filial. Inner-
sida består av to av øyas seks skolekretser og har en privat korttidsbarnehage. Det var tidligere
aldershjem her, men dette ble nedlagt i forbindelse med økt satsing på hjemmebasert omsorg i
kommunen. Folk på Averøya har tradisjonelt drevet med jordbruk samt kombinasjon av jordbruk
og fiske. De har drevet både hjemmefiske og fiske på større båter. Sesongarbeid i industrien og
utenriksfart har vært vanlig. Denne tilpasningen preger til en viss grad hele øya, mens man på
øyene på yttersida hovedsaklig har drevet fiske.

Tilbake i kommunesenteret følger vi riksveien videre sørover, først passerer vi et stort regulert
vann. Det er svingete og smale veier her og vi kjører i tett skog til vi kommer til en lang våg.
Vågen på den ene sida av veien og fjellene på den andre, gjør denne bygda ganske trang. Her er
også et bedehus. Nå er vi inne i en ny skolekrets, som også preges av få barn men mange
pensjonister. Her er gårdsbrukene ganske små. Bygda har kommunal barnepark, tre dager i uka.
Vi kjører videre sørover og passerer noen mindre jordbruksbygder. Herfra går det veier vestover
ut mot øyene. Folk i disse bygdene har hatt sterk tilknytning til arbeidsmarkedet ut i øyene og
mange har vært på "fiskarbeid" der. Ennå i dag skiller folk på Averøy mellom de som bor "uti
øyen" og de som bor i jordbruksområdene på "hoved" øya. "Det e eit anna folkslag uti øyå" sies
det.

Vi kjører utover mot øyene. Veiene er dårlige; de går over myrer med store firkantede plantefelt.
Det er langt å kjøre før man igjen kommer til bebyggelse. Før vi kommer helt uti øyene er det ei
lita bygd. Over på den første øya kommer vi til en idrettsplass med klubbhus, bygget på dugnad.
Bebyggelsen her er som i fiskeværene nord på øya. Det er ingen veiforbindelse mellom disse
øyområdene og de i nord som ble beskrevet innledningsvis, men før hadde folk utstrakt kontakt
via sjøveien. I dette området er flere av øyene bundet sammen ved hjelp av bruer og fyllinger.

Her ute er det mange fiskehjell, og det er åpent og værhardt; storhavet står rett på. Det er reist et monument over forliket mellom Kong Magnus den gode, Haraldsson og bøndene fra rundt år 1040 i et veikryss på en av øyene. I øyene er det flere større fiskebedrifter med 30-40 årsverk, på grunn av at mange arbeider deltid har de noen flere ansatte. Det er også mange mindre bedrifter. Her drives oppdrettsanlegg, lakselakterier, fiskematproduksjon, fórproduksjon, samt salting og frysing av fisk. Noen mekaniske verksted jobber i nær tilknytning til aktivitetene i fiskerinæringen. Det er også etablert flere campingplasser og overnattingssteder her. Området er en egen skolekrets med få barn og mange pensjonister. Øyene har vært preget av noen få familier som har eid fiskebedrifter og båter. Mange av de andre som bodde her har vært mannskap på båtene eller arbeidet i produksjonen på land. Dette bildet er ikke lenger så entydig. Bygdene er preget av tidligere perioder med god inntjening i fiskerinæringen. På 1970-tallet ble det bygd mange store, fine bolighus. Det er kommunal barnehage med 20 plasser for barn i alderen tre til sju år i et av fiskeværene, og det ligger en mindre aldersheim her. Det finnes kapell og kirkegård på en av de største øyene her ute.

Tilbake på hovedveien kjører vi videre sørover og kommer snart til et kommunalt industriområde. Her er det etablert noen bedrifter innen data og høyteknologi, men ellers er det mange ledige tomter. Videre sørover kommer vi til ei flatbygd med rike jordbruksområder og flere større gårder. De eldste gårdsbrukene på øya ligger her. I sentrum er det butikksenter, flere banker, post, bibliotek, kafé og motell, samt idettplass. Det finnes barneskole og kommunal barnehage i denne bygda. Både ved etablering av ny ungdomsskole og videregående skole ble det arbeidet for å lokalisere disse her. I denne bygda finnes eldreboliger og nybygde boliger i tilknytning til HVPU-reformen. Biblioteket har filial som er åpen to dager i uka.

Videre sørvestover nærmer vi oss den nye fergefrie forbindelsen til fastlandet i sør. Dette er en fantastisk veg, med bruer fra øy til øy. Tolv kraftige orkaner hindret arbeidet med veianlegget, og veien måtte etterhvert sikres kraftig for ikke å bli tatt av været. Kommunikasjonsmulighetene sørover til Molde er blitt betraktelig bedre med denne veien. Det var forskuddsbompenger i form av forhøyede fergepriser på veiprojektet i mange år. I dag koster det kr. 40,- for personbil og 15 kr. for voksne reisende å passere bommen. I forbindelse med økende turisttrafikk er det etablert flere opplevelsessentre og overnattingssteder både langs vegen og på øya forøvrig. Det

spenner fra eksklusive anlegg til mer nøkterne lokale prosjekter. Det arbeides også for å få en fergefri forbindelse nordover til området Kristiansund/Frei.

Liv og arbeid på Averøy, historisk og i dag

Det er kommet fisk. Heile bygda veit det, og kvinnfolkan hiv seg rundt. No må dem avgårde på fiskarbeid. Fiskeoppkjøperen i bygda har heisa flagget, og da veit alle at båtan er kommet. Flaggstanga står slik at flest mulig skal se den. Ser dem den ikkje fra huset sitt, tar dem seg en snartur opp på nærmeste haug et par ganger om dagen. Så holder dem seg informert. Lossinga er i gang og no er det tid for kvinnfolkarbeid. Ungan får passe seg sjøl og kvarandre -de som er for små til å arbeide. De minste ungan får være med mora. Heldig var dem som hadde noen voksne til å sjå etter dem. Det var arbeid så lenge det var fisk, etterpå var det slutt. Ein fekk komme når det var arbeid.

Slike små historier ble jeg fortalt da jeg som unge spurte hvordan det var her før. Frem til 1960 tallet foregikk fisketørking på bergan på Averøya. Fisken skulle flekkes¹, vaskes og legges utover "bergan" til tørk. Senere ble den stablet sammen til runde "tårn" som fikk et hvitt "trelokk" øverst til beskyttelse mot regn. I sesongene ga fisketørkinga arbeid til mange kvinner. Arbeidsmarkedet for kvinner på Averøy har i stor grad vært preget av jordbruk og fiske. Fiskeindustrien har vært og er fortsatt en stor arbeidsplass for kvinner. I mange år, frem til 1960-70-tallet, var det vanlig med såkalte husmorskift. Husmorskiftet var et kveldskift bestående av småbarnsmødre som fikk hjelp av sine mødre til barnepass. Bestemødrene arbeidet på fabrikken på dagskiftet og kunne derfor passe unger når deres skift var over. Mange av kvinnene som nå er i 40-50 års alderen arbeidet på denne måten mens de hadde småunger. Arbeidsforholdene var lite formaliserte, kvinnene arbeidet når det var arbeid. Kontrakter om ansettelse, fast arbeidstid og rettigheter i forbindelse med sykdom var sjelden. "Man fikk prøve å komme til enighet." Var det ikke fisk, arbeidet de hjemme.

"Hjemme" var et småbruk, gjerne med høns eller mink som tilleggsnæring til den vanlige gårdsdrifta. Den vanligste kombinasjonen var likevel småbruk, kombinert med fiske eller fangst for mannen i familien. Denne husholdstilpasningen betegnes som en fiskarbondetilpasning (Brox

---

¹ Flekking er å skjære opp fisken i buken, slik at den kan brettes ut til et stort sammenhengende flak.

1966). Mannens yrkestilpasning, var preget av "*hver ting til sin tid*". Fisker var han i sesongen, ofte Lofotfiske etter skrei eller storsildfiske om vinteren, men i sommerhalvåret var han bonde. Kvinnene var på grunn av ansvaret for unger og eldre familiemedlemmer knyttet til hjemmet hele året. I jordbruket hadde de sine faste arbeidsoppgaver, og fordi mannen ofte var på fiske eller på anleggsarbeid, var kvinnfolket bonden. Kvinnenes yrkeskombinasjon var preget av *samtidighet*, de kan betegnes omsorgsbønder, slik det har blitt gjort på bakgrunn av studier i Nord-Norge (Saugestad Larsen 1980).

På Averøy har kombinasjonsnæringer vært sentrale, både for menn og kvinner. Kvinnene hadde lønnsarbeid i fiskeindustrien og drev husflidsproduksjon hjemme. Matteveving, sying, strikking, og baking og annen "matauk" for salg betydde et kjærkomment kontanttilskudd for mange husholdninger. En kan skille mellom markedsproduksjon og livsproduksjon, blant annet for å fremheve produksjonsaspektet og den sentrale økonomiske betydningen av husholdsarbeidet (Munk-Madsen 1993). De eldre kvinnene forteller at inntekten fra markedsproduksjonen gjerne var de eneste pengene som de selv hadde råderett over. Det var deres egne penger, og de kunne selv bestemme hva pengene skulle brukes til - innenfor husholdningen. Kvinnene på Averøya deltok også i gårdsarbeid. Det ulønnede kvinnearbeidet i primærnæringene har hatt stor økonomisk betydning for husholdene her som ellers i landet (Thorsen 1993). Mange av kvinnene forteller at de drev med høns og mink. De var ansvarlige for dyrene og mye av grønnsaksdyrkinga på gårdsbrukene. Sammen med det jeg har betegnet som livsproduksjon utførte de fleste av disse kvinnene mye mer arbeid enn det vi i dag betegner som husarbeid. I forhold til dagens hushold, ble en større del av husholdningens behov dekket gjennom vare- og tjenesteproduksjon utført av kvinnene i hjemmet. De eldre bondekvinnene forteller detaljert om sine arbeidsoppgaver inne og ute. De bearbeidet råvarer, laget pudding og pølser i store kvanta, de hermetiserte, syltet, saltet og spekket. I landbruket er husarbeidet fortsatt mer omfattende og har gjerne en annen karakter enn i andre typer hushold (Bolsø 1994).

Jeg vil i fortsettelsen bruke begrepet husholdsarbeid for å dekke arbeid utover det vi i dag forstår med vanlig husarbeid. Med husarbeid forstår vi gjerne rengjøring, klesvask og matlaging. Husholdsarbeid er et åpnere og samtidig mindre klart begrep som innbefatter en større del av den samlede livsproduksjonen som foregår i husholdet. Hvor mye livsproduksjon som foregår i hus-

holdet er empiriske spørsmål, det har stor betydning for husholdets økonomi. I en del familier i mitt materiale er denne produksjonen betydelig også i dag. Egenproduksjon av fiskemat, bærplukking, sying og omsying av klær er eksempler på slikt arbeid som både yngre og eldre kvinner utfører.

Kvinnene på Averøy har alltid hatt lønnsarbeid. Deres økonomiske bidrag til husholdningene har vært betydelig. Lønnsinntekten har ikke vært stor, men mange sier at den i perioder har utgjort forskjellen mellom å ha så en knapt greier seg og til å overleve. Det ville vært interessant å undersøke om kvinnene på Averøy "gikk ut" i arbeidslivet på 1970-tallet, slik den nasjonale trenden var. Men det er vanskelig å finne tall på kommunenivå for kvinners sysselsetting på 1950 og 60-tallet som kan sammenliknes med tall på nasjonalt nivå og tall for de senere tiår. Om jeg hadde tall over disse forholdene, føler jeg meg likevel ikke sikker på at de ville være til å "stole" på. I enkelte næringer, som for eksempel landbruket, var det lenge vanlig å føre kvinnens inntekt sammen med mannens. Mye av arbeidet kvinnene utførte har også vært sesong- eller deltidsarbeid, som ikke alltid ble statistisk registrert.

Kvinnearbeid de siste to-tre tiår

Kvinners sysselsettingsfrekvens² på Averøy lå både i 1970, 1980 og 1990 under gjennomsnittet i fylket, til tross for at den i hele perioden har økt. Møre og Romsdals gjennomsnittlige sysselsettingsfrekvens blant kvinner ligger igjen under landsgjennomsnittet. Kvinnene på Averøy har altså *lav* sysselsettingsfrekvens³. Møre og Romsdal, og i ennå større grad Averøy har relativt få sysselsatte i tjenesteytende næringer, det vil si de sektorer der flest kvinner er sysselsatt. (Kvinnemeldinga 1989, Kommuneplan 1991) Utgangspunktet, slik det presenteres statistisk, er altså at en relativt liten del av kvinnene på Averøy deltar på arbeidsmarkedet.

---

² Andelen kvinner og menn i arbeidsstyrken, alderen 16-74 år.

³ Folke- og Boligtellingen 1990, Kvinnemeldinga 1989, Kjelstad og Lyngstad 1993

I dag jobber omlag 10% av de yrkesaktive kvinnene i primærnæringen. For kvinner⁴ på Averøy vil det si i landbruket. Stadig færre bruk gir heldagsjobb for både mann og kvinne så mange har derfor lønnsarbeid ved siden av gårdsdriften. Blant mine informanter jobber en av bondekvinnene som vikar i skolen, en annen vasker på butikksenteret noen timer daglig og en tredje har tatt AMO-kurs⁵. Ekspansjonen i offentlig sektor på 1970-tallet ga flere kvinner en mer fast tilknytning til arbeidslivet. Ofte utførte kvinnene de samme arbeidsoppgavene som før, men nå som lønnet arbeid. For svært mange kvinner har arbeid i helsesektoren vært det de har vært kvalifisert for og der de kunne få jobb. Kontorarbeid i privat og offentlig sektor samt skoleverket har gitt mange arbeidsplasser for kvinner. Nesten halvparten av de yrkesaktive kvinnene på Averøy arbeider med sosial og privat tjenesteyting. Av disse er omlag halvparten sysselsatt i helsesektoren. Noen av de yngre kvinnene i mitt materiale har utdannet seg innenfor helsesektoren, flere i voksenalder. En av de litt eldre kvinnene jobbet tidligere i fiskeindustrien, men arbeider nå som hjemmehjelp i trekvart stilling. Hun har også daglig omsorgsarbeid for pleietrengende familiemedlemmer i tillegg til at hun har vaskejobb - en drøy time om dagen. Flere av de yngre kvinnene jeg har snakket med jobber som vikar i skolen. Felles for dem er at de ikke har lærerutdanning, men har en annen utdanning som de av ulike årsaker ikke kan bruke på det lokale arbeidsmarkedet.

Utbygging av butikksentre og utvidelser i reiselivsnæringa på 1980-tallet har gitt lønnsarbeid til stadig flere kvinner i Averøy. Noe er sesongbetont, mens noe er helårsarbeid. Reiselivsnæringen sysselsetter rundt 10% av de yrkesaktive kvinnene. Spisesteder i tilknytning til marinaer, dykkersenter samt Ragnar Torseths overnattings og bevertningssted bygd opp rundt Saga Siglar, er en del av den nye virksomheten. De fleste kvinnene som arbeider innen reiseliv er ufaglært.

Industrien, hovedsaklig fiskeindustri, sysselsetter omlag 20% av de yrkesaktive kvinnene. Fiskeindustrien har fått jevnere tilgang på råstoff, og bruken av sesongarbeidere har gått noe ned. En kvinne i 40-årsalderen som jobber i fiskeindustrien sier at det er en god arbeidsplass. Arbeidet har etterhvert blitt renere, tørrere, varmere og like stabilt som andre jobber. Nå kan en få fast

---

⁴ For menn er primærnæring like mye fiske som jordbruk.

⁵ Arbeidsmarkedsetatens opplæringstilbud.

ansettelse i fiskeindustrien, og lønnen er bedre enn det ufaglærte i helsesektoren tjener. Hun forteller at fiskarbeid likevel ikke er attraktive arbeidsplasser. De fleste av kvinnene i denne undersøkelsen omtaler arbeidet i fiskeindustrien som tungt og kaldt. På slutten av 80-tallet og begynnelsen av 90-tallet har også utdanning og ulike arbeidsmarkedstiltak hatt stor betydning for kvinners sysselsetting. Mange kvinner tar førstegangs utdanning, videreutdanning eller omskoleres i voksen alder. Videregående skole almennfag, eller hjelpepleie som AMO-kurs, har i noen år vært vanlig for jenter i alderen 25-35 år. "Annakvart kvinnfolk går på AMO", sies det.

Det er lang tradisjon på at kvinner har lønnsarbeid på Averøy. Så mange som halvparten av de yrkesaktive kvinnene på Averøy jobber deltid i dag (FoB 1990:20) Mange kvinner, både av de som jobber heltid og deltid, har flere jobber. I neste avsnitt vil jeg se på den nasjonale utviklingen på arbeidsmarkedet i denne perioden, det vil si etterkrigstiden. Gjennomgangen fokuserer på fremveksten av den nasjonale husmorideologien, det kjønnssegregert arbeidsmarked og endringer i kvinners yrkesprosent; sysselsettingsfrekvensen.

Trekk i den nasjonale utvikling

Kvinnene kom for fullt inn på det lønnede arbeidsmarkedet i Norge på 1970-tallet. Før den tid var det mer uvanlig at gifte kvinner med barn var yrkesaktive, mens mange ugifte kvinner og til en viss grad, gifte kvinner uten barn, "alltid" har vært yrkesaktive. Bakgrunnen for å snakke om at kvinnene "kom ut" på arbeidsmarkedet i denne perioden ligger i en klar oppfatning av at de før 1970 tallet var hjemmeværende husmødre. I litteraturen snakkes det om en nasjonal husmorideologi som preget landet etter krigen. 1950- og 60-tallet var preget av en sterk sentralisering og endring i næringsstrukturen i Norge (Brox 1984). Mange familier flyttet inn til byene for at mannen i familien skulle få arbeid. De flyttet til blokkleiligheter i drabantbyer eller andre lettstelte boliger. En stor del av husmorens tidligere oppgaver i bygdehusholdet ble dermed borte. Tilgangen på fisk og jordbruksprodukter som skulle foredles i husholdningen ble dårligere, boligen mer lettstelt og arbeidet inne i huset begrenset. Husmorens oppgave ble knyttet til "rent" husarbeid og barneomsorg. Ideologien om den hjemmeværende husmor som kjøpte maten i butikken står i sterk kontrast til arbeidet kvinnene utførte rundt om i Bygde-Norge. Husmorideologien uttrykker en typisk urban livsstil og livsform. Ved å fremheve bykvinner oppgaver og levemåte har denne ideologien bidratt til et inntrykk av at kvinner generelt ikke har deltatt i

produksjonen før de kom i stort antall inn på det lønnede arbeidsmarkedet på 1970-tallet. Lovverk og støtteordninger, blant annet barnehagetilbud i velferdsstaten, har vært og er i samsvar med denne husmorideologien. Åpningstider i barnehager og barnehagedekningen forutsetter at mødre arbeider hjemme (Leira 1989). I Norge er barn i barnehage for sin egen skyld; det er det pedagogiske tilbudet for ungene som vektlegges. På grunn av husmorideologiens sterke stilling og betydning som premiss for mange offentlige tiltak, er mange av de sosiale ordningene som angår kvinner ikke tilpasset den type kvinneliv de lever.

Kvinnenes "inntog" på arbeidsmarkedet har vært forklart på flere måter. Holdningsendringer både hos kvinner og menn, offentlig likestillingspolitikk og lovendringer samt behov for arbeidskraft er noen forklaringsfaktorer som har vært brukt (Skrede og Tornes 1986). Flere har vist at den offentlige likestillingspolitikken kom i *etterkant* av kvinnenes inntreden på arbeidsmarkedet og kan betegnes som myter heller enn forklaringsfaktorer (Skrede og Tornes 1986, Leira 1989, Kjelstad 1993). Høykonjunktur på grunn av oljeindustri og den følgende vekst og utvikling i offentlig sektor, førte til behov for ny arbeidskraft. Dette er forhold som forklarer noe av kvinnenes økte sysselsetting (Kjelstad 1993). Utbyggingen av velferdssamfunnet i samme periode innebar en institusjonalisering og offentliggjøring av oppgaver som tidligere ble utført gratis av kvinner i familien, i den såkalte privatsfæren. Et stramt, men relativt stabilt arbeidsmarked for menn i denne perioden, var med på å åpne det "nye" arbeidsmarkedet for kvinner. De nye arbeidsplassene ble bestatt av den tilgjengelige arbeidskraften; kvinner. De endret sin posisjon på arbeidsmarkedet og de økte sin yrkesdeltakelse, ved å gå fra ulønnet til lønnet omsorgsarbeid. Dette forklarer også til en viss grad tyngden og styrken i det kjønnssegregerte arbeidsmarkedet (Kjelstad og Lyngstad 1993). De nye arbeidsplassene som ble skapt, besto i tradisjonelt kvinnearbeid, mens menn "hadde" sine jobber. Resultatet var at kvinnene nærmest fikk monopol på disse nye stillingene.

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet består i at kvinner og menn har forskjellig type arbeid. Kvinner arbeider i stor grad innenfor bestemte kvinneyrker og de fleste menn arbeider innenfor bestemte mannsyrker. Vi snakker om en horisontal deling av arbeidsmarkedet. Kvinner er sysselsatt innenfor færre yrker enn menn og kvinneyrkene tilhører i større grad enn mannsyrkene en sekundær sektor (Kjelstad og Lyngstad 1993). Denne sektoren er preget av dårligere arbeidsfor-

hold, ustabilitet, lavere lønn og dårligere karriéremuligheter enn den primære sektor. Kvinners yrkesprosent kan forstås som et uttrykk for det kjønnsdelte arbeidsmarked. Lav sysselsettingsprosent blant kvinner kan være et uttrykk for at kvinner arbeider ulønnet i familien. Sannsynligvis kan en god del av dette arbeidet karakteriseres som livsproduksjon. Arbeidet består av omsorgsarbeid og husholdsarbeid. Husholdsarbeid i familien er klart kjønnsdelt slik som det lønnede arbeidsmarked (Leira 1989). Lav yrkesprosent hos menn, betyr ikke nødvendigvis at de utfører ulønnet arbeid i familien. Ikke-yrkesaktive menn, enten de er arbeidsledige, uføre eller førtidspensjonerte utfører ofte ikke mer omsorgs- eller husholdsarbeid enn yrkesaktive menn. I forhold til ikke yrkesaktive kvinner utfører de langt mindre av denne type arbeid (Minifakta om likestilling 1992). Husmor er en innarbeidet yrkestittel, husfar er det ikke.

En mengde studier har vist at Norge har et klart kjønnssegregert arbeidsmarked⁶. Arbeidsmarkedet på Averøy er intet unntak. I tillegg er det slik at kommuner preget av primærnæringer og primærnæringsbasert industri, vanligvis også har færre ansatte i tjenesteytende næringer. Primærnæringskommuner er naturlig nok landkommuner. Averøy har relativt lav yrkesprosent for kvinner, og det er en klar kjønnssegregering også mellom det private- og det offentlig arbeidsmarkedet. Lav sysselsettingsfrekvens er imidlertid ikke noe entydig uttrykk for at kvinnene arbeider lite, hverken på markedet eller i familien.

Data om folk, lite om fe⁷

Averøy kommune har et betydelig kvinneunderskudd. I aldersgruppen 20- 39 år var det 86 kvinner pr. 100 menn i 1990. Befolkningen er også skjevt sammensatt med mange eldre og få barn. Kvinnene i kommunen har lavere sysselsettingsprosent enn gjennomsnittet for resten av fylket, det vil si at relativt få kvinner er i lønnet arbeid. Innenfor kommunen er det mangel på arbeidsplasser; en del ukependler og ganske mange dagpendler til nærmeste by. De fleste kvinner som pendler reiser til Kristiansund (FoB 1990:26). Arbeidsledigheten i kommunen i april 1994 var 8,1%. Det var registrert 83 kvinner og 127 menn helt uten arbeid. Dette er en betydelig

---

⁶ Skrede og Tornes 1986, Kalleberg 1988, Rødseth og Titlestad 1984

⁷ Averøy har 1536 melkekyr, 3000 kalver og ungdyr (Landbruket i Averøy 1988).

ledighet, høyere enn gjennomsnittet i fylket, men lavere enn Kristiansund som hadde hele 10,4% på samme tidspunkt.

For menn er industrien den største arbeidsplassen på Averøy. En fjerdedel jobber her, omtrent like mange i næringsmiddel- som i verkstedsindustrien. Fiske og fangst sysselsetter omtrent 15% av mennene og omlag 11% jobber innenfor jordbruket. Bygge- og anleggsvirksomhet sysselsetter også 11 % av mennene. Averøy har tre store autolinefartøy på omlag 40 meter. På hver av disse arbeider 15- 16 mann. Det finnes en ringnotsnurper med 11 mann og en reketråler med to mann ombord. Det er 12 seisnurpere med mellom seks og ni ansatte pr. båt. Det finnes over 20 båter mellom 10 og 20 meter, de fleste av disse er båter med en mann som driver heltidsfiske med juksa, garn og line. Siden 1970-tallet er andelen store båter redusert med over 50%, dette er en del av den nasjonale fiskeripolitikken. Kystfiskeflåten og enmannssjarker har økt sin andel av flåten, og dermed bidratt til å redusere sysselsettingsnedgangen i fiskeriene.⁸ Det landes svært mye fisk i Averøy kommune og mange av fiskemottakene er moderne og rasjonelle bedrifter.

Drøyt halvparten av *yrkesaktive* kvinner over 16 år på Averøy har videregående utdanning, gymnas eller tilsvarende. Omlag 25% av kvinnene har bare ungdomskole og 15% har universitets- eller høyskoleutdanning (FoB 1990). Sammenlignet med hele den kvinnelige yrkesaktive befolkningen i Norge over 16 år, er det mange kvinner på Averøy som har videregående utdanning. Dette må sees i sammenheng med kommunens lave sysselsettingsprosent for kvinner. Relativt få kvinner er yrkesaktive, men mange av de som er det, har videregående utdanning eller høyskole. På Averøy innebærer dette at relativt mange av de eldre kvinnene som ikke har skolegang utover ungdomsskolen, bare er yrkesaktive i liten grad. Mange arbeider deltid.

Kommunen har 41 aktivitets- og forsamlingshus av ulike slag. Mange av bygdene har tre-fire hus. I et kommunalt register (som dog ikke er fullstendig), finnes det 22 ulike idrettsforeninger, 21 forskjellige musikkforeninger og bortimot 50 ulike lag for barn og ungdom i kommunen. I tillegg finnes over 40 andre foreninger. Dessuten er det flere bondelag, bondekvinnelag,

---

⁸ Disse opplysningene er hentet fra fiskerirettdeleren i Averøy, tall pr.1.1.93 og kommunens langtidspan 1990:64.

redningsforeninger, fiskarlag med mer. Det er med andre ord et aktivt organisasjonsliv i kommunen.

Inntektsnivået i kommunen er relativt lavt. Statistikken viser klar sammenheng mellom gjennomsnittsinntekt og den enkelte kommunes næringsstruktur og sentralitet. På landsbasis er folks gjennomsnittsinntekt lavest i primærnæringskommuner og blandede landbruks- og industrikommuner, nettopp slike kommuner som Averøy kommune er. Møre og Romsdal fylke har lavt inntekstgjennomsnitt sammenliknet med tall for hele landet og Averøy kommune ligger lavt blant fylkets kommuner. Gjennomsnittsinntekten⁹ pr. innbygger i Averøy i 1992 var på kr. 72.069,- i året. Gjennomsnittsinntekt i landet i samme periode var 83.729,- . Gjennomsnittlig nettoformue i Averøy kommune er også lav, sammenliknet både med landsgjennomsnittet og gjennomsnittet for fylket (Skattestatistikk 1994). Det er imidlertid vanskelig å trekke slutninger om folks økonomisk stilling, ut fra slike tall. Men det viser at inntekts- og formuesnivået i Averøy ikke er høyt og det antyder noe om husholdenes økonomiske situasjon.

I 1991 hadde kommunen en barnehagedekning på 14,5%, bare medregnet heldagsplasser. Med korttidsplasser og barneparker kommer dekningsgraden opp i 35% (Kommuneplan 1991). Dette er relativt lavt sammenliknet med landsgjennomsnittet, særlig tatt i betraktning at en stor del av tilbudet består av korttidsplasser og plasser med et begrenset pedagogisk tilbud. De siste årene har det vært etablert en del private barnehager, kommunen har etterhvert tatt over driften av noen av disse.

---

⁹ Gjennomsnittsinntekt er summen av alminnelig skattepliktig inntekt som lønnsinntekt, næringsinntekt, stønader og kapitalinntekt med fratrukk for minstefradrag, renter på gjeld ol.

KAPITTEL 3

TID, ROM, KJØNN OG IDENTITET

Jeg vil i det følgende presentere noen av denne studiens sentrale begrep. Disse begrepene har blant annet betydning for hvordan teksten kan forstås. Når jeg for eksempel skriver at "Kvinner tilpasser seg menns arbeidsliv" er ikke dette ment som et universielt utsagn om kvinner og menn. Jeg kunne skrevet "Jeg forstår og fortolker noe av det noen kvinner på Averøy sa til meg som et uttrykk for at deres handlinger kan sees som en tilpasning til sine menns yrkesliv." Poenget er at disse teoretiske redegjørelsene kan gjøre noen forbehold unødvendige. Jeg ønsker å etablere en felles forståelseshorisont mellom leseren og meg.

Tid og rom

"Det er tida det" eller "Nei, det er ikkje sånn her", sier folk. Slik brukes tid og sted som folkelige forklaringer. Jeg bruker begrepene tid og rom som analytiske verktøy. Hva er tid og rom og hva innebærer det å bruke disse begrepene i denne sammenhengen? I utgangspunktet ønsket jeg å gå "bak" begrepet distriktskvinner for å finne ut hva det innebærer. Jeg ville vise at selv om begrepet har vært og er viktig i den politiske retorikken, kan denne konstruksjonen også tilsløre variasjoner i levemåter. Å dekonstruere et begrep innebærer blant annet å spesifisere kontekstuelle variasjoner (Gregory 1989). Når og hvor, i hvilken sammenheng kan noe begrepsfestes som noe bestemt? Å se tid og rom som kontekst er blant annet å vise at det spiller en rolle hvor og når en handling foregår. Å leve i en distriktskommune på Vestlandet i dag er for eksempel forskjellig fra drabantbyliv i Oslo på 50-tallet. Tid og rom sett som betingelser for sosial handling er ulike. Materialstruktur; den geografiske distribusjonen av for eksempel boliger, barnehager og veinett i de aktuelle årene har blitt endret.

Å se tid og rom som *forskjell* dekker to ulike syn på handling. For det første kan sosiale prosesser sees som prinsipielt uavhengige av tid og rom, forskjeller oppstår fordi de sosiale prosessene "foregår" eller "slår ned" i bestemte sammenhenger (Duncan 1989:133 i Simonsen 1994). Handlingen "i seg selv" er ikke tidsromlig, men handlingens konsekvenser blir ulike fordi handlingen foregår et sted og på et tidspunkt. Dette fremhever tid og rom som ramme eller betingelser, og vektlegger det "utvendige" ved tid og rom. Å ta videregående utdanning på Averøy på 1970-tallet innebar at en måtte pendle eller flytte til et skolested. Det fantes ingen videregående skoler i kom-

munen da. Her kan handlingen å ta videregående utdanning sees som grunnleggende uavhengig av tid og rom. Den samme handlingen kan man gjøre alle steder, men konsekvensene blir forskjellige.

For kvinner å ta en utradisjonell utdanning tidlig på åttitallet kunne innebære at en handlet i samsvar med oppfatninger om unge jenter og utdanning som hersket i ens sosiale miljø. Den samme handlingen på 1960-tallet kunne gå på tvers av miljøets oppfatninger. Tiden "har ført til" endringer i oppfatninger og endret handling. Tid og rom betraktes som betingelser som *inngår i handlinger*. Handlinger er grunnleggende konstituert i tid og rom, de er tid og rom. Det lar seg ikke gjøre å tenke handlinger eller sosiale relasjoner som uavhengige av tid og rom. Vi kan si at tid og rom er aspekter ved handling. Det betyr blant annet at en handling ikke kan gjentas. På et senere tidspunkt vil handlingen være en annen, fordi tiden og rommet nettopp er uløselige deler av handlingen.

Jeg vil også antyde tid og roms grunnleggende karakter ved å trekke inn Kants forståelse av tid og rom som apriori kategorier. I "Critique of Pure Reason" viser han at tid og rom er kategorier forut for erfaring. De er nødvendige for å kunne gjøre erfaringer. Vi ordner inntrykk i tid og rom for å kunne oppfatte dem som erfaringer, ja oppfatte dem overhodet. Kant benevner kategoriene "...condition of the possibility of appearances..." (Jones 1969:23) En handling som ikke utspilles i tid og rom er derfor ingen handling.

En konsekvens av denne måten å tenke på er at alt som fremtrer for oss, fremtrer i tid og rom. Sosiale prosesser, steder, mennesker, samfunn, hendelser og epoker *er* tid og rom. Tid og rom er også tidsromlig konstituert. Det betyr samtidig at de også er sosialt konstituerte, siden tid og rom som apriori kategorier virker i den menneskelig bevissthet. Det siste poenget kan også formuleres empirisk i studier som har vist at geografiske områder og tidsepoker skapes ved sosiale prosesser og at de gis mening og forstås som "noe" gjennom aktiviteter som er knyttet til dem. Steder og områder er historisk, geografisk og sosialt produserte. (Massey 1984, Urry 1987) For eksempel har ei jordbruksbygd fra jernalderen på Averøy blitt til *ei* bygd på grunn av sine geografiske og ressursmessige forutsetninger og på grunn av den sosiale samhandlingen som har foregått der i hundrevis av år.

Tid og rom begrepsfestes som sosialt konstituerte. Dette impliserer at tid og rom inngår i maktrelasjoner, symboler, over- og underordning, samarbeid og solidaritet (Massey 1993:156). Anne, en bondekvinne, peker fra kjøkkenvinduet ut over teiger hun og mannen har ryddet. Med sitt arbeid har de økt gårdens innmark. Jorda symboliserer samarbeid, tilhørighet og levebrød. Kjønn, etnisitet og klasse er relevante kategorier i tillegg til tid og rom. Sammenhengen mellom kjønn, tid og rom kan formuleres på denne måten: "Gender identities are understood to be actively constructed through practices varying over time and space" (Dyck 1990). Et eksempel på dette er at før var båter ofte utilgjengelig for kvinner. Dette ble kommunisert gjennom myter, tegn og symboler. Mange steder har båten nå også blitt en mulig arbeidsplass for kvinner. Ingen kvinner i dette materialet vet om kvinnelige yrkesfiskere, men en yngre "tøff" jente er opptatt av å fortelle at hun og hennes venninner drar alene ut på sjøen.

Tid og rom er altså grunnleggende kategorier i vår tenkning. De er sosialt konstruerte samtidig som sosiale prosesser er tidsromlig konstituerte. I analysen vil jeg bruke de forskjellige tankefigurene om tid og rom som ulike innfallsvinkler.

Tid og rom, eller tid eller rom?

Jeg har så langt behandlet begrepene tid og rom sammen og skal før jeg splitter dem opp argumentere for sammenhengen mellom dem. Tid og rom blir ofte oppfattet som motsetninger. Tid uttrykker det foranderlige de store endringer i historien eller utvikling gjennom et livsløp: selve tidsmessigheten ved samfunnet. Rom fremstår som det uforanderlige, det faste og deterministiske. Mens tiden endres, er sted (rom) uttrykk for det "samme" som endres ved hjelp av tid. Tid defineres positivt i motsetning til rom som defineres ved at det mangler "bevegelse" (Massey 1993).

Massey viser hvordan adskillelse og dikotomisering av tid og rom er knyttet til dikotomiseringen av det mannlige og kvinnelige. Det som etableres som motsetninger over- og underordnes. Dette kan sees som et ledd i perverteringen av forskjellighet som står så sterkt i vestlig vitenskap og språk. Vår evne til å tenke om forskjeller, uten å samtidig tenke motsetninger og hierarkier er begrenset (Irigaray 1985, Pateman 1988). "Kvinnfolkarbeid!" brukt nedsettene både direkte og som metafor på forhold som hverken dreier seg om kjønn eller arbeid, kan være et eksempel på

en hierarkisk dikotomisering. Tid og rom sett som motsetninger der tid overordnes det romlige blir kritisert fra flere hold (Simonsen 1994, Urry 1991). Selv om tid og rom er forskjellige, kan den ene ikke forstås løsrevet fra den annen. Bevegelse i rom er også bevegelse i tid, tid foregår med nødvendighet i rommet. "Space is not static, nor time spaceless" (Massey 1993:155).

Tid og rom eksisterer ikke i seg selv, de må studeres via handling. Samhandling og sosiale relasjoner uttrykker tid og rom samtidig som disse produserer og selv produseres i tid og rom. Dette kan betegnes som sosial romlighet. "Med en forståelse af tid og rum som social tidmæssighed og social rumlighed implicerer dette at (...) konteksten er direkte involveret i konstitueringen af sociale praksisformer, ligesom det er disse, der former konteksten" (Simonsen 1994:7f). Et eksempel fra Averøy er fiskerkvinnens mann som er fraværende i en lengre periode. Hans fravær skaper en forståelse av "ute". Det konstituerer igjen hennes lokalitet som inne, det vil si hjemme i huset. Hjemme og ute etableres som motsetninger som aktørene benytter i sine handlinger. Tid og rom er abstrakte begreper som "fylles" gjennom den måten de benyttes på. Det innebærer at verken tid eller rom kan ses som noe absolutt. Det finnes ikke tid og rom i seg selv, men mange ulike tider og rom (Urry 1991:174). Det er derfor i alle sammenhenger relevant å spørre hva tid og rom betyr. Hvilke konsekvenser har tidsromlige forhold, hvordan inngår tid og rom i aktørenes handlinger, i reproduksjon og endring av sosiale systemer?

Å analysere (i) tid...

Tidens betydning og konsekvenser for sosiale prosesser kan konkretiseres på en rekke måter.

Historisk tid er den tidsepoke eller periode av historien en handling finner sted. Hvilke konsekvenser har denne epoken for aktørene? Hvordan forstår aktørene den bestemte tida de handler innenfor, og hvordan inngår den i deres handlinger? Dette er også spørsmål om rom, siden betydningen eller innholdet i en historisk periode varierer med hensyn til sted. Midten av 80-tallet innebar andre betingelser på Sørvær enn i Oslo. Tida måles i decennier, år og måneder. Denne tida kaller jeg den "store" tida. Individens forhold til denne tida nedtegnes som fødselsår og alder. Dette er en fremadskridende, målt og objektivt tid.

Generasjon er historien og enkeltindividets tid koplet sammen. Generasjon er en omskriving av "tid" ved at den "legges inn i" aktørene. Generasjon er ikke noe entydig begrep; "foreldre-generasjonen" kan for eksempel bestå av flere generasjoner. Generasjon kan også operasjonaliseres som kohort, på denne måten uttrykker ikke begrepet mer enn at medlemmene i generasjonen er født i samme år eller periode (Thorsen 1993). Vanligvis brukes generasjonsbegrepet for å uttrykke forventninger om at mennesker født innenfor en epoke i historien har noe felles, utover at de er på samme alder. Det som er felles kan bestå i at de forholder seg på samme måte til forhold i sin samtid, fortid eller fremtid. "Medlemmer" av en generasjon må også ha en form for generasjonsbevissthet i forhold til de som kommer før eller etter.¹ Generasjonsbegrepet kan lett bli substansielt og essensialistisk. Et eksempel er om generasjon operasjonaliseres som kohort og man samtidig forutsetter at kohorten deler erfaringer og generasjonsbevissthet. For å unngå å bruke begrepet på denne måten må det undersøkes empirisk om vi har å gjøre med en generasjon. Relevante spørsmål kan være: Har bestemte historiske omstendigheter vært med å prege personene vi studerer, og innebærer disse omstendighetene noenlunde det samme for dem? Finnes det en generasjonsbevissthet blant disse menneskene som skiller dem fra generasjoner før eller etter? Differensiering på bakgrunn av rom, klasse, kjønn og etnisitet vil ofte føre til at det er lite relevant å kalle en gruppe aktører for en generasjon. Generasjonsbegrepet kan likevel være med å fremheve sosiale mønstre. I den grad de eldre kvinnene i mitt materiale ikke kan kjøre bil, er de en generasjon som er lite knyttet til privatbilen.

Livsfaser beskriver perioder i individenes livsløp som er preget av bestemte aktiviteter og oppgaver. Barndom preges av skolegang og forberedelse til voksenliv. Livsfaser er bare i begrenset omfang knyttet til alder. Begrepet kan ses som et verktøy for å unngå forutsetninger om at bestemte hendelser har direkte tilknytning til alder. Fokuseringen på handlinger fremfor målte størrelser som år, kan også føre til at en "finner" sosiale mønstre. Småbarnsmor kan en biologisk være i hele sin fertile alder. Likevel begrenses denne livsfasen blant annet av normer om når det er passende å ha småbarn, normer som varierer i ulike tidsepoker og fra sted til sted. Svært mange av kvinnene i 50-års alderen på Averøy fikk barn mens de var tidlig i 20-årene. Det

---

¹ Danielsen, forelesninger for den filosofiske doktorgrad UiTø 17.6.94

kan synes som om deres mødre, kvinner som nå er i 80-års alderen, fikk sine barn senere i livsløpet. Livsfase uttrykker noe om når det er vanlig innenfor en kultur å gjøre bestemte handlinger. Det må undersøkes empirisk om et individ er i en bestemt livsfase og hva dette innebærer for individet. Det er *ikke* gitt at småbarnsmødre er i en livsfase hvor hverdagen er preget av daglig omsorg for unger. Livsfaser er knyttet til historisk tid. Å være småbarnsmor i dag er sannsynligvis noe annet enn for 40 år siden. Det er også rimelig å forvente at rom gjør forskjell med hensyn til livsfaser. Er det noe annet å være småbarnsmor på Averøy enn i en større by?

Hverdagslivets tid er preget av hendelser og aktiviteter som gjentar seg daglig, den er knyttet til handlinger heller enn til en målt størrelse. I tidsgeografiske arbeider, som hos Hägerstrand, bindes tid og rom sammen. Han viser hvordan tid og rom utgjør betingelser for aktørers handlinger i løpet av et døgn, en livsfase eller et livsløp (Hägerstrand 1975). Dette perspektivet er videreutviklet av blant annet Giddens (1984) og Dyck (1990). De prøver å gripe den tidsromlige organiseringen av aktiviteter i dagligliv og livsløp. Tidsromlige bevegelser tenkes avtegnet på et kart hvor aktivitetenes lokalitet merkes av som "stasjoner". Hverdagslivet blir synlig som baner eller spor. Dagliglivet begrenses da av hvor tett en kan "pakke" handlinger, tid aktualiseres som tidskonflikter (Giddens 1985:266). På Averøy er mange yngre kvinners dager preget av baner med stor romlig utstrekning. De kjører mellom hjem, dagmamma, arbeid og butikk. De fleste eldre kvinners hverdager er knyttet til boligen, kanskje sykler de til butikken eller på et møte i bygda?

Klokketid og syklisk tid kan være et relevant skille mellom de ulike "tider" jeg her har presentert. Gjennomgangen startet med den lineære klokketida representert ved den "store" historiske tida. Via generasjon, livsfase og hverdagslivets tid har fokus blitt rettet mot handlingenes og oppgavenes tidsmessighet. Denne tiden betegnes gjerne naturlig tid eller syklisk tid. Den sykliske tiden preges av gjentakelser i døgnrytmer og livsløp. Klokketiden er en målt tid. Den er lineær, akkumulerbar og endimensjonal (Emerek 1989:63). Hanne Haavind beskriver aspekter ved kvinners hverdagsliv preget av barneomsorg og menns hverdagsliv preget av lønnsarbeid som "De to tiders møte" (Haavind 1987). Dette kan sees som en dimensjon av det vi kan betegne som tidens kjønnetet.

Å være fleksibel er å være "mobil" i forhold til oppgaver og aktiviteter i tid og rom. En studie av lokale arbeidsmarked i Danmark, viser kvinners tilpassing mellom hjem og arbeid. Flexibilitet på et område begrenser fleksibiliteten på andre områder (Nielsen 1991). På den annen side blir kvinner som har barn bedt om å arbeide overtid i fiskeindustrien på Averøy. Kanskje fleksibilitet på et område, medfører at kvinnene blir fleksible også på andre felt? Dette kan også fortolkes som tidsromlig kjønnethet².

Den lineære, endimensjonale tiden har noen bestemte egenskaper. Som mål kan den deles opp i fantastisk små enheter og den kan legges sammen og summeres. Målt tid er tidsuavhengig, man kan "ta den med seg og gå". Den målte tiden inneholder heller ikke noe forløp, den er statisk. Disse egenskapene ved tiden gjør at den kan byttes: måles og selges; den tingliggjøres. Venke, en av informantene, glemmer å fortelle meg om lønnsarbeidet sitt. Arbeidet er av kort varighet, hun utfører det når det passer for henne og hun tjener relativt lite på det. Hun fremstiller ikke jobben sin som viktig. Hun sier at det mest sentrale med jobben er kollegaene, samt at hun tjener penger som er bare hennes. Disse pengene bruker hun på klær, sminke og soltimer. Jeg fortolker denne jobben som betydningsfull i Venkes sosiale liv og identitetskonstruksjon.

Lineær tidsoppfattelse kan være problematisk. Siden aktiviteten måles, blir tid et reduksjonistisk mål på handling. Det gjør det vanskelig å gripe "samtidighet". Tidsnyttingsundersøkelser har ofte vært blinde for dette aspekt ved tiden (Emerek 1989). Ofte reduseres samtidige handlinger til den handlingen som er mest omfattende, mest tidsmessig bundet eller har høyest "status". Om tiden er passende eller ubeleilig har stor betydning i organiseringen av hverdagslivet. Handlingers *tidsbundenhet* har betydning for hva som kan gjøres samtidig og for prioritering mellom ulike oppgaver.³ Måltider kan ikke utsettes og gjennomføres samlet om natten. Handlinger som må utføres innenfor et bestemt tidsrom, kan ofte fremstilles som mer viktig fordi de er mer preserende enn andre oppgaver. Handlinger kan også være bundet med hensyn til kjønn, tid og rom. Hva er passende adferd for en fiskerkvinne på Averøy, mens mannen er på sjøen? Disse

---

² Adam (1994) antyder noen av de komplekse sammenhengene som kan konstrueres mellom tid, rom, kjønn, rasjonalitet og vestlig vitenskapsteori.

³ Jfr. kapittel 1, side 5

forholdene er eksempler på sosial tid, og som andre sosiale relasjoner preges disse også av makt og dominans.

Hvem flyr når "tiden flyver"? Individuell opplevelse av tid er det siste aspektet ved tid jeg vil fremheve. Dette er tiden som vi oppfatter den "underveis" i livet. Avhengig av hvordan man opplever handlinger, føles tiden god eller dårlig, knapp eller som i overflod. Opplevelser i øyeblikket kan ha betydning langt utover den tiden opplevelsen kan måles til. Opplevelse av tid er vanskelig å uttrykke ved hjelp av målt tid. Kvantitative begrep brukes også til å betegne de kvalitative sider ved den målte tiden: "Det var de lengste sekunder i mitt liv" eller "Det følte som dager og år". Vår oppfattelse av tid når vi drømmer, kan være et bilde på tidens mangfoldighet.

Romlige analyser

Kystkommunen hvor jeg har gjort min undersøkelse ligger i Midt-Norge. Geografisk er den avgrenset til en øygruppe som består av en stor og mange små øyer. Kommunens lokalisering forteller noe om næringsliv og levemåter, samt noe om avstand langs en sentrum-periferi akse. Her har jeg allerede benyttet mange ord og begreper av romlig karakter. Geografi, lokalisering, kyst, avgrenset, øy, nærhet, avstand, levemåte, sentrum og periferi har alle aspekter av romlighet ved seg. Dette indikerer mangfoldet i begrepet romlighet. I empiriske undersøkelser kan rom være sentralt på flere måter. Jeg forsøker her å begrepsfeste de sider ved romlighet jeg benytter i min studie på Averøy. En første avgrensing av undersøkelsen er at det er rom i forhold til sosial samhandling og sosiale systemer som fokuseres. Jeg vil presentere tre ulike tilnærminger til romlighet: man kan skille mellom rom som materialstruktur, rom som forskjell og rom som sosial romlighet (Simonsen 1994).

I. Rom som materialstruktur kan eksemplifiseres ved undersøkelsens geografiske nedslagsfelt. De naturskapte såvel som de menneskelig produserte materielle omgivelser sees her som bakgrunn for sosiale prosesser. Lokalisering av arbeidsplasser er i stor grad knyttet til naturmessige betingelser. Fiskebruk og næringsmiddelindustri på Averøy ligger hovedsaklig "uti øyene", som folk sier. Bosettingen er konsentrert i disse områdene samt i de gode jordbruksbygdene. Service-institusjoner er plassert rundt om i de ulike bygdene. Kommunesenteret ligger sentralt i kommunen. Rom som materialstruktur er å forstå som betingelser for sosiale prosesser. Det er derfor

nødvendig å gjøre eksplisitt de materielle strukturer kvinner lever under i disse bygdene. Men siden materialiteten ikke selv direkte *gjør* noe, må dens betydning studeres gjennom samhandling i forhold til de materielle omgivelsene. Iinteraksjon foregår mellom mennesker, ikke mellom mennesker og de materielle omgivelser.

Simonsen skiller mellom tre ulike måter vi gjennom samhandling forholder oss til de materielle omgivelsene på (Simonsen 1994). For det første *produserer* mennesket materielle omgivelser; vi bygger barnehager, boliger og veier. Arbeidsplasser lokaliseres i forhold til boliger på en slik måte at det skaper behov for egen bil og dermed økt mobilitet og forurensning. Kulturlandskap endres. Færre gårdsbruk fører til mindre bruk av utmarka og den gror igjen. Trær plantes og natur-landskapet endres. For det andre har de materielle omgivelsene også et *bruksaspekt*. I industriell bearbeiding av naturlige ressurser og i hverdagens samhandling benytter vi oss av de fysiske omgivelsene. Jord bearbeides, vi kjører på veiene, unger leker ute og områder brukes til rekreasjon. Vi bruker boligen, til arbeid og i fritid. Gjennom våre hjem, kan vi kommunisere sider ved oss selv som er viktig for hvordan vi ønsker å bli oppfattet. Den tredje måten vi forholder oss til materielle betingelser på er at den sosiale bruken av rommet gir rommet *mening*. Rommet er en del av en utstrakt symbolproduksjon. En bade plass blir til en bade plass ved at folk bader der. Det samme stedet kan være ei båtstø hvis den brukes som det. Sosiale endringer kan føre til endret symbolproduksjon. Ved at handlinger knyttes til rom oppfattes rommet som noe bestemt, det inngår som betingelser i andre handlinger. Ei bygd blir til ei bygd ved at noen bor der og at disse har sosiale relasjoner til hverandre; de er sambygdinger. Rom er sosialt skapt, inngår i sosiale relasjoner og i den "evige" reproduksjonen av rom.

II. Rom som forskjell ble diskutert i kapitlets innledning. Her skal jeg bare kort nevne de to prinsipielt ulike måtene å betrakte rom som forskjell på. Det spiller en rolle hvilke material-strukturer handlinger foregår innenfor. Steder og lokaliteter er forskjellige både med hensyn til det naturskapte og det menneskelig skapte. Her ses rom som "ytre" forskjellighet og handlingers resultat vektlegges. Rom er forskjell på en mer "indre" måte også. Det innebærer at selve handlingen blir ulik siden konteksten er forskjellig. Fokus rettes mot handlingers mangfold i kontrast til det universelle.

III. Sosial romlighet vektlegger det sosiale som det primære og romligheten som et aspekt ved all samhandling. Sosiale prosesser konstitueres i tid og rom, samtidig som tid og rom er sosialt konstruerte. Derfor inngår makt og kjønn også i tidsromlige sosiale handlinger (Massey 1993, Dyck 1990). Tid og rom *er* sosiale prosesser og inngår følgelig i vår identitetskonstruksjon. "Konteksten er direkte involveret i konstitueringen af de sosiale praksisformer, ligesom det er disse, der former konteksten." (Simonsen 1994:9).

Tilstedeværelse og fravær kan forstås som sosiale, romlige begreper der også de tidsmessige aspektene er åpenbare. Nærvær eller tilstedeværelse uttrykker sentrale kvalitative aspekt ved samhandling. Omsorg for småbarn krever tilstedeværelse, selv om barnet sover og omsorgspersonen utfører arbeid ved en PC. Dette arbeidet kunne vært lokalisert andre steder, men barnetilsyn må utføres der barnet er⁴. Begrepet om samtidighet som jeg presenterte i forbindelse med gjennomgangen av tid, er også romlig og nært knyttet til tilstedeværelse. Handlinger som er tidsmessig bundne er ofte også bundet romlig: ei ku som skal kalve, må passes der den er. Det romlige er ikke bare bundet gjennom tidsmessigheten. Betydningsinnholdet knyttet til steder, uttrykker noen aspekter ved en romlig bundethet, det man gjerne kaller tilhørighet. Den tidsromlige avstand mellom de steder der hverdagens gjøremål foregår har betydning for hva som kan gjøres samtidig og for hva man tidsmessig kan overkomme i løpet av en dag. Begrepet "anchored relations" forstår jeg som handlingers og relasjoners sosiale, tidsromlige bundenhet (Cohen 1987).⁵ Gjennom å knytte handlinger til begrepene tid og rom er det mulig å forstå hva disse begrepene innebærer og hvilke konsekvenser de har for distriktkvinner daglige liv. I tillegg til kjønn skal tid og rom i denne studien brukes som verktøy for å forstå kvinners hverdagsliv.

Distriktskvinneliv og kjønn

Dette arbeidet dreier seg tematisk om distriktskvinner. Jeg ville fremheve at det er mange måter å være kvinner på, mange liv som alle er kvinneliv. Etterhvert har undersøkelsen og analysen også kommet til å vise mønstre. Jeg har konstruert sammenhenger som er felles for mange

---

⁴ Såkalte "Babysitters" gjør barnetilsyn mindre romlig bundet.

⁵ Om vi sitter eller står opptar vi rom i tilværelsen gjennom vår utstrekning. Anne Grete Preus griper opplevelsen av kroppens og sinnets romlighet i sangen "Jeg er en by".

kvinner, og fremhevet likhetstrekk som fremstiller kvinner som en gruppe i motsetning til menn. Distriktskvinner kan også kontrasteres mot kvinner i urbane strøk. Mange kvinneliv er like, i forsøk på å forklare dette har jeg også nærmet meg et spørsmål om hvorvidt "det kvinnelige" finnes, og hva dette eventuelt består i. I det følgende skal betydningen av kjønn som perspektiv og analytisk kategori diskuteres. En dekonstruksjon av begrepet "distriktskvinner" vektlegger at kvinner er forskjellige og avviser entydige kjønnskategorier. Innenfor andre feministiske tradisjoner rettes fokus nettopp mot det som oppfattes som felles for kvinner. Kvinners felles erfaringer og plassering i sosiale systemer vektlegges. Motsetningen mellom det spesielle og det generelle som jeg konstruerer her er allmen og knyttet til kategorisering. Kategoriseringer er nettopp å binde sammen fenomener som sees som like, mens forskjeller ved fenomenene underkommuniseres. Kvinner er selvfølgelig både like og forskjellige, avhengig av perspektiv og fokus.

Jeg er opptatt av å finne ut hva kjønn er og hvordan det virker. Hva består kjønne sosiale prosesser i og hvilke konsekvenser har de? Vitenskapsteoretisk er jeg interessert i sammenhenger mellom kjønnskategoriseringer, forståelse av forskjellighet og vestlig rasjonalitet, selv om dette ikke er tema for denne oppgaven. Diskusjoner om kjønn inngår i debatter om kunnskap og kunnskapsproduksjon. Mitt ønske om å undersøke distriktskvinnbegrepet blant annet er en reaksjon på det som kan oppfattes som essensialisme og substansialisme i vitenskapen, også med hensyn til kjønn.

Hva er kjønn?

Hva menes med utsagn som "..sosiale prosesser er kjønne..", "..kjønn som perspektiv..", "..kjønn som analytisk kategori.."? I en sentral lærebok i metode presenteres kjønn som en uavhengig variabel (Hellevik 1991). Kjønn sees som "noe" som forklarer andre forhold, det skal ikke selv forklares. Å bruke kjønn som perspektiv innebærer tvertimot å fokusere på kjønn som en avhengig variabel; et forhold som krever forklaring. Hva kjønn betyr må undersøkes og forklares i de enkelte situasjoner. Å forklare et forhold med at aktøren er kvinne eller mann, eller at det skyldes kjønnsroller hjelper oss ikke til å *forstå* dette fenomenet. Slike forklaringer er derimot en beskrivelse av fenomenet. Hva kjønn og kjønnsroller er og innebærer, må selv beskrives og forklares.

For å fremheve at kjønn i seg selv ikke innebærer noen forklaring, har det blitt konstruert et skille mellom biologisk- og sosialt kjønn. Kjønnsgenitalier og biologiske kjønn (eng. sex) forklarer ikke hvorfor kvinner og menn handler forskjellig. Derimot kan meningssystemer basert på sosiale og kulturelle tolkninger av biologisk kjønn gi innsikt i og forståelse av sosiale prosesser (Rudie 1984, Kulick 1987). Skillet mellom biologisk og sosialt kjønn blir utfordret fra flere hold. Jeg vil kort nevne deler av denne kritikken. Skillet mellom det biologiske og det sosiale har på mange måter ført til at det biologiske blir sett som grunnleggende og uforanderlig. Koplingen mellom en biologisk determinisme, og det at etableringen av biologisk kjønn foregår forut for sosialt kjønn, gjør det vanskelig å tenke seg grunnleggende endringer i forståelser av kjønn. Hvordan kan oppfatninger av kjønn endres når det biologiske kjønn er stabilt og de sosiale konstruksjonene er tolkninger av dette? Overskridelses- og frigjøringspotensialet innenfor denne tankefiguren blir relativt lite (Lundgren 1992).

Studier av transvestitter, hemafroditter samt enkelte homofile og lesbiske relasjoner har også utfordret skillet mellom det biologiske og det sosiale kjønn⁶. Kjønnattribueringsprosessene; de metodene vi bruker for å konstruere en kjønnverden, er mangetydig og komplekse. Biologisk kjønn kan ikke entydig grunngi de sosiale og kulturelle tolkninger av kjønnsforskjeller, som varierer historisk og innenfor ulike kulturer. Beskrivelser av det biologiske som mer stabilt og forut for det sosiale er problematisk; biologisk kjønn må ukentlig konstrueres på norske sykehus.⁷ Kroppen, og dermed det biologiske, inngår i etableringen av selvet på en grunnleggende måte: som et kjønnsubjekt i en kjønnverden (Braidotti1992). Erfaringer kroppsliggjøres og kroppen er essensiell i vår vestlige moderne forståelse av forskjellighet, både konkret og som metafor for andre forhold (Irigaray 1985). Ut fra kroppens form sees gjerne mannlig og kvinnelig som komplimentære størrelser; plugges for å kople sammen elektriske ledninger og apparater betegnes blant annet som "hoplugg" og "hanplugg".

I mitt arbeid er det ikke nødvendig å definere begrepet "kjønn" så spesifikt som dette overblikket antyder at man kan gjøre. Jeg er i første rekke opptatt av av den sosiale og kulturelle betydningen

---

⁶Kessler og McKenna 1978 ref i Lundgren 1992, Lee Davis, forelesning vår 1994, UiTø, Prieur 1994

⁷ Det fødes stadig "tvekjønnede" barn; disse kjønnsbestemmes før de forlater sykehusene.

kjønn har for informantenes hverdagsliv. Samtidig vil det være slik at kroppens utstrekning og endelighet har betydning for analyser i tid og rom. Kvinnerens potensiale for svangerskap, fødsel og amming, samt menns begrensede mulighet til deltakelse i disse prosessene er tilstede som forutsetninger i mine analyser av sammenhenger i kvinnerens liv.

Kjønnsystem

Rudie (1984) betegner deler av sosiale og kulturelle meningsystemer omkring kjønn som hardprogrammerte ideer (basert på Bateson 1972:501). De hardt programmerte ideene om kjønn fungerer som prinsipp for hvordan sosiale personer; kvinner og menn, konstrueres. Kjønnsideene fremstår som en "ramme" som sosiale personer handler innenfor. At ideene er hardprogrammerte innebærer at de har dyptgripende konsekvenser for individet. Individer tilskrives verdiorienteringer og kulturell kompetanse på bakgrunn av ett aspekt ved deres identitet: kjønn. Et eksempel kan være at kjønn indikerer noe om bilføreres kvaliteter.

I daglig samhandling forhandles det om "rammene" og innholdet i de tilskrevne kjønnsorienteringer, men disse vil bare langsomt endres. Kjønnroller kan ses som utagering av en kjønnsideologi. Kjønnidentiteten synliggjøres som kjønnroller⁸ via handling og er dermed utagering av hardtprogrammerte ideer om kjønn. Gjennom forhandlinger og samhandling over tid kan kjønnroller endres og igjen være med på å endre de hardtprogrammerte ideene om kjønn (Rudie 1984). Lundgrens skille mellom regulative og konstitutive normer forklarer hvordan endring med hensyn til kjønnidentitet og de hardtprogrammerte normene om kjønn kan tenkes å foregå (1992).⁹ Å se samhandling i et forhandlingsperspektiv innebærer en formidling mellom aktør- og strukturperspektiv, aktørene utfordrer, gjendanner og endrer etablerte verdier og sosiale mønstre gjennom samhandling (Gerrard 1992:19).

All sosial aktivitet har noen kjønnskonerende sider. Dette kan betegnes som å benytte kjønn som perspektiv; man ser og forstår verden som kjønn (Widerberg 1992). På denne måten kan

---

⁸ Rolle er utøvelse eller utagering av en status. Status kan defineres som en posisjon i den sosiale struktur og bestemmes ved de rettigheter og plikter som posisjonen innebærer (Rudie 1984:18).

⁹ Se kapittel 1, side 7.

situasjoner være kjønnet uten at faktiske kvinner og menn er nærværende (Brandth 1994). På den annen side knyttes og fortolkes feminine og maskuline sosiale strukturer til biologiske forskjeller mellom menn og kvinner. Vi kan si at kjønnsforskjeller og -likheter konstrueres av menn og kvinner ut fra hvordan de forstår seg selv i relasjon til andre. Dette innebærer en forståelse av kjønn som relasjon (Lundgren 1992, Brandth 1994:187).

Kjønnskoningering kan fremstilles som et resultat av tre analytisk utskillbare prosesser (Harding 1987). For det første brukes kjønn som symbol på dikotomier som sjelden har noe med biologisk kjønn å gjøre. Sosiale prosesser gjøres kjønnet ved hjelp av dualistiske kjønns-metaforer. For eksempel blir det kulturelle mannlige mens det kvinnelige knyttes til natur (Haavind 1989). For det andre benyttes denne dualismen i dagliglivets organisering av arbeid. Sagt på en annen måte får reproduksjonens kjønnsmessige arbeidsdeling konsekvenser også for arbeidsdelingen i markedsproduksjonen. Dette gjør arbeid til et sentralt område i denne analysen. For det tredje er kjønn en individuelt konstruert identitet som knyttes til biologiske forskjeller mellom kjønn (Lundgren 1992).

Meningssystemene eller de hardtprogrammerte ideene om kjønn har vært beskrevet og analysert gjennom empiriske studier. Innenfor den norske kvinneforskningen er det gjort mange studier¹⁰ som fokuserer på sammenhenger mellom hverdagsliv, hushold, lokalsamfunn, produksjon, reproduksjon og hardtprogrammerte ideer om kjønn. Jeg betegner disse studiene som empiriske fordi teoriutviklingen her er nært knyttet til empiriske undersøkelser. Studiene mangler på ingen måte teoretisk fundament, men de inneholder i mindre grad "grand theories": universielle og totaliserende teorier om konstruksjoner av kjønn og kvinners underordning. Tverimot presenterer disse studiene et differensiert bilde av kvinner og kvinneliv. Kvinner fremstår både som aktive og handlende i det offentlige livet, i produksjonen og i forhold til kontroll av ressurser. Men samtidig fremheves også manglende makt og adgang til ressurser. Studiene viser nødvendigheten av å reise spørsmålet om hvorvidt kvinner virkelig er underordnet og om kvinner faktisk mangler

---

¹⁰ Holtedahl (1986), Holter (1982), Rudie (1984), Gerrard (1981,1983), Haavind (1987), Saugestad Larsen (1980) og Valestrand (1984)

makt. Disse studiene har vært sentrale i teoriutviklingen innenfor kvinneforskningen og særlig innenfor det vi kaller distriktskvinneforskning.

På den annen side har konstruksjonen av begreper som "gender systems" (eng.) eller "genussystemer" (svensk) inngått i forsøk på å beskrive generelle trekk i kjønnsdelte samfunn. Nancy Chodorow presenterer en teori om etablering av individuell kjønnsidentitet som den samfunnsmessige kjønnsdelingen av arbeid hviler på (Chodorow 1978). Carol Gilligan har beskrevet de to kjønns ulike moralutvikling og dermed ulike måter å tenke på (Gilligan 1982). Det har blitt vist at genussystemet både bygger på prinsipper om å holde det kvinnelige og det mannlige adskilt; forskjellighet, og på et hierarkisk prinsipp som underorder det kvinnelige det mannlige (Hirdman 1988, Acker 1990). Tilsvarende knyttes kvinnen via reproduksjonen til den private sfære og mannen som borger til den offentlige sfære (Rosaldo 1974, Hernes 1982, Pateman 1988, Leira 1989). Disse teoriene presenteres i større og mindre grad som forsøk på å finne essensen i kjønnskategoriene, samt de grunnleggende prinsipp for kjønnskonstruksjoner. Noen prøver å forklare kvinnenens underordning i forhold til det mannlige ut fra en universiell teori. Utgangspunktet er at kvinner, på tvers av ulike kulturer og historiske epoker, er relativt underordnet menn. Et slikt "entydig universielt" mønster har ledet mange til å konstruere entydige universielle forklaringer. Hastrups analyse av mannlighet og kvinnelighet i islandsk sauehold knytter konstruksjonen av det kvinnelige til kultur og det mannlige til natur; hun har her utfordret noen kjønnskategoriseringer ved å vise at kultur og natur som metaforer for mannlighet og kvinnelighet ikke er universielle (Hastrup 1989).

Mange av de enhetlige teoriene fokuserer på *forskjeller* mellom kvinner og menn. De fremhever kvinners særart og dermed likhet mellom kvinner. Simone de Beauvoir (1983) introduserte begrepet om kvinnen som "det annet kjønn", ut i fra en analyse av kvinners posisjon i offentligheten i forhold til menn. Hun pekte på at mannen i offentligheten ble sett som en representant for det universielt menneskelige. Mens kvinnen ble til noe annet, et særtilfelle, underordnet det menneske-lige. Fra å være en analyse av kvinnens og mannens plassering i samfunn og filosofihistorie, har særartstenkningen fått et normativt og grunnleggende preg innenfor ulike gynosentriske teorier. Kvinnens annerledeshet har i disse tradisjonene blitt fremhevet som det naturlige, riktige, og moralskt høyverdige (Lundgren 1992). Kvinnene sees på grunn av

sin nærhet til de naturlige prosesser som fødsel og liv som bærere av en spesiell rasjonalitet som kan redde verden fra forurensning og krig (Gilligan 1982).

Disse studiene har vist nødvendigheten av å ha et kjønnets perspektiv på verden, i betydningen å se sosiale prosesser som kjønnets. De har fremhevet mangfold og utfordret vitenskapens mannlige dominans. På den annen side speilvendes de mannlige strategier, kvinner gjøres til den menneskelige formen, som menn ikke kan passe inn i. De gynosentriske posisjonene risikerer å tildekke heller enn å bidra til å forstå begrepet forskjellighet, og de tenderer mot å være essensialistiske og substansielle. Ved å generalisere det som i enkelte studier analyseres som spesifikt feminint eller maskulint, gjøres kjønns kategorier essensielle. Satt på spissen må en være undertrykt og genuint opptatt av personlige relasjoner for å bli betegnet som kvinne. Slike teorier tenderer også mot å være etnosentriske. Blant annet har kvinneforskere fra u-land samt lesbiske kvinner kritisert feministiske teorier for å være vestlige, hvite, middelklasse, heteroseksuelle, majoritetskvinnens teorier.

Identitet

Identitetsbegrepet forstår jeg slik at det både fremhever individets opplevelse av seg selv, og at det betegner en identifiserbar posisjon som har alminnelig gyldighet innenfor en sosial sammenheng (Rudie 1984:18). Identitetskonstruksjon som begrep gir kanskje assosiasjoner om noe utvendig, bevisst, og kunstig fordi vi som sosiale personer skaper oss selv gjennom det livet vi lever og de handlinger vi utfører. Men denne prosessen er ikke nødvendigvis bevisst og intendert. Vi handler ikke for å konstruere en identitet, men identitetskonstruksjoner er aspekter ved vår daglige praksis.

Både Rudie og Holtedahl bruker begrepet identitetspakker for å vise at identitet ikke er et enkelt, entydig forhold (Rudie 1984, Holtedal 1986). Identitetskonstruksjoner som aspekt ved handling vektlegger dette samtidig som at identitetsaspekter ved handling er noe som kan kommuniseres i stor eller liten grad. Vi kommuniserer ulike identiteter i ulike situasjoner, og fremstiller oss selv i forhold til den aktuelle kontekst. Identitetspakker kan ses som et reservoar av identiteter, som gjør oss i stand til å kommunisere ulike sider av oss selv i ulike sosiale sammenhenger (Narayan 1993). Hva vi kommuniserer er likevel ikke nødvendigvis i overensstemmelse med det vi ønsker

å kommunisere. Kommunikasjon består av flere parter som tolker og selv konstruerer sammenhenger på bakgrunn av det en oppfatter at er kommunisert. Identitet er en sosial konstruksjon. Dette betyr at jeg konstruerer andres identitet på bakgrunn av deres egne konstruksjoner av seg selv, som de kommuniserer til meg. Identitetskonstruksjoner sier altså ikke noe "egentlig" om individer og kan derfor ikke ses som kategorier (Calhoun 1994).

Marianne Gullestad har vist hvordan *stil* gjennom klær, hjemmeinnredning og vedlikehold av bolig, for å nevne noe, inngår i våre identitetskonstruksjoner (1984, 1989). Ved å skape og opprettholde et bilde av oss selv, får vi personlig anerkjennelse og omdømme. "Livsstil skaper identitet på den ene siden og tilhørighet til sosiale miljøer på den andre" (Gullestad 1989). Andres forståelse av oss inngår i vår selvforståelse, vårt "bilde" av oss selv skapes også gjennom "de andres øyne", spesielt andre som har stor betydning for oss (Mead 1934).

Kvinnene i denne studien konstruerer sin kjønnsidentitet på ulike måter gjennom utsmykking av bolig, kommunisering av likestilling, tilknytning til arbeidslivet og oppfatninger av hva det innebærer å være gode mødre for sine barn (jamfør Høltedahl 1986).

Bevissthet og aktiv omtanke omkring identitetskonstruksjon kan sees som et moderne fenomen. Å reflektere over forhold som før har vært sett på som "naturlige" kan ses som uttrykk for økt vekt på individuelle forhold. Dette indikerer endring. Et nytt fenomen har oppstått ved at det ikke lenger er en del av det man regner som selvsagt; en del av det doxiske felt. Å diskutere egen stil og hva denne betyr, kan ses som uttrykk for endring og refleksjon over denne endringen. At stadig flere forhold blir tema for refleksjon og aktiv konstruksjon, kan tolkes som sider ved det moderne (Giddens 1991). At stadig flere valgmuligheter og flere områder åpnes for selvrefleksjon kan innebære økt grad av livsstilskonkurranser. Livsstilskampen kan ses som en arena hvor både makt og motstand utspilles. Identitetskonstruksjoner innebærer et arbeid med å fremstille seg selv overfor andre og en selv. Å studere og skrive om identitetskonstruksjoner er i tillegg et uttrykk for en institusjonell refleksjon over dette fenomenet, en institusjonell refleksjon over moderniteten (Giddens 1991). Hva identitet er og hva identitetskonstruksjoner innebærer må underlegges samme undersøkelse som andre begrep og forhold. Om, og eventuelt hvordan, økt bevissthet om identitetskonstruksjoner er moderne uttrykk, er empiriske spørsmål.

Kjønn- og identitetskonstruksjoner foregår altså på ulike måter gjennom praksis. Hvordan kjønn og identitet forstås og fortolkes avhenger av den konkrete situasjon: konteksten. Jeg vil derfor nettopp undersøke hva kjønn er, hvordan ideer om kjønn oppleves og hva slags betydning de har for identitetskonstruksjoner på Averøy. Slik sett er studien en beskrivelse av enkelte trekk ved kjønnssystemer. Samtidig er det også en analyse av hvordan kjønn og identitet konstrueres og hvordan disse prosessene foregår. Fokusering på tidsromlige forhold vil øke bevisstheten om det kontekstuelle, både som betingelser for handling og slik det inngår i handling.

KAPITTEL 4

"METODEKOMMODE"

Hverdagsliv som metode og forskningsfelt

Jeg vil bruke organiseringen av hverdagslivet som innfallsvinkel til studiet av kjønnede prosesser i distriktskvinneliv. Sagt på en annen måte bruker jeg kjønn som perspektiv for å forstå kvinners organisering av hverdagen. Hverdagslivet er preget av rutiner. Daglig organisering av gjentatte oppgaver betraktes gjerne som det motsatte av viktige historiske hendelser. Hverdagslivet har også ofte blitt sett som et privat anliggende i motsetning til offentlige forhold (Phillips 1991). "Alle" har mye hverdagsliv, det er "naturlig" og selvsagt. Hverdagslivet er doxisk, det er kunnskap som i stor grad er utematisert og som gjerne oppfattes som empiriske fakta; det er trivielt.

Hverdagslivet er det som foregår mellom familie, marked og stat, det er hverken privat eller offentlig. Sett nedenfra kan hverdagslivet forstås som et system av forutsetninger som betingelser og infrastruktur for det som foregår på andre felt (Gullestad 1989). I organiseringen av hverdagslivet, gjennom dagliglivets handlinger, møtes struktur og aktør. Hverdagslivets handlinger formidler mellom formelle og uformelle institusjoner og relasjoner. Dette begrepet er handlingsorientert, heller enn orientert mot sektorer og forvaltningsnivå (Smith 1987). Hverdagslivet kan ses som et felt hvor arbeidsliv, familieliv, samfunnsliv og fritid utspiller seg. Det gir derfor gode muligheter for å studere sammenhenger mellom de ulike delene av livet. Hverdagsliv er også erfaring og livsverden. Det har en kulturell dimensjon som fanger inn både praktiske levekårsaspekt og meningsaspekt. Vi skaper vår livsverden og integreres i samfunnslivet ved hjelp av daglige aktiviteter og vår forståelse av disse. Gjennom hverdaglivet uttrykkes virkelighetsforståelse og idegrunnlag. Livstil kan forstås som et kommunikativt aspekt ved hverdagsliv; dag-lige handlinger kommuniserer verdier, smak og moral (Gullestad 1985, 1989).

Er det slik at kvinners liv er spesielt tilrettelagt for hverdagslivsstudier? Har kvinner mer hverdagsliv enn menn? Det kan synes slik om en kjapt tenker gjennom tema og fokus for studier av hverdagsliv. Å fokusere på hverdagsliv er i hvert fall velegnet for å studere kvinneliv. For å forstå viktige forhold i kvinners liv er det nødvendig å knytte felter, sektorer og nivå sammen. Smith foreslår at vi som forskere må forsøke å konstruere de sammenhenger som "verkligheten

och språket systematisk bryter ner." (ref i Widerberg 1993:38) Å fokusere på hverdagslivet er også sentralt for å forstå samfunnets funksjon; det har potensiale til å formidle mellom aktør og struktur. Smith er talskvinne for en sosiologi som "står i vardaslivet och blickar runt sig" til forskjell fra en sosiologi som ser ned på hverdagslivet (ibid). Hverdagslivet er altså både trivielt og sentralt.

Livsløp og livsløpsintervju

Kirsten Danielsen definerer *livshistorier* som en "retrospektiv fortelling eller fremstilling av en persons liv, eller store deler av dette livet. Fremstillingen er stimulert, frembrakt og nedskrevet av en annen enn personen selv"(1993:11). Fortalte livshistorier, gjerne fremkommet gjennom et livsløpsintervju, er utgangspunktet for å anlegge et livsløpsperspektiv. Vi kan skille mellom beskrivelser av livsløp og livshistorier ved at den siste legger vekt på livshistorien som *fortelling* (Rudie: foreløpig utkast). Fortellingen har noen spesielle kjennetegn, den fokuserer på hendelser og fremstiller gjerne disse på en dramatisk måte. Alle har mange historier om seg selv, men ikke alle kan fortelle en livshistorie. Ut fra det materialet jeg har, velger jeg å kalle min innfallsvinkel for *livsløpsbeskrivelser* siden jeg ikke har fokusert på selve fortellingsaspektet ved historiene. Noen av mine informanter forteller livshistorier, mens andres historier best kan beskrives som livsløpsbeskrivelser.

Gjennom et livsløpsperspektiv antar vi i utgangspunktet at det er *sammenheng* mellom *individuell utvikling* og *sosial endring*. Interessen for livsløpsperspektiv bygger på at det også gir en mulighet til å forstå den enkeltes situasjon ut fra kunnskap om tidligere faser i livet. I livsløpsperspektiv plasseres individet i en større kontekst, der individet sees som en aktør som skaper sitt eget liv innenfor de begrensninger og muligheter som samfunnet gir til ulike tider og steder (Bertaux 1981). De individuelle tilpasningene vil igjen virke tilbake på og omforme den større sosiale sammenhengen individene inngår i. Livsløpsbeskrivelser vil derfor kunne fange opp sosiale prosesser over tid, og være en tilnærming til studier av sosial endring (Skrede og Tornes 1983). Livsløpsbeskrivelser viser hvordan livet formes av historiske hendelser og hvordan en generasjon kan bære generasjonsspesifikke erfaringer med seg gjennom hele livet (Danielsen 1992). Individets liv i familien og i andre sammenhenger bindes sammen gjennom å fokusere på faser i livsløpet. Slike beskrivelser har på mange måter et fokus i familien, men hva som

vektlegges og hvordan et livsløp presenteres vil variere i de individuelle historiene. Livsløpsperspektiver vil tematisere livsfase, generasjon samt strukturelle aspekt ved de lokale samfunn i min analyse.

Livsløp betegner den prosessen hvor individet gjennom interaksjon med omgivelsene erverver seg kunnskap. Denne kunnskapen bruker man i senere handling, den er en kulturell kompetanse som bygger på aktørens refleksive evner. Dette aspektet ved livsløp beskrives gjennom folkelige uttrykk som "livserfaring" og "livets skole". En livsløpsbeskrivelse er ikke det samme som livet slik det leves. Tre biografiske nivå kan skilles ut: livet som levet, livet som opplevd og livet som fortalt (Bruner 1987 i Danielsen 1993). Livshistorier er fortolkninger av livet som det er levet og livet slik det er opplevd i ettertankens lys. Livshistorier er på denne måte både data om historiske og sosiale forhold samt subjektive representasjoner av disse. En livshistorie er derfor blant annet uttrykk for fortellerens egen refleksivitet¹. Livshistorier endrer seg gjennom livsløpet, ikke bare fordi nye hendelser preger livet, men også fordi forståelsen av tidligere hendelser er knyttet til ens senere opplevelser. Livshistorien er knyttet til forståelse og konstruksjon av egen identitet. De kan sees som uttrykk for en sosial hukommelse, en oppbevaring av kunnskap og er derfor objekt eller prosjekt for et *personlig* aspekt av den sosiale hukommelse. Livshistorier refererer til personlig fortid, og det er en viktig forbindelse mellom personlig identitet og forskjellige tilbakeskuende holdninger. Det vil alltid være forhold i livet som er av en slik art at fortelleren ikke ønsker å dele dem med noen, og det er episoder som ikke passer inn i bildet fortelleren etablerer av seg selv. Dette er blant annet en del av det Danielsen kaller "livshistoriens hvite flekker" (Danielsen 1993).

De mer almene kulturelle uttrykk som er nedfelt i ordforståelse, vitser og matematiske formler kan ses som *kognitive* aspekt ved hukommelse. Inkorporert kunnskap, ofte satt sammen med eller knyttet til lokal kunnskap er uttrykk for en "vanehukommelse" (Connerton 1989). Typisk kan dette være kunnskap, som å sykle, lage fiskemat eller "lese været". De forskjellige sidene ved hukommelse og kunnskap som er involvert i den praktiske bevissthet har implikasjoner for forståelsen av livshistorier. I et livsløpsintervju vil man bare være i stand til å verbalisere forhold

---

¹ Gullestad: forelesning, seksjon for sosialantropologi, UTTØ 1994

man har bevissthet om. Transformasjoner fra taus kunnskap til refleksiv praksis kan verbaliseres, men endringer og hendelser som ikke er diskursive vil fortelleren vanskelig kunne tematisere. Lytteren får ikke tilgang til de sidene ved livet som er oppbevart som "vanehukommelse". Det kan blant annet innebære at små skrittvisse endringer i hverdagslivet ikke tematiseres.

I livshistorier presenteres hendelser på en slik måte at de forklarer andre hendelser og handlinger. Livet leves ikke sammenhengende som et prosjekt, men livshistorier presenteres gjerne som sammenhengende fortellinger. Livshistoriens "...coherence is not a property of the life, but rather an achievement of the speaker in constructing the story" (Linde 1987:346). Først konstruerer fortelleren årsakssammenhenger, siden gjør jeg det i min konstruksjon av den skriftlige beretningen. De sammenhengene jeg konstruerer er resultat av mine fortolkninger av informantens konstruksjoner. Både fortelleren og jeg ordner stoffet slik at det skal gi mening, samt være med på å forklare det vi hver for oss oppfatter som det opplevde livet. Å konstruere slike sammenhenger er blant annet å gi adekvate årsaksforklaringer, det vil si forklaringer som aksepteres som gode av tilhøreren eller leseren. Ofte gjøres det ved at man knytter livshistorien til det som sees som gode liv eller passende livsløp (Linde 1987).

I utgangspunktet ville jeg beskrive noen livsløp i sin helhet, for å gi litt "kjøtt og blod" til presentasjonen av de ulike kvinnelivene. Jeg velger likevel å ikke gjøre det, blant annet av anonymitetshensyn. Averøy er en liten kommune og muligheten for å kjenne igjen både seg selv og andre er stor i slike fremstillinger. Jeg håper likevel at de relativt lange og mange sitatene samt beskrivelser og opplysninger om den lokale konteksten, skal være med å gi levende bilder av ulike distriktskvinneliv.

Om hvem som gjør hva, hvor og sammen med hvem i hverdagen

Ved siden av å fokusere på livsløp i feltsamtalene, har jeg vært opptatt av å få kvinnene til å beskrive sine og familiens gjøremål i løpet av en dag. I utgangspunktet ville jeg få kvinnene til å skrive tidsdagbøker i en ukes tid, men da jeg tok kontakt med dem var det ikke naturlig å komme med et slikt spørsmål. Ikke minst følte det rart fordi alle kvinnene hadde, som jeg riktig nok antok på forhånd, veldig travle dager! Men vi snakket om dager, om å stå opp om morgenen, dra til skole eller arbeid, hva de gjorde i sitt arbeid, om de tenkte på ungene og så videre.

Underveis i samtalen noterte jeg så nøyaktig som mulig aktivitet, klokkeslett, varighet, sted, med hvem og av hvem. Deretter diskuterte vi dagsbeskrivelsen for å få den så riktig som mulig. Dette ga både kvinnene og meg mulighet for å utdype, forklare og presisere opplysningne. Min tanke var å rette fokus mot vanlige, typiske hverdager. Men i samtalsens løp ble hverdagene kontrastert til spesielle dager og spesielle perioder. Slik ga dagsbeskrivelsene også innblikk i helger, ferier og hvordan det var "før", før de fikk unger, før de begynte å arbeide, før de flyttet, og liknende forhold.

Dagsbeskrivelsene har jeg brukt for å konstruere hverdagslivets baner og spor (Giddens 1984). I tillegg fungerer de også som utdyping og korrigeringer i forhold til øvrige deler av våre samtaler. Å snakke om arbeidsdeling, ansvar og likestilling ser ut til å være noe annet enn faktisk handling. I disse situasjonene kunne vi sammen reflektere over hva og hvordan vi praktisk får våre hverdagsliv til å fungere. Mine erfaringer og mitt hverdagsliv sto både i kontrast til og var likt med "mine" kvinners liv. Like opplevelser er utgangspunkt for støtte og enighet, de gir grunnlag for å utdype forskjeller og variasjoner.

Om antall, utvalg og intervjuenes varighet

Jeg har intervjuet 21 kvinner på Averøy. Selv kommer jeg fra nabokommunen, men har deler av min familie fra denne øya. Gjennom hele oppveksten har Averøy vært "landet mitt". Jeg startet med en pilotstudie i påska -92 og hadde da samtaler med sju kvinner på bakgrunn av en intervju-guide. Kontakten med disse kvinnene ble opprettet gjennom to personer i kommunens administrasjon som jeg kjente til fra før. Jeg fortalte at jeg ønsket kontakt med kvinner i ulike alder, med forskjellig yrke, utdanning og bakgrunn forøvrig. På den måten fikk jeg noen navn og noen av kvinnene traff jeg på telefonen og avtalte å komme hjem til dem for et intervju i løpet av påska. Gjennom samtaler med disse kvinnene fikk jeg kontakt med døtre, svigerdøtre, venninner, naboer og søstre. Dette er dels kvinner som ble nevnt i samtaler og dels spurte jeg etter kvinner de trodde kunne tenke seg å snakke med meg.

Den yngste informanten er 17 år, en er 19, så er det en på 25 og mange i alderen fra 27-28 til 35 år. Et par av kvinnene er rundt 40, og noen er i 50-årsalderen. Den eldste kvinnen i undersøkelsen er 67 år. De to yngste jentene har ikke barn, alle de andre har det. To av kvinnene jeg

kontakten var voksne kvinner uten barn. Disse kunne ikke snakke med meg, den ene var ikke interessert og den andre var i ferd med å reise på ferie på det aktuelle tidspunktet. Dette har ført til en ufrivillig avgrensning av oppgaven. Det jeg kan si noe om er distriktskvinner som er eller har vært gifte eller samboende, og som har eller har hatt barn. Bare et par av mine informanter har vært alene med unger og jeg kan derfor si lite om hvordan det er å være enslig forsørger på Averøy. I tillegg vet jeg ingenting om hvordan det er å være voksen kvinne uten barn i dette samfunnet. Dette er synd fordi de forholdene jeg tematiserer kanskje ville blitt utdypet og satt på spissen av mødre som er alene med unger og voksne kvinner uten barn.

Sommeren -92 intervjuet jeg 14 kvinner. Sammen med "pilotstudien" utgjør dette hovedtyngden i materialet. Samtalene varte fra halvannen til tre timer, de fleste i overkant av to timer. Kvinnene jeg har samtalt med, kan altså sees som klynger på tre-fire kvinner som har relasjoner til de første informantene jeg fikk kontakt med. Mange kjenner også de andre kvinnene i materialet. Intervjuene foregikk hovedsaklig hjemme hos folk, mens noen samtaler fant sted på arbeidsplasser. Dette gjaldt noen av kvinnene som har ledende stillinger og stor frihet i jobben. Sommeren -93 var jeg igjen på Averøy. Til en av kvinnene sendte jeg "hennes livshistorie", og vi skulle møtes og snakke om den. På grunn av hennes arbeidspress (hun er bonde; det var sommer og midt i høytiden) samt et sykt barn, kunne vi ikke møtes. Vi pratet sammen på telefon omlag en time om dette "skrevet", og hva som senere hadde skjedd i hennes liv. Jeg hadde også en tilsvarende telefonsamtale med en annen informant. Før jul i 1993 hadde jeg en ny intervju-runde, jeg snakket da med seks-sju av informantene om deltakelse i samfunnsniv, foreninger, lag og politikk. Vi snakket også om hva som hadde skjedd siden sist jeg besøkte dem. Mange av disse samtalene var preget av refleksjoner kvinnene hadde gjort seg om forhold vi snakket om i forrige samtale. I tillegg har jeg også hatt kortere telefonsamtaler med flere av kvinnene. Noen få kvinner har jeg snakket med bare en gang. Jeg har også vært i kommune-administrasjonen og snakket med rådmann og med kulturkonsulent. I tillegg har jeg pratet med folk på butikker, noen av kvinnenes menn og andre folk på øya.

Mange av de jeg har snakket med ønsker å lese oppgaven, til tross for at jeg har advart dem om at den kommer til å bli både tørr og kjedelig! Dette har fått noen konsekvenser for mitt arbeid. For det første, ønsker jeg at kvinnene må kunne kjenne seg igjen i mine beskrivelser, og helst

ville jeg at de skal synes det jeg har skrevet om er viktig. Jeg er også opptatt av å sikre deres person-vern, og at de føler seg behandlet med respekt. Alle personer i oppgaven er konstruerte og alle navn er anonymiserte. For det andre, ønsker jeg selvfølgelig at kvinnene skal oppleve at jeg har forstått noe, at forklaringsmåter og forståelsesformer jeg presenterer skal kunne si dem noe om deres liv som de ikke har tenkt på. Jeg er usikker på om jeg har lyktes med dette, men det har vært viktig som målsetting. For det tredje, har jeg prøvd å skrive på en slik måte at "mine damer" skal gidde og lese i hvert fall deler av oppgaven. Disse sidene ved det å skrive om folk har vært viktig for meg gjennom hele arbeidet.

På kaffebesøk hos fremmede venninner

Det følgende skrev jeg i feltdagboka etter et intervju:

"Hun kom med så veldig private ting, hun *ville* fortelle om det, det lå under hele tida. Hun hadde vært utro, og ønsket å leve sammen med denne mannen. Jeg syntes dette var altfor privat til at jeg burde vite det, om et menneske jeg ikke kjente. Jeg følte meg forpliktet til å si og gi noe sjøl også, når jeg fikk vite så mye om henne. Det er tungt å bli brukt slik, hun "tømte" alle sine problemer over meg. Jeg ble så provosert over dette ekteskapet uten kjærlighet, og hennes kalde og avvisende måte å behandle ungene sine på. Hun stiller spørsmål ved noe som er viktig for meg! Jeg måtte delta i samtalen, være med å dele erfaringer, men jeg prøvde å dreie samtalen også, ved å spørre etter det som var bra eller fungerte for henne. *Burde* jeg det, hva skjer med intervjuet da, hva slags kunnskap er dette?"

Jeg vil på bakgrunn av blant annet denne erfaringen fra egen undersøkelse, prøve å forstå *hva* et kvalitativt intervju kan være. Hvordan kan jeg forstå den samhandlingen som foregår i et intervju, og hva betyr dette for tolkningen og analysen av mitt materiale?

Steinar Kvale definerer kvalitativt intervju slik: " Med et kvalitativt forskningsinterview menes et interview, hvis formål er at inhente beskrivelser af den interviewedes livsverden med henblik

på kvalitativ tolkning af meninger i de beskrevne fenomener"². Vi søker blant annet å få tilgang til aktørenes intensjoner og meninger med det de gjør. For å få tilgang til aktørenes livsverden intervjues informanter. Mine intervju kan betegnes som "halvstrukturerte". På bakgrunn av en intervjuguide som indikerer hvilke tema jeg skal ta opp har jeg hatt samtaler med folk. Wadel sier at de intervju han benytter har hatt form av samtaler hvor han selv har fortalt like mye som han har spurt. Han kaller intervjuet for "feltsamtale" (Wadel 1991:47). I mine samtaleintervjuer pratet jeg med folk, jeg fortalte, deltok og påvirket intervjuet. Hva betyr min aktive deltakelse for intervjuet, for meg som forsker, for informantene, for mine observasjoner og mine tolkninger og analyser?

Samtale er en type samhandling mellom minst to deltakere. Denne samhandlingen foregår i en kontekst; samtalen og konteksten er deler av en kommunikasjonssituasjon. Rommetveit sier om kommunikasjon mellom to parter at de "deler temporært ein sosial røydom" (Rommetveit 1974 ref i Dysthe et. al. 1993). Med det mener han at hver ytring, skriftlig eller muntlig, etablerer en felles forståelse mellom den som snakker eller skriver og den som hører eller leser. Det neste som blir sagt eller skrevet må bygge videre på den forståelsen som er opprettet, samtidig som denne blir utvidet. Kommunikasjonspartene må stadig etablere en felles erfaring for at kommunikasjonen ikke skal bryte sammen (Dysthe et. al. 1993). I enhver kommunikasjon er det sentralt å opprette et felles rom, skape og gjenskape en felles forståelseshorisont som kommunikasjonen kan foregå innenfor (jfr. Gadamer 1975). Informant og forsker må sammen lage en situasjonsdefinisjon som er meningsfull for begge. Man må skape og opprettholde tillit og interesse. Forståelsen, hos begge parter vokser fram ved at man tolker ytringer på bakgrunn av det man allerede vet, ens allerede eksisterende forståelseshorisont.

Min forståelseshorisont kom klart til syne i eksemplet i innledningen. Min fortolkningsramme ble utfordret, og siden det dreide seg om forhold som var viktige for meg, hadde jeg også stor motstand mot å justere eller endre den. Det gjorde at jeg følte situasjonen som truende, og jeg tror jeg kan se, i ettertid, at jeg har prøvd å definere hendelsen bort og tenkt at dette intervjuet kan jeg

---

² Steinar Kvale "Det kvalitative forskningsintervju", side 163. I kompendium til feltkurs på Island 1992 i samarbeid med RUC.

ikke bruke. Innenfor en hermeneutisk tradisjon inngår slike erfaringer i en sirkel hvor en stadig søker større forståelse. Gadamer anbefaler å ".. anvende [erfaringen] på nytt og dermed forstå på nytt". (Lia 1992:13)

Kommunikasjonssituasjonen, som feltsamtalen er en del av, har visse særtrekk. Jeg, som forsker, har oppsøkt en informant og ønsker å få kunnskap av og om denne. Dette er data til mitt forskningsprosjekt. Gadamer etablerer en distinksjon mellom ekte og uekte samtale som kan ha relevans her. En ekte samtalesituasjon innebærer at en er *involvert* saklig i det samtalen gjelder. Kjennetegnet på den som fører en uekte samtale, er at han selv vil være nøytral og at han gjennom samtalen forsøker å plassere samtalepartneren. I en uekte samtale blir det innholdsmessige, selve samtaleemnet underordnet de andre målsetninger man har (Lia 1992). I samtale med informantene er jeg opptatt av samtalens tema, men i tillegg har jeg prøvd å kategorisere og tolke både det innholdsmessige i samtalen og andre omstendigheter omkring intervjusituasjonen. I en forstand gjør dette meg til en uekte samtalepartner. Men i den grad jeg prøver å *forstå* informantens mening med det hun gjør, er jeg også involvert i samtalens tema. Intervjuet er en *avtalt uekte samtale*, og kan i prinsippet aldri være noe annet. Men som sosiale aktører, i en situasjon som ligner svært på en vanlig samtale, opplever jeg at jeg ønsket at samtalen var ekte. Jeg prøvde dermed, ved hjelp av ulike strategier, å gjøre situasjonen til en virkelig samtale.

Wilhelm Dilthey sier at for å forstå en ytring eller handling er psykologisk innlevelse en nødvendig og nesten tilstrekkelig betingelse: "Menneskelig aktivitet (..) kan bare studeres på en adekvat måte fra innsiden.." Han mener at innlevelsen kan gi oss tilgang til ytringens mening, fordi han ser formål og mening som felles for alle mennesker (Guneriusen 1992:54f). Jeg vil reservere meg mot den grunnleggende forutsetning om at det er mulig å oppnå samme forståelse som aktøren selv, men vektlegge betydningen av innlevelse. Jeg tror det er en forutsetning for forståelse at forskeren involverer seg og bruker seg selv i intervjusituasjonen. Vi kjenner fra dagliglivets samtaler at engasjement og innlevelse er nødvendig for å skape en meningsfull dialog. Årsaken til at vi ved hjelp av denne innlevelsen får adgang til andre folks "mening", er at det faktisk er en mening i utsagnene, og at ulike mennesker konstituerer mening på liknende måter. Dette til tross for at vi ikke har tilgang til andres erfaringer. Både innlevelse, involvering

og forståelse er spørsmål om grader; alle situasjoner er ikke like åpne for innlevelse og ofte har vi ingen annen mulighet for forståelse enn en utvendig.

I kapittel 1 fokuserte jeg på meningskonstituering som kontekstuell virksomhet og derfor på det som er forskjellig fra individ til individ. Nå vektlegger jeg det som er likt i menneskelig erfaring. Jeg tror vi har en viss mulighet til å forstå hverandre. Kanskje kan vi til og med i glimt skjønne andres erfaringer og opplevelser! Vilje, innlevelse og kritisk selvrefleksjon kan øke vår innsikt. Dekonstruksjon, som stadige spørsmål om hva noe betyr, hvilke konsekvenser det har, hvordan og på hvilken måte meningskonstituerende prosesser foregår, er et verktøy i bestrebelsene på å forstå. Forståelse vil likevel ikke være mer enn en av flere mulige måter å forstå på. Feltsamtalen er en meningsproduserende virksomhet. "Det sätt forskaren skaffer fram - *ja, skapar* - sina texter eller källor, är med andra ord en viktig del av forskningsmetoden .." (Lundgren 1992:9). Hun fremhever at forskeren, blant annet ved å involvere seg i sine informanter og i samtalen, er med på å konstruere virkeligheten. Kunnskapen er subjektiv, og kan heller ikke være annet. Teorifri observasjon er umulig, og all den tid observasjon foregår må det også eksistere et subjekt som konstituerer den observerte virkeligheten. Vi observerer eller ser alltid fenomener *som* noe; vi har allerede definert dem ved hjelp av våre kategorier, vi ser *at* noe er, og kommer dermed med en påstand om virkelighetens beskaffenhet.

Samhandlingen som foregår i feltsamtalen kan forstås som forskerens gjentagende forsøk på å gjøre kommunikasjonen så ekte som mulig ved å skape og opprettholde et felles rom for forståelse. I dette rommet fortolker informant og forsker gjensidig verden omkring seg og forsøker å forstå denne verdenen og hverandre som fornuftige mennesker. Det kvalitative forskningsintervjuet eller feltsamtalen er en uekte samtale, det er en kommunikasjonssituasjon i ubalanse.

Vi kan forstå ytterligere noen sider av den, ved å anlegge et bytteperspektiv på samhandlingen. Min rolle er intervjuerens; i utgangspunktet vet jeg mer om hva intervjuet skal dreie seg om, og hva jeg skal bruke informasjonen til, enn informanten. Som forsker representerer jeg universitetet, en institusjon mine informanter har liten kontakt med, og som de fleste ser på med en viss respekt. Det innebærer en viss status å ha universitetsutdannelse, selv om dette overhodet

ikke er noe mål mine informanter streber etter. Den som skal intervjues er i utgangspunktet, i hvert fall tilsynelatende, forskerens objekt. Enkelt og overflatisk sagt, fungerer informanten som middel for forskerens mål. Informanten på sin side, har en spesiell kunnskap eller innsikt som forskeren ønsker tilgang til, men siden informanten ikke kjenner intervjuets *egentlige* formål, fungerer ikke innsikten som et relevant byttemiddel for informanten. Situasjonen er, idet intervjueren kommer inn døra hos informanten, preget av et bytte, hvor intervjueren har mest kontroll. Dette har betydning for maktforholdet mellom forsker og informant. Bytte kan sees som skjevt og forskeren er den som i utgangspunktet styrer og kontrollerer kommunikasjonssituasjonen. Man kan forvente at både forsker og informant vil foreta seg visse handlinger for å kompensere for etablerte maktforskjeller. Det vil ofte være ubehagelig å være i situasjoner preget av ubalanse.

I eksemplet jeg presenterte i begynnelsen av kapitlet, ble det etter hvert slik at informanten kontrollerte og behersket hele kommunikasjonssituasjonen. Jeg følte meg presset til å si mer enn jeg ønsket, og den ubalanserte samhandlingen var ubehagelig. Informanten viste ingen tegn på ubehag. Samtalen kan forstås som en terapeutisk samtale, hvor vi i fellesskap prøvde å finne en løsning på hennes situasjon. I en terapeutisk samtale prøver man aktivt å endre forhold som oppleves som problematiske (Kvale 1992³). Dette er ikke intensjonen med feltsamtalen, men vi kan heller ikke fornekte eller unngå, at intervjuet påvirker både informantens og forskerens forståelse.

Jeg opplevde at min rolle som student, i motsetning til forskerrollen, hadde betydning for samhandlingen i intervjusituasjonen. Jeg har fortalt mine informanter at jeg skal lære å forske, blant annet ved hjelp av denne undersøkelsen. Jeg har ikke autoritet som forsker, jeg er "forskerlærling" og samtidig er jeg ung. Dette medførte slik jeg opplevde det, at mitt prosjekt ble oppfattet noe mindre "seriøst". Når jeg sammen med mine informanter skulle prøve å skape en felles forståelse, et felles rom hvor vi kunne kommunisere, virket dette positivt. Mine informanter syntes alle å akseptere at studenter skal lære, og de fleste anså det tilsynelatende som positivt at jeg ønsket å lære noe av dem. Dette ga meg mulighet til å stille dumme spørsmål og be dem utdype "opplagte" forhold.

---

³ Se fotnote nr. 2 s. 51

Kommunikasjonen avhenger også av *hvor* feltsamtalen foregår og hvem som behersker denne arenaen. Mine intervjuer har alle funnet sted på informantenes arena, i deres hjem eller på arbeidsplassen. Hjemmet gir meg mye informasjon om forskerobjektet, men der kan det også bli viktig for informanten å verne om grensene for sitt privatliv. Hjemmet er en arena informanten behersker og jeg opplevde at hun hadde mulighet til å definere situasjonen mer effektivt enn jeg. Hvordan defineres så situasjonen, hennes og min rolle, også når andre familiemedlemmer er tilstede? Under et intervju ble jeg invitert inn i stua, mens mannen vaska opp på kjøkkenet etter middag og døra til stua stod åpen. Informanten serverte kaffe og varme vafler, hun brukte stueserviset. Hun var småbarnsmor, jevngammel med meg og elev på et AMO-kurs. Praten mellom oss gikk lett og situasjonen ble fort bestemt som "venninnebesøk". Vi hadde felles kjente, jevngamle unger og kunne lett forenes i oppgitthet over dilemma vi møter i våre liv. Når jeg senere har vært på de traktene har det vært naturlig for meg å ringe henne for å slå av en prat.

I et tilfelle foregikk intervjuet på informantens arbeidsplass, på hennes kontor. Hun sa fra til sine medarbeidere at hun satt opptatt i et møte og ville ikke forstyrres. Min rolle kan kanskje best forstås som journalisten som gjorde et slags portrettintervju. En annen gang foregikk intervjuet i kjøkkenet, jeg satt, men ble innimellom bedt om å hente noe, gi en beskjed o.l. Informanten delvis satt, delvis lagde hun middag samtidig som hun bakte brød. Selv sa hun at hun regnet vår samtale som ei fristund. En kopp kaffe, en røyk og småprat med "en kjenning" noen formiddagstimer. Hun kjente til min familie og vi kunne prate om hvem som var hvor nå, samtidig som hun fortalte om sin oppvekst og "hvordan det var her på øya da". Denne informanten var veldig opptatt av å formidle sitt syn på tilværelsen, hun opplevde at andre hele tiden definerte virkeligheten på en måte som ikke var i overensstemmelse med slik det var for "vanlige folk". Jeg ble et slags talerør, som kunne formidle hennes syn på verden og ta det med tilbake til universitetet. Samtidig var jeg ungjente eller venninne, omtrent som hennes voksne datter.

På bakgrunn av mine feltsamtaler kan jeg finne et mønster som peker mot ulike strategier jeg har brukt for å opprette en overenskomst mellom meg og informanten i intervjusituasjonen. Goffmans teori om hvordan vi forholder oss til hverandre og prøver å påvirke de andres inntrykk av oss, vil være fruktbar for å forstå sider ved denne samhandlingen. Slik Goffman ser det innebærer kommunikasjon både det uttrykket vi *gir*, og det uttrykket vi *avgir* (1992:12). Vi

forholder oss til våre egne intensjoner med det vi gjør og til hvordan de vi samhandler med oppfatter oss. Dette kan sees som et rollespill. I større eller mindre grad er vi opptatt av å definere situasjonen vi er i og kontrollere de andres forståelse av både denne og oss. Det vi likevel ikke kan vite er hvordan de andre faktisk oppfatter oss. Vår "opptreden" består av *alt* vi foretar oss i samhandlingen.

I intervjuene overkommuniserte jeg min rolle som småbarnsmor, for å vise at vi hadde en del ting til felles, og at jeg dermed ville være i stand til å forstå spesielle problemer eller situasjoner man kommer opp i som småbarnsmor. Dette var en måte å vise at for meg og mitt arbeid er nettopp disse temaene interessante, og at jeg hadde forutsetninger for å forstå hva informantene snakket om. Det problematiske med en slik strategi er at jeg kan risikere å lede samtalen for mye og at jeg får de svarene jeg ber om. Samtalen får preg av at vi gir hverandre bekreftelser på kjente problemer, men at jeg nettopp ikke får vite hva informanten legger i disse temaene og hva hun forstår med dem. Jeg kan gå glipp av hvordan informanten etablerer sin forståelse og hvilke kategorier hun benytter. Jeg mister i såfall informasjon om hvordan informantene konstruerer sine forståelsesformer. På liknende måte overkommuniserte jeg også stedstilknytning, at jeg er ung kvinne under utdanning og jeg kunne vise til min erfaring fra arbeid i en fiskeforedlingsbedrift, - alt dette for å fortelle at vi hadde noen av de samme erfaringene. Dette er forsøk på å skape tillit og vise at vi har en felles forståelseshorisont ved å overkommunisere likhet.

I andre tilfeller underkommuniserte jeg spesielle forhold. For eksempel var det viktig for meg i et intervju å nikke og være enig i at det *er* forskjell på kvinner og menn, og " ..at likestillingen var gått for langt..". Jeg ønsket å vite hvordan denne kvinnen tenkte om likestilling, og hvordan dette hang i hop med hennes egen praksis slik jeg kunne observere den, og hva hun mente *hun* måtte ha anledning til å gjøre med sitt liv. Generelt prøvde jeg å underkommunisere forskerrollen, siden jeg finner den både ukomfortabel og fremmed, samtidig som jeg både implisitt og eksplisitt overkommuniserte lærlingerollen. Dette er en del av problemene med hva det er som gir meg rett til å tvinge meg inn i andre menneskers liv. I vanlige samtaler mellom likeverdige parter kan man snakke om "nesten alt". Ved å underkommunisere forskjeller mellom meg og informanten både når det gjelder rolle og meninger, prøvde jeg å gjøre oss mer like som mennesker, slik at den felles forståelseshorisonten kunne fremstå som større enn den faktisk er.

I intervjusituasjonen jeg presenterte innledningsvis i dette kapitlet, kom jeg i en situasjon hvor jeg prøvde å overvinne intervjuets spørsmål-svar karakter, ved blant annet å delta i større grad selv. Jeg prøvde, som vi gjør i autentiske samtaler, å være med å dele erfaringer, fortelle om meg selv og mitt liv. Dette medfører involvering og innlevelse. Jeg følte meg forpliktet til å fortelle om problemer i mitt forhold til min mann, i større grad enn hva mitt kjennskap til informanten tilsa. Dette er strategier for å skape en mer ekte samtale. Jeg tror at jeg ved å dele erfaringer med informanten forpliktet meg til å forstå hennes valg. Det ble dermed i større grad mulig for meg å skjønne hennes valg.

Undersøkelsens tema har på mange måter vært med på gjøre situasjonsdefineringsen enklere. "Alle" har hverdagsliv og "alle" har kommunisert at de synes det er viktig at "endelig skal det skrives om det vi alle har mest av". En flirte litt, når vi snakket om intervjusituasjonen. Hun sa: "Alle er vel glad for å kunne snakke om seg og sitt i timesvis, uten å måtte føle dårlig samvittighet. Folk betaler for slikt, vet du!"

For å summere opp kan jeg si at en felles forståelseshorisont, en overenskomst, mellom forsker og informant, er nødvendig for å skape og opprettholde kommunikasjonen. Denne må etableres slik at den ubalansen kommunikasjonen i utgangspunktet er preget av oppheves. I tillegg må forskeren være involvert, hun må kunne leve seg inn i situasjonen for å kunne forstå informantens intensjoner. Dette er forutsetninger for å få tilgang til informantens kategoriseringer.

DEL II

Å DELE LIV OG DELE ARBEID

KAPITTEL 5

SYMBOL OG FORVENTNING

Kaffeskjenking som symbol på arbeidsdeling og likestilling

Uttrykk som "Arbeidet adler mannen" og på den andre siden "Lediggang er roten til alt ondt" forteller noe om arbeidets betydning i vår kultur. Arbeidet er med på å konstituere vår forståelse og oppfatning av oss selv. Arbeidet er også med på å vise andre hvem vi er. At arbeid også er kjønnskonerende henger blant annet sammen med kjønnssegregeringen av arbeid. Det er andre typer arbeid som gjør kvinner til dugelige kvinnfolk enn det som gjør menn til dyktige mannfolk. Arbeid etableres som kjønnskonerende virksomhet, og vi bruker det "allerede" kjønnsdelte arbeidsmarkedet i konstruksjoner av vår kjønnsidentitet. I følge Harding forstår og fortolker vi arbeid, som all annen aktivitet, i forhold til den dualistiske kjønnsstruktur som igjen er en dypstruktur i vårt samfunn (Harding 1986). Alle våre aktiviteter har noen kjønnskonerende trekk. Hvordan kjønn forstås og fortolkes i forhold til arbeid er avhengig av den konkrete historie og kontekst.

Daghild (50) er bondekvinne og fembarnsmor med ekstra vaskejobb på kveldstid, ordlegger seg slik:

"Så dårlig eitt kvinnfolk vil e ikkje værre nei, hvess det kom folk og kalln måtta stått der å skjenka i kaffe, ja da hadde e skamma meg og følt meg som eitt simpelt kvinnfolk".

For Daghild henger hennes opplevelse av seg selv som kvinne sammen med at hun kan utføre de oppgaver hun mener kvinner skal gjøre. Og hun skal gjøre det godt. Et "simpelt" kvinnfolk vil hun ikke være. Det er flere måter å forstå dette utsagnet på. Daghild betegner seg selv som gardkjerring og husmor. Hennes husmorstolthet ville blitt krenket hvis hun ikke var i stand til å utføre arbeidet sitt ordentlig. Å overlate kaffeskjenking til mannen er det samme som at hun ikke utførte de arbeidsoppgavene hun skulle. På den annen side ville det være forkastelig å ikke gjøre sin oppgave, uavhengig av om hun var husmor eller ei. Det å skjenke kaffe, er kanskje mest

knyttet til det å være kvinne for Daghild. Uansett yrke er det en kvinnes oppgave å skjenke kaffe, slik Daghild ser det. Samtidig - kvinner er for henne alltid husmødre, uavhengig av jobb og yrke, kaffeskjenking vil alltid være deres oppgave.

I denne sammenhengen er kaffeskjenking noe langt mer enn selve handlingen, det å helle kaffe i en kopp. Selvfølgelig er det viktig at besøkende får kaffe, det ville vært verre om de ikke fikk det enn at mannen skjenket i. I Daghilds liv kommer dette til uttrykk når hun forteller om arbeidsdelinga mellom henne og mannen i fjøset. Tradisjonelt er det kvinnene som tar seg av dyra, føring er kvinnfolkarbeid. Daghild forteller at egentlig skulle hun føre, men siden hun er dårlig i ei hofte, greier hun ikke dette og overlater det dermed til mannen. "Men ellers dele vi no arbeidet tradisjonelt" sier hun. Hun gjør kvinnfolkarbeidet ute som inne mens mannens gjør mannfolkarbeidet, det vil si å arbeide ute. Både Daghild og mannen understreker at det ikke er så viktig hva man gjør, bare man gjør sin del. De sier at de deler arbeidet tradisjonelt og liker det slik. "Det passa best slik, førr oss begge". Daghild forteller at hun av og til blir oppgitt, alltid blir hun avbrutt i sine gjøremål av annet arbeid som er "viktigere". Innimellom kan brødbaksten ta hele dagen fordi arbeid ute eller i fjøset kommer i veien.

Kaffeskjenking inngår i den omfattende arbeidsdelingen mellom ektefellene og er også et symbol på denne. Symbol er "ting" som står for noe annet og som per definisjon er mangetydig. Symboler kommuniserer gjerne noe mer og annet enn det man i utgangspunktet forstår dem som. "Ting" blir symboler og egner seg som symboler fordi de nettopp er upresise (Cohen 1989:18). I tillegg til å få kaffen opp i koppen, symboliserer handlingen at Daghild er et dugelig kvinnfolk. Det gir signaler om høflighet og viser at både Daghild og mannen vet å ta imot folk og oppføre seg på riktig måte. Det ivaretar mannens mannlighet og hennes kvinnelighet og viser at i deres samliv og arbeidsliv foregår ting på tradisjonell måte. Daghild handler i overensstemmelse med det hun oppfatter som riktig. Gjennom sine handlinger uttrykker hun det *hun* mener er rett.

For Daghild uttrykker og symboliserer kaffeskjenking konstitutive normer knyttet til kjønn. De konstitutive normene er lite foranderlige. Hvis arbeidsoppgavene måtte fordeles annerledes, på grunn av sykdom, ville de praktisk kunne gjøre det. Kaffeskjenking eller føring ville likevel ikke bli mannfolkarbeid eller aktiviteter som bekrefter mannens verdighet. Han vil gjøre det, men det

at han gjør det, må forklares og dermed legitimeres ut fra spesielle hensyn. Legitimeringen er et strukturelt aspekt ved arbeidsdelingen.

Daghilds datter på 27 år er oppgitt over mora. Venke mener at mora står på pinne for faren, blant annet gjennom at hun alltid skjenker i kaffe og serverer ham. "Ikkje tal om, at e hadde orka å dulla slik, ho er undertrøkt ho mamma!" Hos Venke og mannen er det like ofte han som setter over kaffe som det er henne. Like ofte er det han som bader og legger ungene om kvelden som det er hun som gjør det. "Vi dela likt", sier Venke. Venke er hjemmearbeidende husmor med to barn. Hun poengterer at det er ungene hun er hjemme for, ikke husarbeidet. Hun og mannen bor like i nærheten av Venkes foreldre der de har fått skilt ut hustomt. Venke farter mye omkring på hele øya. Hun og ungene drar på besøk til hennes venninner, blant annet for at ungene skal få leke med andre barn. Venke er opptatt av å vise at det er forskjell med hensyn til likestilling mellom henne og mora. Venkes mann er selger og reiser mye i arbeidet. Ofte er han bare hjemme i helgene. Til vanlig gjør Venke husarbeidet, så prøver de å ta seg fri sammen når han er hjemme.

Kaffeskjenking fremstår som symbol, også for Venke, selv om det ikke symboliserer det samme for henne som for mora. For Venke er kaffeskjenking et symbol på moras underordning og tilpasning til faren. Det symboliserer en form for arbeidsdeling, samliv og kvinneidentitet som Venke tar avstand fra. Dette kommuniserer hun gjennom å legge vekt på at *hennes* mann skjenker kaffe. Venkes mening, fremkommer som et strukturelt aspekt ved det hun uttrykker om samhandlingssituasjonen.

Diskusjon...

Omsorg kan deles i tre; omsorg til de som er avhengig av det, omsorg som service og lønnet omsorgsarbeid (Wærness 1982). Barn, eldre og syke trenger ulike typer hjelp for å klare seg, de er avhengige av den. Omsorg som service kan være å smøre matpakke eller skjenke kaffe til menn som greier det selv. Lønnet omsorgsarbeid foregår på et marked og er offentliggjort. Det er omsorg som service Venke ikke gjør for sin mann og som hun kritiserer sin mor for å gjøre. Muligens gjør Venke det på en annen måte. Å sørge for at alt husarbeid er gjort unna til mannen kommer hjem, kan også forstås som en service hun yter sin mann.

Hva som forstås som service endrer seg over tid, mellom generasjoner og er forskjellig fra person til person. Det er store forskjeller i hvordan man oppfatter kjønn i vårt samfunn. Likevel synes det som at variasjonen tar plass innenfor en relativt begrenset ramme om vi sammenlikner med andre kulturer eller historiske epoker. Rammene kan bare klarlegges empirisk. Hva som er husholds- eller omsorgsarbeid som det er rimelig og dele på, og hva som er egenarbeid og dermed service hvis det utføres for andre, kan være forhandlingstema og angå regulative kjønnsnormer. Men temaet kan også ligge utenfor det som kan diskuteres, det er dypstrukturer, konstitutive normer som er svært vanskelig å forandre. Rudie presenterer tre arbeidskategoriseringer som kan være nyttige for å forstå hvilke områder det kan forhandles om. Arbeid, eller handlinger har en økonomi-, en omsorgs- og en sermonikomponent. Den siste omhandler symbolproduksjon og er den man enklest kan forhandle om. De andre aspektene ved handling, spesielt omsorgskomponenten har vist seg vanskelig å endre, den kan sees som konstitutiv (Rudie 1984:28ff).

Kaffeskjenking har minst tre betydninger i denne sammenhengen. Kaffen er kommet i koppen, kaffen er kommet dit på riktig måte og den som skjenket i har formidlet noe om seg selv til andre. Det kommunikative aspektet ved handlingen er sentralt. Hva aktøren ønsket og mente å formidle, trenger ikke å være i samsvar med hvordan de som fikk kaffe tolket handlingen. Den samme handlingen kan forstås både som et uttrykk for å være ei dugelig kjerring og et uttrykk for å være undertrykket.

Både Daghild som utfører handlingen og de som fortolker handlingen har en eksklusiv rett til å forstå den på sin måte. Gjennom fortolkninger gjøres handlinger til symbol. Både "avsender" og "mottaker" mener at handlingen forteller mer og signaliserer noe annet enn den konkrete handlingen skulle tilsi. Fortolkningen av symbolene endres over tid og det er ikke likegyldig i vår sammenheng at Venke er yngre enn Daghild og hennes mann. Tid i denne sammenhengen betyr blant annet forskjell mellom generasjoner. Det rettes ulike forventninger til yngre og eldre kvinner. Hva en selv oppfatter som normer og innholdet i disse, varierer blant annet med ens egen alder. Generasjon er også et uttrykk for at Daghilds og Venkes erfaringer tidlig i livet er dannet i forskjellige historiske perioder. Venke er barn av en annen tid enn sin mor. Hun vokste

opp på 70-tallet, mens Daghild var barn på 40-tallet. Dette har betydning for hvordan de forstår seg selv og hva omgivelsene forventer av dem.

Det er heller ikke likegyldig *hvor* handlingene finner sted. Daghild og mannen driver gårdsbruket sammen. Huset er tradisjonelt kvinnens doméne, kjøkkenet er nærmest hjertet i kvinnens arbeid. Handlingens kontekst, blant annet det romlige, plasserer den klart innenfor Daghilds arbeidsområde. Daghild og Venke ferdes i ulike miljøer, til tross for at de bor bare et steinkast fra hverandre. Lokalitet for Daghilds hverdagsliv er gården og bygda. Hun jobber i bygdesenteret. Bondekvinnelaget og Hagelaget hun er med i, dekker det samme området. Sosialt samvær har hun og mannen med naboer som også driver gårdsbruk og selvfølgelig med familien. De fleste de omgås er i samme alder eller eldre og lever i stor grad på samme måte som dem selv. Venke omgås familien, og hun vasker i en bank i ei anna bygd. Hun kjenner naboene i bygda, men omgås dem ikke. Når hun vil være sammen med folk, kjører hun på besøk til venninner som bor andre steder på øya. Venkes hverdagsliv kan sees som baner som strekker seg over store deler av øya. På den måten velger hun å omgås folk som er i samme alder som henne og som lever på stort sett samme vis som hun selv.

Vi ser at lokalitet, stedet der samhandling foregår, skapes innenfor en kontekst (Gregory and Urry 1985, Dyck 1990). Det har betydning for hva som oppfattes som legitimt å mene og å gjøre. Lokaliteten for Venkes og Daghilds hverdagsliv gjør at de stort sett omgås folk som er lik dem selv. Oppfatninger konstitueres i samhandling. I relasjoner med folk som likner oss selv og kan støtte og underbygge våre egne meninger, vil våre oppfatninger gjerne reproduseres og befestes. På denne måten kan vi se strukturelle aspekt ved Daghilds handlinger. Gjennom handlinger gjentas og befestes det tradisjonelle synet på hva et godt kvinnfolk skal gjøre. Handlingens betydning knytter Daghild til systemintegrasjonen i samfunnet. Hun handler adekvat i forhold til eksisterende normer om kjønnsmessig arbeidsdeling. Hennes handlinger er med på å gjøre disse "naturlige", noe som bare er og noe som man må forholde seg til. Arbeidsdelingen kan sees som en del av systemtrekkene, som strukturelle aspekt ved samfunnet.

For Venke derimot, fremstår moras handling som nok et eksempel på hvor undertrykt hun er. De strukturene Daghild er med på å befestes, kolliderer med de strukturene Venke oppfatter som

legitime. Nye oppfatninger utfordrer gamle holdninger. Det som er selvsagt og naturlig for Daghild, utfordres av Venke. Det er en offentlig nasjonal ideologi om likestilling i Norge, dels også en offentlig debatt. Siden Venke opplever andre kjønnsstrukturer som legitime, kan hun både ved sin forståelse av moras handling og sin avvisning av foreldrenes arbeidsdeling uttrykke sin egen kjønnsidentitet. Ved å praktisere en noe annen arbeidsdeling kan hun være med på å endre strukturelle aspekt ved kjønnsystemene.

For Venke er ikke normene omkring "den gode husmor" dypstrukturer med hensyn til kjønn. Normene er regulative, det vil si foranderlige. Ektefellene forhandler om deling av husarbeid. Venke har tatt den offentlige likestillingsideologi til seg på en annen måte enn mora, mellom disse generasjonene har det skjedd en endring. Det er mulig for Venke å fremstå som ei dyktig dame, et dugelig kvinnfolk, uten å utføre de samme oppgavene som Daghild. Husmorstoltheten og dens kjønnskonstituerende betydning berører ikke Venke på samme måte som Daghild, den inngår i mindre grad i hennes kjønnsidentitet.

Som jeg tidligere var inne på, er det mulig at forskjellen mellom Venkes og Daghilds handlinger bare angår service-delen av husarbeidet. Denne delen av arbeidet blir gjort til et symbol for arbeidsdelingen og knyttes til kjønnsidentitet. I tillegg er det kanskje slik at Venke utfører annet service arbeid for sin mann slik at forskjellen mellom mor og datter bare går på symbolverdien av enkelte arbeidsoppgaver? Spørsmålet blir om Venkes praksis faktisk er med på å befeste de strukturene omkring kjønn som hun opponerer mot. Er det mulig at Venkes snakk om "å dele likt" er med på å sementerer den tradisjonelle arbeidsdelingen, gjennom å gjøre den usynlig, eller rettere sagt uhørlig?¹ Venkes mann skjenker kaffe og handlingen ser ikke ut til å være en trussel mot hans mandighet. Gjennom å bruke kaffeskjenking som symbol *kommuniserer* de en annen arbeidsdeling og dermed andre holdninger til arbeidsdeling enn hva Daghild og hennes mann gjør. Dette fører til et spørsmål om hva endring er og hvordan endring foregår. Hvordan er forholdet mellom holdningsendring og endret praksis? Er endrede holdninger ett skritt på veien mot

---

¹ Jeg mener at jeg gjennom samtaler om de konkrete arbeidsoppgaver og hverdagens organisering har fått informasjon om hva ektefellene faktisk gjør. Jeg henviser til diskusjonen om metode og teori for mer om dette.

endret praksis? Hva betyr det at Venke og hennes mann kommuniserer en annen arbeidsdeling enn den Daghild og hennes mann praktiserer?

"Prinsen på den hvite hesten". Om forventninger

"E trudde ikkje det skulla bli sånn her, nei. Når vi var ilag før vi fekk unga tenkte e ikkje at han skulle være så mykji borte. Det var ikkje det vi snakka om heller. E hadde mitt å gjerra. E tenkte han hadde "fritt" når han ikkje var på sjen. På skolen snakka vi jentan mykji om at hviss vi fekk unga så skulla faren ta sin del han og. Vi skulla no del på alt arbeidet heime. E som kvinnfolk skulla ikkje gjerra noko meir husarbeid enn han som var mann. Det e ikkje sånn det har blitt nei. Mor mi e meire likestilt ho enn e!"

"Livet har blitt mykji bedre enn e kunna drøm om. Ikkje førr det, e hadde vel ikkje så store forventninga heller. E hadde ikkje sett nokon som hadde det enkelt. Ein får tak det som kjem, det e det ein veks på."

Mange unge jenter uttrykker at da de fikk unger ble de "mer husmor" enn de på forhånd hadde tenkt. Det bare blir sånn. De sier de trodde de skulle dele arbeid og omsorgsansvar likt med sine menn. Det ble aldri slik. Eldre kvinner poengterer derimot at en får tilpasse seg og gjøre det beste ut av det. For dem er ikke målet å endre på de eksisterende forhold, men å fylle den plassen de har. Dette uttrykker de blant annet ved hjelp av utsagn som dette: "Det kjem ikkje an på korsen du har det, men korsen du tar det". På kjøkkenet hos en av de eldre kvinnene henger ei hustavle: "Tell kun de lyse dagene" er innskriften. I løpet av samtalen vår pekte denne kvinnen flere ganger opp på veggen, hun ville minne meg på at det er viktig lærdom i enkle ord. Yngre og eldre kvinner kommuniserer ulike forventninger til livet. De yngre har kort tidsmessig avstand til sine forventninger og mange kjenner skuffelsen svi. Flere av de eldre har kanskje "glemt" sine drømmer. De eldre er i en annen livsfase enn de yngre, de er etablerte kvinner med voksne barn og barnebarn. Om ikke tidligere, så har de i hvert fall nå tilpasset seg forventningene som blir stilt til dem. Kanskje hadde de også romantiske drømmer om et lykkelig liv i skogen for åtte små og to store? På den annen side har den eldre generasjon vokst opp og blitt formet i ei anna tid. Ei tid mer preget av arbeid og plikter, enn fritid og egne interesser. De yngre kvinnene kan kanskje virke naive. Trodde de virkelig at de kunne oppheve århundrer med kjønnsmessig

arbeidsdeling bare ved å ønske det? Jeg vil prøve å tolke og forstå kvinnes utsagn om forventninger fordi jeg opplever at det treffer noe viktig med hensyn til å forstå både de yngre og de eldre kvinnes handlinger og utsagn.

Ellen (29) sier hun er vant til å tjene penger selv, ha egne penger og få lønn inn på sin konto. Dette kunne hun ikke tenke seg å unnvære. "Selvfølgelig er hun også lønnsforsørger!". Det sosiale aspekt ved jobben er også viktig. Ellen vil ikke gå glipp av samværet med kollegaene, da ville hun følt seg utenfor og isolert. Ellen leser fagtidsskrift og er fagorganisert. Selv om hun trives som lærervikar, sier hun at hun synes det er synd å ikke få bruke det faget og den kunnskapen hun har tilegnet seg. Som lærervikar kan hun velge om hun vil arbeide lite eller mye. Det har betydning både for inntekt og for hvordan hun og mannen verdsetter hennes jobb. Det ville blitt for tungt å jobbe full dag hele uka og samtidig holdt seg faglig orientert slik hun måtte gjort om hun skulle jobbe innenfor sitt eget yrke. "Nei, e skulla tatt lærerskolen, da hadde det vært greit".

Bjørg, ei anna småbarnsmor, ville gjerne gifte seg å få unger. Det har hun også gjort. Men nå synes hun ikke lengre det er nok å være "bare" husmor og ekstravakt på aldershjemmet. Hun opplever et krav om å ta mer skolegang. Uten utdanning opplever Bjørg at hun blir sett på som dum, gammeldags og kanskje litt uansvarlig. Ei ung kvinne må være i stand til å forsørge familien sin, og til det trenger hun utdanning. "Ein e ikkje noko verdt no, om ein ikke har skule og skikkeleg arbeid", sier hun. I tillegg ønsker Bjørg å komme seg ut; hun sier at hun har behov for tid for seg selv. Hun vil ikke bruke all sin tid på å tilfredstille mann og barn. Nå vil hun gjøre noe for seg selv men hun er sliten og sukker oppgitt:

"At det va så vanskelig å levva i lag med nokon, det trudd e ikkje. E trudde faktisk ikkje at livet kunna værre så hardt, så mykji arbeid og slit, så mykji ondt."

Ellen og Bjørg hadde ulike forventninger, men begge opplever at livet ikke var så enkelt som de trodde. De har fått seg noen slag i "trynet"! Prinsen på den hvite hesten kom kanskje ikke til dem heller, i hvert fall er det vanskelig å leve og praktisere likestilling sammen med ham!

På mange måter har den nasjonale husmorideologien (se kap.2) vært styrende for den offentlige forståelsen av kvinners arbeidsliv. Denne ideologien var også med å etablere husmor som en egen yrkestittel. Dog med et annet innhold enn det mangfoldige husholdsarbeidet som tidligere var vanlig, spesielt i distriktene. Husmoren hadde det "vanlige" husarbeidet som et av sine spesielle gjøremål, arbeid som godt kunne forstås som hver enkelt husholdsmedlems oppgaver. Sammen med en stadig sterkere adskillelse mellom barneliv og voksenliv har dette ført til at mange barn og unge i mindre grad enn tidligere måtte delta i husarbeidet. Kanskje lærte en aldri hva som måtte gjøres i et hus, kanskje var det alltid gjort når en kom hjem fra skolen. Fokusering på barndom har i mange tilfeller ført til større avstand mellom barneverden og voksenverden (Haavind 1987).

Likestillingsideologien, slik den ofte fremstilles for eksempel i media, er på mange måter tilpasset byliv. Den omhandler en idealtilstand med to velvillige foreldre som tjener like mye, har like viktig jobber og er like lenge på arbeid. De deler ansvar og omsorg likt. Likestillingsideologien er lite tilpasset forhold i fiskerinæringa. Det er umulig å dele det praktiske omsorgsansvaret og husarbeidet likt når bare mor er daglig tilstede. I landbruket bor og arbeider man på samme sted og tradisjonell arbeidsdeling mellom kjønn står sterkt. Kvinner og menn har i stor grad hver sine primære lokaliteter, "ute eller inne". Likestillingsideologien synes også her lite treffende. Hovedproblemet med likestillingsideologien slik den fremstår, er likevel at dens normative utsagn om hvordan det burde være, blir til et uttrykk for faktiske realiteter. Mange unge kvinner forventet for eksempel lik arbeidsdeling mellom mann og kvinne, men forventningene har ikke blitt innfridd. Skillet mellom hvordan det er og hvordan det bør være, mellom det deskriptive og det normative, kan synes utvisket (Andenæs 1989). Lovverk om forbud mot kjønnsdiskriminerende reklame og kjønnsdiskriminering på arbeidsmarkedet, samt krav om kjønnskvoltering har vært del av den offentlige debatten. Mange har oppfattet lovverket som et uttrykk for reell likestilling. Oppfatninger om for eksempel hyppig bruk av radikal kjønnskvoltering i arbeidslivet er utbredt. Skolen har lagt vekt på å behandle alle likt. Det har medført en tillit til at "slik er verden". Kvinnenes "inntreden" på det lønnede arbeidsmarked samt økt politisk deltakelse har også bidratt til en oppfatning av at det i Norge er likestilling mellom kjønnene. Menn og kvinner deler arbeidet i familien. Kvinner tar den utdanningen de vil, de får

jobb og de har selvsagt barn. Det finnes barnehageplasser og muligheter for å arbeide og gjøre karriere samtidig som en har familie og unger.

Mange yngre kvinner har sett mødrene greie både lønnsarbeid og omsorgsarbeid. Men mange mødre har da også vært opptatt av at barna ikke skulle lide ved deres yrkesaktivitet. Dette var sikkert en nødvendig strategi fra mødrenes side; de forsøkte også å handle adekvat i forhold til normer om hva det er å være mor. Kanskje har denne strategien usynliggjort kostnadene ved tilpassingen også? De fleste eldre kvinner i mitt materiale var hjemme mens ungene var små. De gikk først senere ut i fast lønnet arbeid. Det er stor forskjell på å organisere oppgavene etter hverandre i tid og det å være småbarnsmor og lønnsarbeider samtidig. Ellen har oppdaget at det for henne er umulig å jobbe full dag og være småbarnsmor samtidig. Skolen har tatt likestillingsideologien inn i læreplaner og har vært opptatt av å fortelle unge jenter og gutter hvordan ideal-samfunnet er med hensyn til kjønn og likestilling. For Ellen og hennes venninner ble det viktig å ikke velge tradisjonelle kvinneyrker som lærer eller sykepleier. I dag sier Ellen at hun føler seg lurt. Hun har ingen mulighet til å jobbe innenfor det faget hun er utdannet for likevel. Hadde hun tatt lærerutdanning, kunne hun fått fast jobb i skolen. Da ville hun hatt nytte av utdanningen sin, brukt den i jobben og kanskje opplevd å beherske den jobben hun gjør på en bedre måte. Bjørgs drøm om mann og barn kan ses som et uttrykk for å velge å leve slik som mora hadde gjort. I dag møter hun kunnskapssamfunnets krav om utdanning. Dette uttrykker også en likestillingsideologi; jenter skal være lønnsforsørgere, det er ikke lenger nok å være "bare" husmor og gardkjerring.

Kjærlighet og romantikk står sterkt i vårt samfunn, mens plikt og arbeid har betydelig lavere status enn frihet og fornøyelser. Bjørg synes livet ble mye mer preget av arbeid og ansvar for andre, enn det hun trodde det skulle bli. Nå vil hun selv bestemme over sin tid og bruke noe av den på seg selv. Mange barn blir beskyttet mot krangler og ufred. Barns verden skal være enkel og vi lærer at samliv er greit. Bjørg sier at hun ikke husker at foreldrene kranglet. I dag er hun opprørt over hvor vanskelig det faktisk er å leve sammen med en mann; "...at det skulle bli så problematisk hadde e ikkje trudd". Ingen av kvinnene i mitt materiale har opplevd at foreldrene skilte lag.

Det finnes mange ulike oppfatninger om hva jenter skal og bør gjøre. Utsagn som "det bare ble slik" uttrykker at den kjønnsmessige arbeidsdelingen og tilpasningen er objektivert og fremstår som naturlig. Gjennom varighet og betydning for jentenes hverdagsliv, uten at de har ønsket det slik, sees tydelige strukturelle aspekt. Både kvinner og menn handler på bakgrunn av og i henhold til disse strukturene. De har betydning i kvinnenenes liv og de kolliderer med andre oppfatninger om hvordan unge kvinner skal leve. Kvinnene opplever denne kollisjonen i sine liv, gjennom at det praktiske hverdagslivet står i motsetning til forventninger de hadde. De unge kvinnene har ikke de samme holdninger som de eldre. De er ikke bærere av den samme "en får gjøre det beste ut av det" innstillingen. Yngre kvinner vil vise at de selv bestemmer i sine liv. Frihet fremfor uttalt tilpasning er holdningen yngre kvinner kommuniserer og knytter sine identitetskonstruksjoner til.

KAPITTEL 6

DEN KONKRETE ARBEIDSDELING

"Vi dele arbeidet ette ka kvar og ein av oss har annlegg for, ka vi kan og interessa. Og så ette ka som passa best da. Det e'kje slik at ein gjer mykje og ein gjer mindre. Kvar må gjerra sitt, både mannfolk og kvinnfolk!"

Anne 50 år.

"Husarbeidet dela vi no likt. Ikkje slik at han *må* laga mat og e *må* gjerra nokko ute. Vi tek det ette ka som er mest praktisk og ka vi lika å gjerra. Men vi stilla likt ja."

Ellen 29 år.

I kvinnes konkrete beskrivelse av husarbeid og hverdager, blir det tydelig at uavhengig av alder, har kvinnene hovedansvaret for unger og husarbeid. Mennene har hovedansvaret for det ytre vedlikehold av hus og vedlikehold av bil. Den konkrete arbeidsdelingen mellom menn og kvinner skal vi undersøke nærmere. Dette er arbeidsdelingens hvordan, hvorfor og med hvilke konsekvenser.

Jeg vil ta utgangspunkt i ulike måter å dele arbeid på mellom familie og marked. I denne fremstillingen vil jeg også fokusere på arbeidsdelingen innad i familien.

Fulltids lønnsarbeid for begge ektefeller.

Agnete er sykepleier og arbeider vakter i hjemmesykepleien. Mannen hennes, Bjørn, er lærer på barneskolen i bygda. Begge er 32 år gamle. De har to barn, halvannet og tre år gamle. Paret prøver å dele arbeidet hjemme likt mellom seg. Agnete fremhever at hun synes det er utilfredsstillende å arbeide deltid, hun har gjort det i forbindelse med barnefødsler. Det er utilfredsstillende fordi hun ikke får være med på alle møter og hun synes at hun ikke rekker å utføre alle arbeidsoppgavene i løpet av dagen. Agnete sier at deltidsjobbing hindrer henne i å være profesjonell i arbeidet. Agnetes mor, Pernille bor i underetasjen i familiens hus. Hun passer det eldste barnet om morgenen frem til han skal til sin dagmamma. Bestemor følger ham dit. Bjørn eller Agnete

tar den yngste til sin dagmamma, avhengig av når de begynner på jobb. Hvis ungene er syke bytter foreldrene på å være hjemme, bestemor stiller også ofte opp.

Både Agnete, hennes søster Guri og deres mor fremhever at Bjørn er vant til å være med å ta ansvar for unger, hus og hjem. Bjørn vokste opp med en sykkelig mor. Agnetes mor og søster synes han er dyktig og fremhever han som eksempel på menn som gjør mye arbeid i huset. Agnete er likevel ikke fornøyd med arbeidsdelingen. Hun og mannen har prøvd forskjellige løsninger, fra å ha hvert sitt ansvarsområde hver sin uke, til å ta ansvaret hver annen dag. Arbeidsdelingen er stadig oppe til diskusjon mellom ektefellene. Agnete mener de begge føler behov for og tar initiativ til å diskutere arbeidsdelingen når en av dem er misfornøyd.

Guri er 40 år, avdelingsleder og har to barn. Mannen hennes har en ledende stilling i en større virksomhet på øya. Et av barna går nå på skole, den yngste er i barnehage. Etter skole og barnehage kommer ungene til butikksentret hvor Guri jobber, eller de går innom bestemor som bor like i nærheten. Guri sier om seg selv at hun er mor, men ikke husmor. Hun vil ikke, og mener at det ikke er riktig at hun skal være mer ansvarlig for husholdsarbeidet enn sin mann. Dette er ektefellene enige om. Likevel opplever både hun og hennes mann at hun oppfører seg som om hun var husmor. Mannen utfører en del oppgaver, men planlegginga og ansvaret for at alt er gjort, samt det arbeidet han ikke gjør, gjør Guri. Det blir til at hun setter igang med matlaging når de kommer hjem, hun har gjort innkjøpene mens hun var på jobb. Guri tar også all klesvask og ordning av klær. Guri har dårlig samvittighet fordi hun og mannen er for lite sammen med ungene og fordi de stort sett kjøper ferdigmat. Hun ville gjerne at det skulle være renere og ryddigere hos dem, "...men det bli ikkje tida". Guri og mannen synes de har bedre råd enn tid.

Ingrid og Magne har også to barn, fire og sju år gamle. Hun er selvstendig næringsdrivende og han er mellomleder i skolesektoren. Ingrid jobber lange dager mens Magne har fast arbeidstid, bare tidvis arbeider han overtid. Magne henter den yngste i barnehagen og den eldste hos bestemora. Enkelte dager henter han og ungene Ingrid, men ofte drar de rett hjem etter at de har vært innom Ingrids arbeidsplass. Hvis Magne må jobbe overtid samtidig som Ingrid jobber sent, er begge ungene hos en av bestemødrene.

Ingrids arbeidsplass ligger midt i bygda. Hun pleier å gjøre innkjøp i løpet av dagen og hun planlegger hva familien skal ha til middag. Hvis Magne kommer først hjem, lager han middag, kommer de sammen hjem gjør Ingrid det. Ingrid ringer bestemor et par ganger om dagen og holder kontakt med barnehagen. Flere kvelder i uka er Ingrid på møter i forbindelse med jobben, bygdelaget eller barnas fritidsaktiviteter. Husholdsarbeidet utover det Magne har gjort gjør Ingrid "sjøl" på ettermiddags og kveldstid. Når det har hopet seg opp med arbeid hjemme, ordner Ingrid det slik at hun kan ta fri en formiddag og tar unna det meste.

I disse "yngre" familiene arbeider begge ektefeller full dag utenfor husholdet. I mitt materiale er heltids lønnsarbeid for kvinner tett knyttet til kvinnenens alder og hvilken generasjon de tilhører. Noen eldre kvinner arbeider eller har arbeidet heltid, de har vært enslige forsørgere, skilte eller enker. Bare unntaksvis arbeider de full dag mens barna var små. De øvrige eldre kvinnene jobber enten deltid eller er bondekvinner med arbeidsdag på gården.

I de tre familiene som her er presentert prøver ektefellene å dele på husholdsarbeidet. Det er uklart hva "deler" innebærer; samtidig som kvinnene sier de deler arbeidet, regner de seg også som "sjøl" med hensyn til mange oppgaver. Klargjøring, vasking og stryking av klær gjør alle kvinnene "sjøl". Kvinnene planlegger middager, organiserer barns fritidsaktiviteter og ordner barnevakt. Det arbeidet parene deler er rydding og rengjøring, lage middag, samt hente/bringe barn til skole og barnehage. For mennene er rengjøring å støvsuge og vaske gulv. Støvtørring, vasking på kjøkken og bad, vindusvask, holde orden i skap med mer tilhører derfor kvinnenens oppgaver.

Om ansvar

Kvinnene sier de tar det "sjøl" med hensyn til mye av husholdsarbeidet, det tolker jeg som uttrykk for hvem sitt ansvar husarbeidet er. I dette ligger også ansvar for at dagliglivet skal fungere fra dag til dag. Klær skal være rene når de trengs, ungenes treningstøy skal være klart og brødet skal ligge i skuffen. Det kan tyde på at det hersker en oppfatning om at husholdsarbeidet "egentlig" er kvinnens oppgave.

Noen menn rydder mye og noen tar hovedtyngden av middagslagingen og henting og bringing av barn. Kvinnene forklarer disse forholdene. Guris mann er mer opptatt av å ha det ryddig enn hva Guri er. En mann er mer glad i middagsmat og en liker godt å bake. Spesielle forhold, som Ingrids firma, gjør det nødvendig i en periode at mannen tar litt ekstra ansvar for hjemmet og ungene. Forhold ved arbeidsdelingen mellom mann og kvinne som kvinnene oppfatter *avviker* fra det vanlige vil de forklare. Det kan forstås som at denne arbeidsdelingen *krever* en forklaring. Å legitimere en handling vil si at den gis en forklaring som gjør den rettmessig. De forklaringene kvinnene gir, fungerer slik at mennenes arbeidsinnsats i hjemmet fremstår som forståelig og naturlig i deres situasjon. Forklaringene tilhører et system av normer omkring arbeidsdeling som disse kvinnene eksplisitt tar avstand fra. Disse kvinnene ser seg ikke som husmødre. De mener at husholdsarbeidet ikke "egentlig" er deres ansvar, likevel argumenterer de for den praksis de faktisk sier de oppfatter som riktig.

Arbeidsdeling er også fordeling mellom arbeidsmarkedet og arbeid i familien. Både Agnete og Guri forklarer hvorfor de ikke finner det tilfredsstillende å arbeide deltid. Jeg tolker også dette som legitimering; det synes nødvendig å vise til at de ikke kunne fylle jobben hvis de skulle være deltidsansatte. Dette kan ses som et uttrykk for at de opplever forventninger om at de som småbarnsmødre *burde* arbeide deltid. Når de likevel ikke gjør det må det forklares. Agnete og Guris tilpasning til arbeidsmarkedet er i tråd med det de selv sier de ønsker, er vant til og synes er riktig. Men de må legitimere sin praksis i forhold til det de oppfatter at andre mener; det er naturlig at småbarnsmødre jobber deltid.

Henvisningen til hva "andre" mener kan forstås som et uttrykk for det kvinnene ser som vanlig. "Det vanlige" kan ses som strukturelle trekk på dette området. Empirisk kommer de strukturelle trekk til syne ved at aktørene handler i samsvar dem. I denne sammenhengen tolker jeg kvinnenes *forklaringer* på sin praksis som et utslag av at de også forholder seg til normene på området, ikke bare det de selv mener er rett. Agnete og Guri opplever at de bryter noen etablerte normer som gjelder for småbarnsmødre. Disse kvinnene uttrykker eksplisitt at de prøver å dele arbeidet likt med sine menn, hjemme og på arbeidsmarkedet.

Konsekvenser av arbeidsdelingen.

At både kvinne og mann i en familie er yrkesaktive i full stilling, betyr minst tre ting for arbeidsdelingen i familien. For det første, ektefellene er gjerne like lenge på arbeid. Ingen av dem har i utgangspunktet mer tid til husarbeid enn den andre. Både menn og kvinner mener da at rettferdshensyn tilsier at de deler husarbeidet. For det andre, den romlige organiseringen av arbeidsmarkedet innebærer at begge er ute av huset om dagen. "Ute av huset" medfører at de ikke kan utføre direkte praktisk arbeid i huset. Hverken mann eller kvinne gjør altså praktisk husarbeid mens de er på jobb. For det tredje, disse kvinnene i studien har inntekt på samme nivå som deres menn. Kvinnene har utdanning, jobber delvis i ledende stillinger og tjener relativt bra. Status som lønnsforsørger henger både sammen med at kvinnene jobber full tid og inntektsnivået. Kvinnenes inntekt bidrar vesentlig til familiens lønnsforsørgelse. Begge ektefellene regner hverandre som lønnsforsørgere, det er ikke alltid tilfelle om kvinnene jobber deltid eller tjener mindre enn sine menn. Dette fremstår som et argument for at kvinnene ikke har mer ansvar for husarbeidet enn mannen.

Siden både mann og kvinne jobber full tid, sier disse kvinnene at de og deres menn er enige om å dele arbeidet i hjemmet likt. Kvinnene sier også at de deler likt. Det er først ved en grundig gjennomgang av den daglige arbeidsdeling at det synliggjøres at arbeidet systematisk ikke deles likt. Både kvinnene og mennene er klar over dette, mange av deres forhandlinger om arbeidsdeling og kjønn problematiserer dette forholdet. Det er ikke alltid samsvar mellom det vi sier vi gjør og våre faktiske handlinger.

Den romlige organiseringen av arbeidet innebærer ulike forhold for menn og kvinner. Min undersøkelse av hvordan kvinnene organiserer sine hverdager viser at de faktisk greier å gjøre husholdsarbeid mens de er på jobb. De planlegger og administrerer noen husholdsaktiviteter. På direkte spørsmål sier kvinnene at de ikke tenker på unger eller husarbeid mens de er på jobb. Men når samtalen fokuseres på oppgaver, sier de at matpausen eller små "femminutter" brukes til å handle mat, planlegge hva en skal ha til middag, kjøpe inn fødselsdagsgaver og planlegge ettermiddagens husarbeid. For å få utført alle dagens gjøremål må oppgavene gjennomføres i en spesiell rekkefølge; finvask før kokvask, det er mest hensiktsmessig i forhold til klestørking og gulrøtter vaskes før poteter; de har lengre koketid, og så videre. Ingen av kvinnene oppfatter at

mennene tenker på arbeidet hjemme mens de er på jobb.. "De føler ikke ansvar for det, og er mye flinkere til å skille mellom arbeid og privatliv", sier en kvinne. Hun har tenkt en del på *hva* hun gjør, mens hun planlegger på denne måten. Hun mener at "planleggingsarbeidet" er nødvendig for gjennomføringen av familiens hverdager. Planlegging som virksomhet omhandler den tidsromlige organiseringen av hverdagslivets oppgaver. Å ordne sekvenser av tid hensiktsmessig og organisere oppgaver som kan gjøres samtidig på samme sted, er strategier for å kople oppgaver med tid og rom slik at det som må gjøres blir gjort innenfor den tiden en har til rådighet. Disse tre kvinnene gjør husholdsarbeid og spesielt det administrative husholdsarbeidet samtidig som de utfører jobber på markedet. Likevel ser de det som et positivt trekk at mennene skiller strengere mellom hjem og arbeid enn hva de selv gjør. På den måten er mennene i stand til å gjøre en bedre jobb på arbeidsmarkedet. Til tross for at kvinnene eksplisitt betegner seg som yrkeskvinner måler de seg ikke etter samme målestokk. Det er ikke nok, hverken for dem selv eller omgivelsene at de gjør en god jobb på markedet. De føler også et ansvar for å få hverdagen til å fungere så greit som mulig. Kvinnene er yrkesaktive og viktige for familiens forsørgelse, likevel fungerer ikke rollen som lønnsforsørger som fritak fra oppgaver knyttet til andre av deres roller. Jeg vil komme tilbake til en nærmere diskusjon om ansvar.

Forhandlinger om arbeidsdeling og kjønn.

Kvinnene fremstiller seg selv og ektefellene som enige om prinsippene for arbeidsdelingen. Enighet mellom ektefellene er likevel ikke en statisk tilstand. Kvinner sier at de diskuterer arbeidsdelingen med sine menn. De ønsker at mennene skal gjøre mer, og ikke minst føle mer ansvar for at husarbeidet blir gjort. Det forhandles altså om hvilke konsekvenser kjønn skal ha med hensyn til hvem som skal gjøre husarbeidet. Forhandlinger er å verbalisere og problematisere handlinger og egen forståelse. De kan sees som refleksjoner over ens egne handlinger. Forhandlinger er også ens praktiske handlinger, ens handlinger kan ses som et innlegg i en diskusjon.

Jeg skal tolke disse forhandlingene, som parenes diskusjoner om hvilke konsekvenser kjønn har og skal ha, i forhold til arbeidsdeling. Kjønn og arbeidsdeling sees ikke som naturlig, temaet er ikke lengre en del av den praktiske bevissthet. Noen forhold ved den praktiske bevissthet gjøres diskursive, gjennom at oppfatninger utfordres og gjøres til forhandlingstema. Forhandlingene

handler om legitimiteten i kjønnsarbeidsdelingen. Kvinnene opplever ikke at det er *riktig* at de skal være ansvarlige for husholdsarbeidet. De stiller spørsmål ved samhandlingens moralitet og kjønnsystemenes legitimitet.

Endret praksis?

Familier der både mann og kvinne arbeider heltid utenfor hjemmet, nevnes av andre kvinner som det familie- og arbeidsmønstret hvor de tror det er lettest å dele husholdsarbeid og ansvar likt. "Alle" mener det er lettere å praktisere, og at det derfor er mere likstilling i byene. Argumentasjonen går slik: Fordi arbeidsmarkedet i byer har flere kvinnearbeidsplasser, er det flere kvinner i byene som jobber heldag. Når både mann og kvinne har heldagsjobb er det rettferdig at de deler husarbeidet likt. Når par kan dele husholdsarbeidet likt, gjør de det, sier disse kvinnene. Konklusjonen blir at mange *tror* at kvinner i byer er mer likestilte enn kvinner i distriktene. I undersøkelsen kan det observeres at parenes praksis følger tradisjonelle mønster for arbeidsdeling mellom kjønn, til tross for at også kvinnene er yrkesaktive i full tid. Hvorfor endres praksis saktere enn det kvinne kommuniserer om arbeidsdeling og det forhandlinger om kjønn skulle tilsi? Kvinners og menns praksis kan sees som et resultat av vane. Rutinisering er dagliglivets objektiviseringsprosess, det gjør at handlinger, kunnskap, evner og normer fremstår som "naturlige". Det doxiske ved disse handlingene gjør dem til en del av systemintegrasjonen i samfunnet. De fremstår som strukturer kvinnene er nødt til å ta hensyn til i sin praksis. På den måten blir de like viktige som andre praktiske eller konkrete rammebetingelser man handler i forhold til.

Kvinnene forholder seg, blant annet gjennom legitimering til det de oppfatter er gjeldende normer omkring kjønn. Dette til tross for at de samtidig kommuniserer at de tar avstand fra disse. De handler stort sett i overensstemmelse med det vi kan kalle tradisjonelle normer. Men de kommuniserer at deres praksis er i henhold til det jeg vil kalle normer om lik kjønnsmessig arbeidsdeling. Denne kommunikasjonen forstår jeg som viktig i identitetsskapende prosesser. Kvinnene kommuniserer et mer flertydig bilde av seg selv enn det som kommer frem via deres tradisjonelle handlinger med hensyn til husarbeid. Jeg tolker disse kvinnene dit hen at de forstår seg selv som likestilte yrkesaktive kvinner.

Fraværende menn- og tilpassede kvinner?

I en del familier på Averøy er mennene borte på arbeid i lange perioder. Felles for kvinnene i mitt materiale som lever sammen med "fraværende" menn, er at de reduserer arbeidstiden på markedet mens de har småbarn. Det er mange kvinner i mitt materiale som lever på denne måten.

Pernille er 67 år og gift med en fangstmann. Hun forteller at det ofte var vanskelig før. Mannen kom hjem fra fangst og ville bestemme og blande seg inn i hennes og ungenes hverdagsliv.

"Han skull værre mann og bestem, sjøl om e greidde alt utmerka godt når han ikkje va heime. Det va derfor e villa arbeid, så hadd e mine egne penga. Og så fikk no han held på, det va best å ikkje bry seg så hardt."

Knut og Ellen er gift, de har ei jente og en gutt, henholdsvis to og fem år gamle. Knut er fisker. Han er reder og gjerne borte i et par måneder om gangen. Ellen har treårig høyskoleutdanning, likevel jobber hun som lærervikar, det utgjør omlag trekvart stilling. Det er fint å jobbe i skolen når hun er alene med ungene sier Ellen. Ungene er hos dagmamma og hos bestemor. Når Knut er hjemme har han ansvaret for ungene og han lager middag. Resten av arbeidet deler de likt sier Ellen. Forberedelser og rettarbeid som lærerjobben innebærer gjør hun når ungene har lagt seg. På denne måten kan hun ha relativt korte arbeidsdager på skolen. Å være gift med en fisker ble annerledes enn hun trodde på forhånd, sier Ellen. Yrket som fisker innebærer ikke bare at barnas far er borte i arbeidstida, han er borte hele døgnet i fem-seks uker om gangen. Å dele på det daglige ansvaret og arbeidet med ungene lar seg derfor ikke gjøre i praksis. Ellen snakker om spriket hun opplever mellom sine forventninger og familiens praksis på dette området. Hun sier selv at hun lever et mer tradisjonelt liv enn mora hennes gjør. Men hun er opptatt av at arbeidsdelingen skal være annerledes når mannen er hjemme. Når båten er hjemme, og Ellens mann har "friperioder", er avtalen mellom ektefellene at han skal ha hovedansvaret for ungene. Han skal få ungene opp og avgårde om morgenen, lage middag og legge ungene om kvelden.

"Det blir nå lett slik at jeg gjør som jeg pleier, selv om han er hjemme. Han har jo egentlig tid til å hjelpe til. Mine dager er travle, jeg skal på arbeid, skal gjøre innkjøp, levere og hente unger, men jeg greier det jo når han er på sjøen..."

Ellen presiserer at Knut leverer ungene hvis han ikke er opptatt med arbeid på båten eller har noe annet han må gjøre. Det samme gjelder for middagslaginga. Knut vil gjerne ha middag. Ellen og ungene tar det mer lettvent når de er hjemme alene. Nå, som fisket har vært dårlig, må Knut jobbe mer for å få den samme inntekten som før. Det innebærer både lengre og flere turer med båten. Knuts friperioder blir kortere og det blir mindre tid til vedlikehold av båten. Det foregår vanligvis mellom turene. I de såkalte friperiodene må Knut nå jobbe på båten hver dag, fra tidlig om morgenen til langt utpå ettermiddagen. Guttungen er ofte med faren på dette arbeidet.

For fiskere, fangstmenn, oljearbeidere og andre som er borte på arbeid legger den romlige og dermed tidsmessige organiseringen av arbeid føringer på arbeidsdelingen i familien. Når mannen er på jobb er han fraværende både natt og dag, hverdag som helg. Han er helt fraværende med hensyn til praktisk arbeid i motsetning til menn som kommer hjem hver ettermiddag eller helg. Kvinnene organiserer derfor hverdagene sine ut fra at de er alene med praktisk husholdsarbeid og unger.

Når mennene er hjemme er de ofte mye hjemme, og paret må etablere en ny arbeidsdeling seg imellom. For Pernille var problemet at mannen kom hjem og ville ta over for mye. Som mann skulle han være den som tok hånd om økonomien. Pernille fant dette plagsomt og hun begynte som vikar i skolen for å spe på økonomien og ha penger hun kunne disponere alene. Pernille sier at det kanskje ikke passer seg å snakke om mannen, penger og råderett på denne måten. "Men no er e så gammel, e seier det e vill, det var sånn det var". Uenighet om økonomi og bestemmelsesrett er felt som Pernille egentlig mener er for private til at de kan snakkes om. Arbeidsdelingen i familien var tradisjonell, "...slik var tida" sier Pernille. Den praktiske delingen av arbeid var selvsagt og ikke tema for diskusjon. Konfliktene dreide seg om makt til å bestemme og ta avgjørelser, spesielt med hensyn til økonomi. Pernille kunne ikke hindre mannen i å utøve "hans rett", men hun kunne skaffe seg egen inntekt og en viss frihet gjennom den.

Ellen og Knuts arbeidsdeling kan ses som en bestemt fordeling både mellom arbeidsliv og familie, og innad i familien. Hun har tilpasset sin jobb til hans yrke, i hennes situasjon er det umulig å arbeide full tid i det yrket hun er utdannet til på det lokale arbeidsmarkedet. Det er få jobber på øya hvor hun kunne benytte utdannelsen sin, og pendling med ferge blir umulig når hun er alene med ansvaret for ungene. Som lærervikar kan Ellen i stor grad bestemme selv hvor mye hun vil arbeide og noe av arbeidet kan hun gjøre hjemme. Fraværet fra hjemmet begrenses. "Heim aleine må e værre lell!" Ellen har ikke mer lønnsarbeid enn at hun kan ivareta arbeidet og ansvaret i familien. Ektefellene diskuterer arbeidsdeling, på Ellens initiativ. Ellen tjener mindre enn sin mann og hun har kort arbeidstid. Begge finner det derfor rimelig at hun gjør noe mere husarbeid enn ham, selv om Ellen er eksplisitt på at hun jobber kortere dager for ungenes skyld, ikke for å gjøre husholdsarbeidet. Ellen synes mannen gjør for lite, og hun mener at det arbeidet hun gjør utover det hun har mer tid til, skulle vært delt på. De er enige om å dele arbeidet likt når han er hjemme, men diskusjonene avsluttes gjerne når de kommer inn på økonomiske forhold. Knut sier at han gjerne skulle vært mer og gjort mer hjemme, om hun tjente bedre. Konflikten dreier seg både om hvor mye husholdsarbeid Ellen skal gjøre og forholdet mellom lønnsarbeid og husholdsarbeid. Ektefellene diskuterer også hvor mye husholdsarbeid det er i deres familie. Disse diskusjonene kan sees som forhandlinger om hvilke konsekvenser kjønn skal ha for arbeidsdeling, og forhandlinger om verdien av ulike typer arbeid.

Det kan synes som det ville være rimelig å skille mellom de mennene som har "fri" når de er hjemme og de som ikke har det. Jeg vil argumentere for at det er liten forskjell mellom disse gruppene. Mennene som tilsynelatende har fri, jobber også i friperiodene. Båten skal vedlikeholdes, papirarbeid og regnskapsarbeid skal utføres. For småbrukere er gården der når de er hjemme, og noen driver fiske fra egen småbåt. En jobber svart som rørlegger for naboer og kjenninger, en deltar i svigerforeldrenes gårdsdrift. Mennene har en arbeidsdag også når de har "fri". Ulike "prosjekt" som oppussing og garasjebygging inngår i husholdsarbeidet og skal utføres i friperiodene.

Denne sysselsettingen er spesiell fordi den ikke nødvendigvis bare skal skaffe inntekt. Det er tradisjon for yrkeskombinasjoner, for både menn og kvinner på Averøy. For mennene kan kombinasjonene også forstås som strategier for å unngå å bli "hjemmeværende husfedre" i

"friperiodene". Mennene arbeider mye, og fraværet som deres faste arbeid innebærer, kompenseres bare i liten grad gjennom økt fritid. Mennenes tilgjengelighet med hensyn til å gjøre husarbeid eller hente og bringe barn til skole og dagmamma er ikke mye større i hjemmeperiodene enn når de er borte på arbeid. Kvinnene er likevel i en annen situasjon enn enslige forsørgere. Blant annet sier kvinnene at det betyr mye at de kan prate med mennene om ungene mens mennene er på jobb. Den tiden fedrene har "til overs" når de er hjemme, ønsker både menn og kvinner at de skal benytte sammen med barna. Farsrollen fokuseres fremfor lik arbeidsdeling i hjemmet (jfr. Haavind 1987).

I det daglige fører denne organiseringen av nærvær og fravær til en tradisjonell arbeidsdeling mellom ektefellene i disse husholdene. Praksisen er med på å legitimere den eksisterende kjønnsarbeidsdelingen i familien ved at kvinnene gjør det de pleier, enten mennene er hjemme eller ei. De yngre kvinnene sier at de er lite fornøyde med denne arbeidsdelingen og at ektefellene diskuterer den. Kvinnene benytter ulike strategier for å forklare og legitimere en praksis de ofte selv ikke synes noe om. Ellen fremstiller situasjonen som uten valgmuligheter, hun gjør sin tilpasning tidsbegrenset og helt knyttet til denne spesielle situasjonen. Hun ser de strukturelle betingelsene som tvingende, men *egentlig* vil hun dele husholdsarbeidet likt med sin mann. Ved å kommunisere sin oppfatning om riktig arbeidsdeling, kan hun se seg selv som likestilt, til tross for den tradisjonelle arbeidsdelingen hun og mannen praktiserer. Pernilles bijobb kan ses som en annen strategi, mannen fikk bestemme og hun fikk inntekt som gjorde henne mer selvstendig og fri med hensyn til økonomi. Pernilles inntekt var så beskjeden at den ikke truet mannens rolle som familiens forsørger. Forskjellen mellom yngre og eldre kvinner kan fremheves gjennom at Pernille ikke sier som de yngre kvinnene, at de delte arbeidet likt. Pernille *var* husmor.

I denne delen har jeg sett på arbeidsdelingen mellom arbeidsmarked og familie og innad i familien hos par hvor mennene har et yrke som innebærer lange perioder med fravær. Romlige og tidsmessige forhold ved mennenes yrker, krever en spesiell type arbeidsdeling mellom lønnsarbeid og familien for kvinnen. Denne arbeidsdelingen brukes igjen for å legitimere en videre arbeidsdeling i familien med hensyn til ansvar for unger og hus. De yngre av disse kvinnene ser ikke seg selv som husmødre, deres identitet er ikke knyttet til husmorstatusen. Mange av de unge kvinnene kommuniserer at de deler husholdsarbeidet likt med sine menn, slik

kvinnene i fulltids lønnsarbeid også gjør det. Jeg fortolker dette som uttrykk for at det hersker en oppfatning om at unge kvinner ikke er husmødre. Denne oppfatningen konkurrerer med en annen norm som uttrykker at kvinner uansett, også er husmødre. Som vist i forhold til par hvor begge arbeider full tid, må mennenes husarbeid legitimeres i henhold til nettopp normer om en tradisjonell kjønnsmessig arbeidsdeling.

Hjemmeværende husmødre?

To unge kvinner i mitt materiale betegner seg selv som hjemmeværende mødre. Janne (25) er hjemme med to barn, halvannet og fire år gamle. Hun har utdanning innenfor mekaniske og elektriske fag. Mannen hennes kjører buss, han jobber fra 06 til 11 og fra 15 til 19. I tillegg jobber han mye på foreldrenes gård som han og Janne senere skal overta. Janne er med i gårdsdrifta avhengig av behov og mulighet, stadig mer ettersom den yngste ungen er blitt større. Janne sier at hun gjør husarbeidet fordi det er en del av hennes jobb som hjemmeværende. Mannen tar med seg den eldste ungen hvis det passer slik, lager middag og skifter på den lille når Janne er opptatt med noe annet. Det fungerer greit på denne måten så lenge ungene er små sier hun, men som gammel "kvinnefronter" fremhever hun at husarbeidet ikke skal være hennes jobb i all fremtid.

Venke (Daghilds datter) sier også at hun er hjemmearbeidende. Ungene er to og fire år gamle, mannen driver for seg selv. Han pendler og er vanligvis hjemme i helgene. Tre- fire timer, to tre ganger i uka jobber Venke som renholder. Da passer Venkes mor ungene. Venke presiserer at hun er hjemme for ungenes del, hun er ikke husmor, hjemmeværende mor er hennes stilling. Venke er en av de yngre jentene som sier de deler husarbeidet likt med sin fraværende mann. Det tok meg litt tid å finne ut at disse kvinnene også arbeider utenfor husholdet. Å delta i gårdsarbeidet flere ganger i uka eller å vaske, definere de ikke som "ordentlig" arbeid. De skiller også husarbeidet fra det å være hjemme for ungenes del. Begge utfører husarbeid, men ingen av dem ser seg selv som husmødre, det er ikke de arbeidsoppgavene de knytter sin identitet til. Det er viktig for dem begge å distansere seg fra mødre og svigermødre som har vært hjemmeværende på en annen måte enn det de selv er. Disse to kommuniserer at det ikke er naturlig for dem å ta ansvaret for alt husarbeid, men som mødre er det viktig for dem å være hjemme mens ungene er

små. De uttrykker en annen oppfatning om småbarnsmødres plikter enn de yngre kvinnene som er yrkesaktive på heltid.

Deltid og deltid, arbeid og arbeid?

I Bolig og Folketellingen for Averøy fremgår det at svært mange kvinner jobber deltid. I familiene der mannen er borte på arbeid, har vi sett at deltid er én tilpassningsstrategi, spesielt for kvinner med små unger. Venke og Janne jobber også deltid. Det er mulig at Venkes arbeid blir registrert i statistikker. Jannes gårdsarbeid registreres ingen steder.

Daghild (50 år og bondekvinne) jobber også deltid. Hun har en jobb noen timer hver ettermiddag. Daghild passer også barnebarna daglig, og sist men ikke minst er hun bonde og mor til fire hjemmeboende barn. Daghild deltar i fjøsstellet. Når det behøves er hun med på utarbeid, i onnene arbeider hun ute hele dagen. Inne går dagen med til klesvask, matlaging, vasking og rydding. På grunn av at gård og hus både er bolig og en arbeidsplass preget av grovarbeid, tar klesvask og gulvvasking mye av Daghilds tid. Daghild baker åtte grovbrød annahver dag og klokka tolv står middagen klar. Klokka fem er det "nons" og etter kveldsstellet i fjøsen er det mat igjen. "Det e'kje nokka som kalla seg førr fritid" sier Daghild. Arbeidsdagen varer til alle oppgaver er utført. Begge ektefellene arbeider mye. Når det er mat og mennene har pause, serverer Daghild. Når mannen kommer inn til kvelden, har hun fortsatt noen oppgaver på kjøkkenet, vaskemaskinen går og klær henges opp og brettes. "Jobben er hobbyen min det" sier Daghild. Der møter hun folk og får "gjerra nokko ainna". Om det økonomiske vil hun ikke si noe, men presiserer at hun arbeider for lønna. På den andre siden sier hun også at de lever godt av gården. Daghild anser økonomi for å være et privat tema, slik som forholdene mellom ektefellene er det. Hun uttrykker ikke misnøye, og det er viktig for henne ikke å gjøre det.

Eva (42) arbeider også deltid i trekvart stilling som hjemmehjelp. Det går ikke an å arbeide full stilling som hjemmehjelp sier hun -det er for slitsomt. Men hun vasker også på det lokale postkontoret hver ettermiddag, for de betaler godt. Eva har to voksne hjemmeboende barn og mannen er ukependler. Hver dag ser Eva til sin mor, vasker opp, gjør rent, handler og lager mat for henne. De samme oppgavenene har hun også for sin psykisk utviklingshemmede søster. Som pårørende er hun også aktiv i interesseorganisasjonen for de psykisk utviklingshemmede i bygda.

Eva sier selv hun er husmor, det er hun som gjør husarbeidet, men det hender mannen vasker opp etter middag når han er hjemme. Sønnen tar seg av Evas bil. Om sommeren klipper mannen plenen mens Eva luker ugress.

Dette er typiske deltidsarbeidende kvinner. Hvis man summerer timer eller ser på utførte arbeidsoppgaver så arbeider alle disse kvinnene mye. Om vi ser bort fra det som i dagligtale kalles vanlig husarbeid, har de fleste av disse kvinnene likevel fulle arbeidsdager og vel så det. Ved å betegne husholdsarbeid som "vanlig husarbeid" vil jeg peke på de delene av husarbeidet vi oppfatter som det kvinnene skal gjøre. Jeg vil prøve å snu dette begrepet for å tydeliggjøre at uansett menns arbeidsliv, kvinners yrke, lønn og arbeidstid sitter kvinnene igjen med noen oppgaver, det er husarbeid som rett og slett tilhører dem. For noen kvinner er disse oppgavene mange, for andre få. For noen inneholder de servicearbeid for barn og mann, for andre ikke. En del av denne restkategorien skal presenteres kort.

For et mirakel ei rød strømpe kan gjøre med hvitvasken!

De fleste arbeidsoppgaver i huset er tema for diskusjon mellom ektefeller, bortsett fra sortering, vasking og klargjøring av klær. Det gjør kvinnene i denne undersøkelsen. Ingen kvinner forteller at mennene vasker klær. De fleste føler seg sikre på at mannen aldri har gjort det og heller ikke kan bruke vaskemaskinen. "E du på styr, koss'n sku det vorre om han skulla ordna klean? Nei da hadde nok ungan blitt klelaus!"

Hvorfor vasker ikke menn klær? Dette forholdet overrasket meg, og er i strid med mine erfaringer med egen mann og andre menn jeg kjenner. Jeg har spekulert litt over dette forholdet, ikke minst fordi jeg ikke skjønner det! Innebærer klesvask en type taus kunnskap, en ikke diskursiv praktisk kunnskap som bare kvinner er i besittelse av? Parene forhandler om holdninger til kjønn og kjønnsarbeidsdeling, men klesvask fremstår som et område som overhodet ikke tematiseres. Er klesvask som kvinnfolkarbeid doxisk på Averøy? Hva er det med denne virksomheten som gjør den spesielt kvinnelig? Det er også paradoksalt siden menn på andre felt har vært raske til å overta den mekaniserte delen av husarbeidet, jamfør mennenes inntog i fjøset da melkemasinen kom (bl.a. Brandth 1994). Kan de fatale konsekvensene av en liten feil-sortering kanskje tilsi at utgiftene med å overlate klesvasken til en mann, fort kan overskride den

ønskede tidsmessige og ansvarsmessige besparelse? En mer tvilsom forklaring kan være at det gir kvinnene en opplevelse av makt å beherske en oppgave ingen andre i husholdet kan utføre.

Arbeidsdeling i landbruket

Landbruket er spesielt på den måte at bolig og arbeid er samlokalisert og at arbeid og fritid ikke skilles klart tidsmessig. Janne og Olaug er begge tilknyttet landbruket og interessert i å gjøre en del utearbeid som defineres som mannfolkarbeid. I følge disse to kvinnene er dette blant annet arbeid med traktoren som pløying og vedlikehold. Kvinnfolkenes arbeidsområder er dyr, føring, alt innarbeid i huset og manuelt arbeid ute i onnene (Thoresen 1993, Brandth 1994, Bolsø 1994). De eldre bondekvinnene på Averøy har også ansvar for grønnsaksdyrkingen.

Eldre bondekviner vektlegger at det er ingenting i veien for at de kan gjøre andre arbeidsoppgaver, hvis de vil. "Men det passer best, akkurat for oss å gjerra det slik." De sier at de finner seg til rette med den arbeidsdelinga de praktiserer, og mener at de får gjøre det de kan og det de liker å arbeide med. Deres frustrasjoner går på at de opplever at arbeidet ute er viktigere enn arbeidet inne. De får aldri gjort seg ferdig med sine arbeidsoppgaver innomhus, alltid er det noe ute som *må* gjøres først. Samtidig viser de også til at det er gårdsdrifta de faktisk lever av. Innearbeidet er ikke direkte lønnsomt. I perioder hvor det er mindre arbeid ute synes de likevel at mannen kunne deltatt mer med arbeidet inne, noen gjør det, men noen "sjer ikkje å gjerra, eller vill ikkje sjå".

For yngre bondekviner er arbeidsdelingen mer problematisk. Olaug mener selv at hun ikke er mer interessert i, eller mer ansvarlig for husarbeidet enn hva mannen burde være. Både hun og Janne skiller mellom gårdsarbeidet som de som bønder vil arbeide med, og husarbeidet som de mener menn og kvinner kan dele. De mener da heller ikke at de er fri til å gjøre det de kan, passer til, eller er mest interessert i. Olaug og Janne opplever at arbeidsdelingen styres av regler som det synes vanskelig å endre, selv om de har tenkt å prøve. Janne har utdannelse innen mekanikk og elektronikk, tidligere har hun reparert biler og andre motorer. Nå forundrer hun seg stadig over at mannen og svigerfaren ikke kan overlate noe av vedlikeholdet av gårdens maskiner til henne. De kunne i det minste spørre henne hvis det er noe de plages med, synes hun. Men nei, hun må nesten lure seg til å se på det når ingen andre er til stede. Janne sier at hun nok med list og lempe

skal få mannen og svigerfaren til å overlate en del reparasjonsarbeid til henne. Brandth viser i en studie at traktoren fungerer som symbol for mandighet i landbruket. Etterhvert som flere kvinner kjører traktor, står vedlikehold og ansvar for å kjøpe eller selge traktor igjen som noen av de tyngste strukturelle trekk i kjønnsarbeidsdelingen i landbruket (Brandth 1994, Bolsø 1994). For Janne gjenstår det å se om hun får tilgang til maskinene og kan være med å endre dette mønsteret, eller om hun vil finne seg til rette med å utfører annet arbeid i gårdsdriften.

Olaug er jordbruksutdannet og har tidligere forpaktet en gård. Da hun kom til mannens hjemgård var det plutselig mange oppgaver hun ikke fikk utføre. Pløying og vedlikehold av maskiner var tidligere selvfølgelige deler av hennes arbeid, som hun ikke lenger utfører. Hun og mannen har diskutert arbeidsdelingen og hun sier at mannen rett og slett ikke vil at hun skal utføre disse oppgavene! Mannen har særeie på gården. Det er vanlig når det er snakk om familiegårder sier Olaug. Den klare kjønnsmessige arbeidsdelingen, fører til at Olaug gjør mer husarbeid enn rent gårdsarbeid. Eierforhold, kjønnsarbeidsdeling og praksis med hensyn til registrering av arbeid i landbruket fører til at Olaugs innsats i driften blir lite synlig. Olaug sier at hun har tatt konsekvensene av arbeidsdelinga i landbruket og lovgivningen omkring den. Hun omtaler seg selv som bonde, er landbruksutdannet og aktiv i bondeorganisasjonene, men jobber som lærervikar. Slik tjener hun egne penger, opparbeider trygderettigheter og blir som hun selv sier, verdsatt for den jobben hun faktisk utfører.

Janne og Olaug møter andre problemer som bondekvinner enn det eldre kvinner gjør. Deres forståelse av seg selv er i strid med det de oppfatter som normer om mannlighet og kvinnelighet i landbruket. De yngre kvinnene konstruerer sin identitet på andre måter enn eldre. Olaug og Janne knytter ikke sin identitet som bønder primært til fleksibilitet og allsidighet slik de eldre gjør (Bolsø 1994). Deler av det de eldre kvinnene definerer som sine arbeidsoppgaver innenfor gårdsdrifta definerer de to yngre som husarbeid. Dette arbeidet avviser de å knytte sine identitetskonstruksjoner til.

Noen konsekvenser av strukturelle forhold i landbruket

I følge et par av mine informanter er det slik at man i forbindelse med skilsmisser i landbruket må regne på hvem som har drevet gården. Da sees det som mer relevant å kjøre traktor enn å

vaske kopper. Det er bare unntaksvis økonomisk mulig å kjøpe den tidligere ektefellen ut av gården og selv ha økonomi til å drive den videre. I tillegg er ofte driften basert på minst to voksne menneskers arbeidsinnsats. Ved en skilsmisse sees det ofte som naturlig at barna får bo på gården med slekta og gårdslivet rundt seg. Dette gir en uholdbar situasjon for "innflytta gardkjerringer". "E det rart det e få skilsmissa i landbruket?" spør en av mine informanter. Ved skilsmisse vil en innflyttet bondekvinne kanskje måtte forlate sitt arbeid, sine barn og regne med lite økonomisk utbytte. Dette er et generelt problem i landbruket som kan føre til få skilsmisser, men at mange bondekvinne må leve i uverdige forhold, sier disse informantene videre. Kvinnene har ingen praktiske eller økonomiske muligheter til å skille seg. Flere av bondekvinnene tar opp dette forholdet i våre samtaler. Både Bondekvinnelaget og Bondelaget arbeider med disse problemstillingen.

Å dele arbeidet likt tolker jeg som at den samlede arbeidsbelastningen skulle være like stor for kvinner og menn. Bildet fra Averøy slik det fremtrer for meg, samt kvinnenes eksplisitte uttalelser om arbeidsbelastning tyder derimot på at kvinner utfører mer husholdsarbeid enn menn. Dette bildet endres ikke nevneverdig av "mannfolkarbeid" som ytre vedlikehold og liknende i husholdet. Kvinnene tilpasser sitt arbeidsliv i forhold til bosted og arbeidsmarked, det vil blant annet si mannens arbeidssted- og tid. De tilpasser også arbeidet på markedet etter arbeidsdelingen i familien. Å gjøre en god jobb i sitt yrke synes å være det kvinnene ser som den viktigste rollen i mannens rollesett. Jeg vil antyde at mennenes rollesett ser ut til å fungere slik at deres rolle som lønnsforsørger og arbeidstaker fritar dem fra mange oppgaver og roller i husholdet. Farsrollen ivaretar de, den er preget av andre rettigheter og plikter enn morsrollen. Men en mann betegnes som "husfar" bare om han er heltids hjemmeværende far. Kvinnenes ulike roller fungerer ikke slik at de fritar dem for andre roller på tilsvarende måte som menns roller. Kvinnene sees som husmødre uavhengig av om de også er yrkesaktive. De må organisere sine arbeidsliv og hverdagsliv i forhold til mange ulike roller. De yngre kvinnene inngår i kjønnsforhandlinger med sine menn for å endre arbeidsdelingen i familien. De oppfatter ikke den arbeidsdelingen de praktiserer som legitim, slik de eldre kvinnene ofte gjør. De stiller spørsmålsteget ved den kjønnsmessige arbeidsdelingen. Rettmessigheten ved den tradisjonelle arbeidsdelingen uttrykkes gjennom normer om at kvinner er ansvarlige for husholdsarbeidet. Disse normene utfordres, det vil si at det strukturelle aspekt ved arbeidsdelingen utfordres og er med på å svekke mønsterets

legitimitet. Forhandlinger om kjønnsarbeidsdeling kan være med å på endre kjønnsystemers stukturelle trekk.

KAPITTEL 7

DE BESTANDIGE NORMENE OM MODERSKAP

Strukturelle endringer; betingelser for kjønnsforhandlinger?

Familien har nettopp spist middag, og Bjørgs mann rydder og vasker opp etter middagen da jeg kommer. Vi setter oss i stua. Her er et orgel, en godt brukt salong, på veggene henger broderier og bilder av ungene. Bjørg peker på noen fotballplakater og sier at de tilhører den eldste sønnen. "Ungene bor her dem og", sier hun. Det er ei nøktern og praktisk stue, bibel og salmebøker står i bokreolen sammen med bøker av blant annet Herbjørg Vassmo og Anne Karin Elstad. Bjørg dekker på kaffebordet og tar kopper fra reolen i stua. Hun har stekt vafler. Bjørg er åpen og trivelig, flirer og sier at hun er spent på hva vi skal snakke om. Hun har ikke vært med på noe slikt før. Det har ikke jeg heller, dette er mitt første intervju. Jeg forteller litt om meg selv og oppgaven jeg vil skrive. Bjørg og jeg er like gamle og hennes yngste er jevngammel med mine barn. Vi prater om unger, utdanning og samliv og jeg får fortalt hvorfor dette interesserer meg. Bjørg har vært gardkjerring, husmor, mor til tre og pleiemedhjelper de siste årene. I fjor begynte hun på AMO-kurs for å ta videregående skole, som det første skritt på veien for å bli sykepleier. Bjørg gir mange grunner til at hun begynte på skole.

"Dei siste ti åra har gått så fort at e trur ikkje e kunna tenkt meg det før no. Det var liksom e såg at e måtte ut. Det har vore i tankan mine at e ville bli sjukepleier. Aldri har e sett meg mål på å gå på skole. Ikkje før i fjor. Da var det berre å hiv seg uti det, når ein først fekk anledning til å gå på AMO, da fekk vi ta det som det kom. Ein lit tål å sjå at det er upussa vindu og støv. Det var godt å få prioritere og tenkje litt på seg sjølv. Om året har vore tøfft så ha det og vore ei psykisk lettelse å komme seg ut."

Mannens helse er blitt dårlig, han kan jobbe mindre enn før og det stramme arbeidsmarkedet gjør at de ikke lenger kan regne hans inntekt som sikker. Den aktuelle EU-debatten og omorganiseringer i landbruket oppleves også som truende. Kan de leve av et lite småbruk som deres i fremtida? Som deltaker på AMO-kurs får Bjørg økonomisk støtte, de kunne ikke greid seg uten den, sier hun. "Det kan hende e må dra lasset aleine seinar". Det har vært et slitsomt år for Bjørg og familien; lekser, husarbeid, pendling og dårlig samvittighet for unger og mann har slitt på kreftene.

I løpet av året har hun fått høre kommentarer av typen "Ho skulla no heller tatt se tå dem som hørre ho te". Bjørg synes at hun har forsømt ungene mens hun gikk på skole, det ble så liten tid for dem da. "Ja, dem hadde no faren hjemme i lag med sæ, men det bli no ikkje heilt det samme".

Bjørg opplever at det ikke er nok å være husmor, mor og gardkjerring. Det eksisterer noen forventninger knyttet til yngre kvinner om at de skal ta utdanning. Tidligere oppfattet ikke Bjørg at dette var viktig for henne, men nå føler hun seg litt dum uten noe videre skolegang. Kanskje opplever hun presset sterkere, kanskje har andre betingelser aktualisert nødvendigheten av mer skolegang. Disse opplevelsene kommer samtidig med hennes ønske om å få mer tid til seg selv. Sannsynligvis virker disse forholdene sammen i forhold til Bjørgs beslutninger. Da hun var "ung" ønsket ikke Bjørg mer skolegang, men nå sier hun at hun har lyst og behov for å lære mer. Skolegang ble for henne en mulighet til å utvikle seg selv og å komme bort fra gården. Drømmene hun hadde om barn og familieliv er på mange måter oppfylte, om enn ikke slik hun hadde tenkt det. I de siste årene har Bjørgs hverdag vært preget av omsorgsarbeid; "alltid var det de ainner først". Fra å være opptatt av andres behov, vil Bjørg nå tenke mer på seg selv.

Før Bjørg kunne begynne på skolen, måtte både hun og mannen akseptere at hun skulle være hjemmefra hele dagen. De lange skoledagene gjorde det nødvendig at middagen var klar, og en del av husarbeid gjort til hun kom hjem. Hvis ikke ville ikke de yngste barna fått middag før de skulle legge seg. I Bjørgs familie begynte mannen å gjøre husarbeid da hun begynte på AMO-kurs. Skolegangen og den nye organiseringen av dagen, har ført til forhandlinger mellom ektefellene om arbeidsdeling og standarder. Hvor mye renhold er nødvendig, er hans måte like god som hennes, hva slags husarbeid kan hun ha ansvaret for og likevel få tid til å lese; er spørsmål ektefellene har diskutert. Bjørg trodde ikke det var mulig å få mannen til å ta så mye ansvar for husholdsarbeidet som han gjør nå. I tillegg opplevde hun at "Han fekk sjå verdien i meg, vi fekk meir respekt for kvarandre, fekk sjå kvarandre bedre."

Denne familien har utfordret de etablerte kjønnsrollemønstre, og bygdesnakkets sanksjonerer dem for det. Det blir vanligvis sett som positivt at menn deltar i arbeidet hjemme, men det finnes grenser for hvor mye de kan gjøre. "Tøffel" er et kjent begrep på menn som gjør for mye husarbeid. Bygdesnakkets er også et uttrykk for at Bjørgs handlinger vurderes ut fra en moralsk

standard: hva er det riktig for en småbarnsmor å bruke tiden til? Bjørg opplever at "folk" ikke synes det er rett av henne å være borte fra ungene, at ungene har sin far hjemme endrer tydeligvis ikke på dette forholdet. Bjørg ser selv sine handlinger som ansvarlige og riktige. Hun skaffer seg en utdanning så hun bedre kan forsørge familien og møte endringene i familiens økonomiske betingelser.

Arbeidsdeling i forhold til barn

I dette avsnittet skal jeg følge noen tråder i Bjørgs historie og ta opp et poeng om arbeidsdeling med hensyn til barn. Mange av de yngre kvinnene sier at mannen har ansvaret for ungene når han er hjemme. Et forbehold gjelder: at han ikke har noe annet han må gjøre. Jeg vil argumentere for at denne måten å snakke om ansvar og unger på kan sees som en sammenfatning av forskjellen mellom moderskap og faderskap. Videre i dette avsnittet benytter jeg bestemt form av "mann" og "kvinne". I undersøkelsen henviser det til flere parforhold hvor kvinnene forteller omtrent likelydende historier. Den bestemte formen "mannen" og "kvinnen" er altså ikke ment som universielle påstander om alle menn og kvinner.

Mødrene sørger for å søke om barnehageplass og de har daglig kontakt med dagmamma. De fleste mødre leverer og henter ungene i barnehage, uavhengig av om det passer med deres arbeidsreise. Mødrene har hovedkontakten med skolen. En kvinne sier "...uten å ta for hardt i, så er det over 80% kvinnfolk på skolens foreldremøter.." Bjørg har dårlig samvittighet og får høre at hun forsømmer sine barn selv om det er barnas far som har den daglige omsorgen for dem. Farens innsats oppfattes ikke slik at den fritar Bjørg for ansvar og heller ikke for dårlig samvittighet. En av kvinnene i femtiårsalderen sier klart at det er mor som må være hjemme med ungene mens de er små. Ved uttalelser som "Faren e ei god støtte for ungan, men det er mora som dekker behovan" uttrykker hun at det er forskjell på mødre og fedre. Mor er i følge denne kvinnen knyttet til barna på en annen måte enn far. Utsagn som, "Det er no mora som er nærmest til å ta seg av ungan", uttrykker dette eksplisitt. Å skulle dekke noens behov, innebærer at ansvaret overlates til den som skal dekke behovene. Kvinnene er ansvarlige overfor sine barn. Mødrene må være orienterte mot barna; mot andre enn seg selv på en måte far ikke trenger. Å være "en støtte" er mindre forpliktende, mindre livsnødvendig enn å dekke behov. Støtte kan en

gi i stor eller liten grad, en kan også velge å ikke være noens støtte. En kan ikke på samme måte la være å dekke et barns behov. Det er ulovlig, barnevernet kan gripe inn i slike forhold.

En samtale med en annen kvinne forløp på denne måten. "Det er naturlig at mor skal ta seg mere av ungene enn hva faren gjør". "Også hvis begge foreldre er nødt til å arbeide ute?" spør jeg. Da synes hun ikke mora skal ha ansvaret, i en slik situasjon må partene dele på oppgavene. Likevel er det "...noe med at mor er nærmere til å ta seg av ungene". Og så, sier hun, må man huske på at mannens arbeid ofte er mer krevende; han kan ikke få gjort det han skal hvis han har vært våken hele natta. "Å være nærmere til" og det "naturlige" kan tolkes som uttrykk for at mors ansvar for barn er knyttet til det biologiske moderskapet. Kvinner føder og ammer, de dekker spebarnets behov for mat. En tidsforskyvning gjør at etter at barnet er blitt så stort at det greier seg uten morsmelk, er ansvaret for barnet fortsatt hos mor. Det som i spebarnstiden var knyttet til *barnets behov blir til en egenskap ved mora*. Hun er en omsorgsperson. Dette er en sosial fortolkning av biologiske forhold. Denne fortolkningen sees som "naturlig". I Giddens begrep er den objektivert gjennom rutinisering som en del av kvinnes praktiske ikke-diskursive bevissthet. Mine eksplisitte spørsmål om disse forholdene tvinger kvinnene til å gjøre bevisstheten på feltet artikulert.

Menns og kvinners ulike plassering på arbeidsmarkedet brukes også som et argument for at mødre har større ansvar for barn enn fedre. Menn tjener ofte mer enn kvinner og flere menn enn kvinner innehar ledende stillinger og dermed "viktigere" jobber. Disse forholdene fungerer som en praktisk legitimering av den sosiale tolkning av de biologiske forskjeller mellom kjønn. Samtidig sier en kvinne at husmor og mor er de viktigste yrker mennesker kan ha. Hun argumenterer for at en kvinne som har vært hjemmeværende både har erfaring som leder og administrator. Denne erfaringen skulle kunne omsettes til yrkeslivet for eksempel i form av høyere lønn. Disse utsagnene kan sees som motsetningsfylte, men de kan også betraktes som uttrykk for at omsorgsarbeid vurderes ut fra andre standarder enn lønnsarbeid. Diskrepansen kan også tolkes som at verd-settingen av omsorgsarbeid er endret, mens normene om kvinnens ansvar for barn og legitimeringen av dette ansvaret ikke er endret tilsvarende.

En av "mine" bestemødre er svært opptatt av at kvinner må ta utdanning og være i stand til å forsørge seg selv. Hun sier om sin datter at hun er for mye borte. "Hun skulle vært mer hjemme sammen med jentene sine. En kan ikke regne med å være med på alt og være aktiv når en har unger", sier bestemor. Situasjonen for den unge kvinnen, samt Bjørgs historie, kan tolkes som at det er vanskelig å presentere seg som en skikkelig mor hvis en samtidig bruker store deler av sin tid på andre oppgaver enn daglig omsorgarbeid for barn. Denne yngre kvinnen gjør som lokalpolitiker en betydelig innsats for barns oppvekstmiljø, og hun har vært med å etablere en barnehage. Gjennom sin skolegang kan Bjørg være med å sikre familiens økonomiske grunnlag. Hvis mødrenes handlinger utenfor husholdet kan sies å gå "på bekostning" av egne barn, synes det som om kvinnene "fortjener" kritikk. Jeg forstår dette slik at for mødre er ingen arbeidsoppgaver viktigere enn det å selv ta vare på sine barn. Slik konstitueres mor som den som bør ha den daglige omsorgen for barna sine. Denne forståelsen av morsrollen er sentral i konstruksjonen av kvinner, som igjen er en del av lokale kjønnsystem.

Få kvinner i denne studien stiller spørsmålstegn ved at de som mødre har hovedansvaret for ungene. Med hensyn til de fleste typer husholdsarbeid, forhandles det om arbeidsdelingen og betydningen av kjønn. Men nesten alle "mine" kvinner på Averøy ser det som naturlig og "rett og riktig" at ungene er deres ansvar. Det udiskutable ved mors ansvar for barn, kan fortolkes som uttrykk for at dette er konstitutive regler om kjønn; de er grunnleggende med hensyn til å forstå kategoriene "mor" og "kvinne". Derfor er de også vanskelige å endre. Som vi har sett, tilpasser kvinner sitt arbeid på markedet i forhold til regler knyttet til morsrollen. De kan etterleve reglene eller handle i strid med dem og dermed utsette seg for sanksjoner og dårlig samvittighet. Disse handlingene; arbeidsdeling på bakgrunn av kjønn, inngår i den daglige reproduksjon av kjønnsystemer. Til tross for at det er nærmest full enighet om at barna er mødrenes ansvar, er det derimot ulike oppfatninger om hva ansvaret innebærer i dagliglivet. I neste avsnitt fokuseres det på hvordan problemer i hverdagslivet, som er knyttet til reglene om moderskap kan løses.

Tidskonflikt i hverdagslivet; om velferdsstat og slektsbasert omsorg

Barnehagedekningen på Averøy er lav, til tross for at det de senere årene er etablert flere nye barnehager. Det eksisterende tilbudet består i stor grad av halvdagsplasser og barnepark. Kommunen har ikke tatt mange initiativ for å bygge barnehager.

De eldre kvinnene var selv hjemme med sine barn da de var små. Mange arbeidsoppgaver var slik at ungene kunne være med, eller de kunne holde øye med ungene samtidig som de utførte dette arbeidet. På de fleste gårdsbruk bodde barnas besteforeldre i samme hus som den unge familien; ofte fantes også en ugift tante som kunne se etter de minste ungene. En kvinne snakker om at hun pleide å ha vogna med inn i fjøset. Etter hvert passet de eldre ungene de yngre. Var ungene syke låste hun dem inne mens fjøsstellet pågikk, "det gikk helst bra". Denne kvinnen forteller at hun gjorde mindre arbeid ute mens ungene var små. Hennes deltakelse i gårdsdriften har vært tilpasset morsrollen og arbeidet med ungene. I fiskeforedlingsbedriftene på Averøy besto formiddagsskiftet av unge kvinner uten barn og eldre kvinner med større unger. Om ettermiddagen kom husmorskiftet med alle småbarnsmødrene på jobb. Bestemødrene så etter ungene; de hadde arbeidet formiddagskift (jfr. Valestrand 1978). Mennene i disse bygdene var ofte borte på fiske eller fangst. En slik organisering av barnetilsyn forutsatte at generasjonene bodde i nærheten av hverandre. Det var viktig å eie jord, slik at man kunne skille ut hustomt til voksne barn. På denne måten ble ordinger som forutsatte at familiene bodde nært hverandre opprettholdt.

"Ho mamma har ungan"

Bare et par av de yngre kvinnene betegner seg (som vi har sett) som hjemmeværende mødre. De fleste småbarnsmødrene jeg har snakket med, har bare vært hjemme i den betalte svangerskapspermisjonen. En far har tatt ut deler av pappapermisjonen. Det er stor variasjon i hvordan de som har eller nylig har hatt småbarn organiserer barnetilsyn. Et fellestrekk er at *alle* i perioder har vært avhengig av familiens hjelp til det daglige tilsyn av unger. Også *alle* "bestemødre" er dagmamma, eller de har fast ansvar for barnebarn flere dager i uka.

Pernille er pensjonist. Hun har en liten jobb og er aktiv i det lokale foreningsliv. Fire av hennes barnebarn bor i nærheten, to i samme hus og to bor noen minutters gange unna. Pernille er dagmamma for et barnebarn på fire år to til tre dager i uka. Hvor mye dette utgjør er avhengig av hvordan barnets mor jobber. Hvis mora begynner tidlig på arbeid kommer gjerne ungen ned til bestemor i pysjen. Andre ganger kommer han ikke ned før faren drar på jobb, da er han påkledd og har spist frokost. Familien er enig om at det er fint for ungen å være i nabolaget og sammen med bestemor, men barnets mor er også redd for at de belaster bestemor for mye. To andre barnebarn kommer gjerne innom mens Pernille er på arbeid. Den ene går på skolen, den andre

er i barnehage. Pernille og mora til disse ungene jobber begge midt i bygda, de ser etter ungene og er tilstede hvis det skulle skje noe. Pernille synes det er fint å være til hjelp og hun får god kontakt med ungene. Døtrene hennes har det så travelt og de trenger den hjelpa de kan få, sier hun.

Mari er bedriftsleder og eier en større virksomhet på øya. Tre av hennes barn med familie bor like i nærheten. Barna har bygd hus tett ved siden av hverandre, men Mari bor litt nærmere bedriften. Mari snakker om at det er fint å arbeide "heime". Friheten som selvstendig næringsdrivende og den romlige nærheten mellom barnas familier, Maris arbeidsplass, bolig og barnebarnas barnehage åpner for mange muligheter. Tidligere pleide hun å stikke hjem å henge opp klær og å sette på en ny vaskemaskin i arbeidstida. Hun kan ta syke barnebarn med på arbeid. Da jeg besøkte Mari på jobb, hadde hun en madrass på gulvet og et sykt barnebarn på fanget. Slik pleide hun også å gjøre det mens hennes egne barn var små. Det er godt å ha mulighet til å steppe inn på den måten når ungene er syke, sier hun. "Dette barnets foreldre har nå vært hjemme med sykt barn i tilsammen to uker, det er mye når de har krevende stillinger", forteller Mari. Det er enkelt for Mari å hente et av de andre barnebarna i barnehagen. Siden tar hun barnet med hjem til barnets hus for å lage midda. Dette gjør hun hver onsdag. Da får barnets foreldre ha "langdag" og Mari synes det er koselig å spise hos dem. Når hun så skal hjem, har hun bare et par hundre meter å gå.

Ingrid driver eget firma, hun har brukt både mor og svigermor som dagmamma for sine unger. Da den eldste var liten, var hun annenhver dag hos hver av bestemødrene. Med to barn å passe, fikk bestemødrene ansvar for ett barn hver. På ett vis var det en grei ordning fordi ungene fikk være hos noen de likte å være sammen med. Ingrid følte likevel at det ble for mye for bestemødrene. Hun søkte hvert år om barnehageplass men fikk det ikke. Allerede før hun fikk sitt andre barn begynte hun å arbeide for å få etablert en ny barnehage. Sammen med en annen småbarnsmor undersøkte hun behovet for barnehageplasser og tok kontakt med barnehagekonsulenten i fylket, som hjalp dem videre i arbeidet. De fant en egnet tomt og fikk tegnet og bygd barnehagen. Etter at Ingrid fikk sitt andre barn jobbet hun i halv stilling. Det var en forutsetning for å ha tid til å arbeide med etableringen av barnehagen forteller hun. Barnehagen ble etablert som en privat stiftelse, senere har de arbeidet hardt for å få kommunen til å overta driften

av barnehagen. Dette ser nå ut til å ordne seg. Ingrid's datter har plass i denne barnehagen. Tilbudet er bare to ganger i uka, så i tillegg er bestemor dagmamma for henne. "Det e heilt uholdbart! Kommunen har ikkje løfta ein finger for å få bedre barnehagedekning. Hadde det vært opp til dem hadde vel alle kvinnfolk vært hjemme til ungan begynte på skolen!"

Også Anne Lise (Annes datter) har vært med å starte privat barnehage; dette er et heldagstilbud. Anne Lise har fulltids jobb i skoleverket og har to barn. Den ene går i første klasse, den andre i barnehage. Før denne nye barnehagen kom, var det en kortidsbarnehage i bygda. For Anne Lise og hennes familie innebar det at de i tillegg til barnehageplassen også måtte ha dagmamma for ungene. Dette ble slitsomt og ustabil. Ofte måtte hun be sin mor om hjelp. Anne Lise opplevde det å spørre mora som slitsomt i lengden. Anne Lise og en annen forelder gikk sammen og tok initiativ til å opprette en heldags barnehage. Barnehagen drives nå av kommunen. Ingen av informantene som har vært med å etablere barnehager på denne måten, uttrykker noe ønske om privat barnehagedrift. Men slik har de kunnet etablere barnehager. Statlige tilskuddsordninger til bygging og drift av barnehager, gjør at denne fremgangsmåten har blitt et mønster for barnehageetablering på Averøy.

Noen få av gårdsbrukene i de bygdene jeg har undersøkt gir arbeidsplasser til to voksne. Mange, både kvinner og menn, har i perioder annet arbeid ved siden av gårdsdrifta. Likevel strukturer gårdsarbeidet dagen og arbeidsdelingen i de fleste familiene. Arbeidsdagen strekker seg fra tidlig morgen til i sju- åttetida på kvelden. Arbeid, familieliv og fritid foregår i stor grad på samme sted, uten å være tidsmessig avgrenset. Som de eldre bondekvinnene også uttrykker, er det mulig å tilpasse forholdet mellom gårdsarbeid, omsorgsarbeid og husholdsarbeid. Det har betydning, ikke bare for arbeidsliv og familieliv, men også for det vi kaller fritid. En kvinne sier: "Fritt, det er når nå'n kjem innom på besøk det, sånn som no." I onnene, den travleste tida på de fleste gårdsbruk, gjør også dagens bondekvinne bare det mest nødvendige husarbeid. Da er det om å gjøre å få avlingene i hus. I perioder med småbarn eller andre omsorgsoppgaver, gjør de noe mindre arbeid ute. Mange kan også overlate en del av barnetilsynet til besteforeldrene. Samtidig som gårdsarbeidet er fleksibelt er det også, slik som "fiskarbeid" og omsorgsarbeid tvingende. Dyr må fóres, avlingene må høstes og fersk fisk må tas vare på. Mange oppgaver kan ikke vente. Mulighetene for tilpassing til omsorgsarbeid vil derfor variere i forhold til hvilke arbeids-

oppgaver en har. Flere har vist hvordan arbeidsdelingen i landbruket for kvinnenes del har vært preget av fleksibilitet og allsidighet (Thorsen 1993, Bolsø 1994). Romlig nærhet mellom lokalitet for arbeid- og omsorgs-oppgaver, en viss tidsmessig fleksibilitet og familiens umiddelbare nærvær, gjør at mange bondekvinne ikke opplever barnetilsyn som problematisk.

De eldre bondekvinne passer altså ofte unger for døtre og svigerdøtre¹, barnebarn er mye sammen med sine besteforeldre. I mange bygder bor det få unger, og mange mødre og bestemor med tilknytning til landbruket sier at de kunne ønske det fantes barnehager for "ungenes skyld". Der kunne de være noen timer noen ganger i uka for å leke med andre unger. Forøvrig er mange skeptiske til barnehager. De mener at ungene er altfor mye overlatt til fremmede. Motsetningen til kategorien fremmede, er dem selv som mødre og bestemor. Det er viktig at mødre er hjemme sammen med ungene sine, men bestemor er en nesten fullgod erstatning. Helst får "karrierekvinne vente med å realisere seg selv", som noen sier. For de kvinnene som jobber heltid er det en forutsetning at bestemor bor i nærheten av familien. Bestemor er fleksible og binder sammen tid og sted, når de unge familienes tidsskjema kollapser i hverdagslivet. For disse familiene fungerer ikke "bestemortilpasningene" problemfritt. Kvinnenes arbeidsdager er lange og arbeidet fast, belastningen for de eldre blir stor, ikke minst fordi deres innsats er nødvendig hver dag året igjennom. Disse mødre opplever at de overskrider grensene for hvor mye hjelp de kan be *sine* mødre om. Unge kvinner opplever at deres avhengighet av "de gamle" blir for stor. De har behov for barnetilsynsordninger som ikke baserer seg så mye på hjelp fra familien.

Hverken de yngre eller de eldre kvinnene i undersøkelsen har vært alene om omsorgen og ansvaret for ungene. Alle småbarnsmødre får hjelp av mødre, svigermødre, søstre og svigerinner i det daglige tilsynet av ungene. Organisering av arbeid, skolegang, dagmamma, barnehage, innkjøp, organisasjonsvirksomhet og kjøringen mellom ulike lokaliteter har latt seg gjøre fordi slekt av kvinnekjønn har vært tilgjengelig; tidsromlig nærvær. Kvinner i ulike generasjoner er ansvarlig for barn og barnebarn, de hjelper hverandre og får hverdagens puslespill til å falle på plass. Gjennom dette er de også med å befeste strukturelle trekk ved moderskap og kjønns-

---

¹Merk at de ikke gjør det for sønner og svigersønner.

systemer. Men mange av de yngre kvinnene arbeider blant annet gjennom barnehageetableringer også for å endre hverdagslivets materielle betingelser.

Arbeidslivets- og omsorgsarbeidets logikk; om ansvar

"I det private spør dem ikkje om det passa, dem berre krev...Det går ikkje an å sei nei i næringslivet. E kunna fått arbeid i yrke mitt hvis e pendla til byen, men nei, pendling. Ungene kan bli sjuk, det kan skje nokko, nei..."

Ellen opplever at på arbeidsmarkedet forventes det at hun stiller opp, uansett. Siden hun har unger, lar det seg ikke gjøre. Menn, og kvinner uten barn, kan stille opp og for dem er arbeidslivets logikk tvingende. Ellen tilpasser seg morsrollen og mannens arbeidssituasjon. Hun kan derfor ikke arbeide i det private næringsliv mens barna er små og mannens yrke som fisker gjør ham fraværende i det daglige. En annen kvinne: Runi er den som er hjemme med parets barn når de er syke. Mannen *må* på arbeid, arbeidsplassen er så sårbar at han ikke kan være borte. Fravær skaper problemer på Runis arbeidsplass også, men på denne kvinnearbeidsplassen er det større forståelse for slikt fravær. Dette er et dilemma. Omsorg for barn er tvingende på en måte som gjør at omsorgspersonen må være tidsmessig og romlig tilgjengelig. Arbeidslivet er også tvingende, en må være tilgjengelig for arbeidsgiver ikke bare i arbeidstida, men også utover vanlig arbeidstid og -sted, for eksempel når det gjelder overtid eller reiser. Både omsorg og arbeid preges av en logikk som oppleves som tvingende.

Spørsmålet er hvorfor *omsorg* for barn er tvingende for *kvinner*, mens *menn* er bundet i forhold til *arbeid*. Menn forholder seg i stor grad til de krav som stilles på arbeidsplassen, de rydder andre forpliktelser unna. De kan bare være hjemme med syke barn hvis det passer med jobben. Menn kan også arbeide innenfor yrker som gjør dem fraværende i flere måneder om gangen. De er i stand til å oppfylle sine forpliktelser overfor arbeidsplassen. Deres ansvar for barn avtales i den grad det passer i forhold til arbeid. De henter og bringer barn hvis det passer, de er hjemme med syke barn om de har anledning (jfr. Haavind 1987). Mennenes identitet er først og fremst knyttet til arbeid og yrke, de er ikke primært omsorgspersoner (jfr. kap. 6).

Kvinnens tilstedeværelse, tilgjengelighet og tilpassing til barna kan samlet betegnes som hennes *ansvar* for unger. Dette ansvaret er en forutsetning for at mannen kan være disponibel for arbeidsplassen. Kvinnene kan fravike arbeidets tvingende logikk om det er nødvendig. Omsorgsbehov vil de måtte dekke uansett. Arbeidet har fått samme status for menn som barn har for kvinner, siden kvinnene er tilstede for de virkelige ungene. Utgangspunktet for kvinnene er nærmest motsatt. De tar ikke arbeid som ikke lar seg kombinere med morsrollen og det ansvar de har for ungene, med mindre de har avtalt seg bort fra dette ansvaret. Ansvar for barn er en type bindende relasjoner for kvinner (Cohen 1987:305. Relasjonene er basert på avhengighet og tilstedeværelse. Forholdet mellom foreldre og barn eller andre man føler ansvar og utviser omsorg for, innebærer en type gjensidighet. Gjensidigheten er ikke nødvendigvis av den art at man yter det samme, eller har samme slags behov for hverandre. Barna trenger deg, og det du trenger på dette tidspunktet er trygghet for at ungene har det bra. Ansvar og omsorg knytter deg til disse andre personene, barna, på en bindende måte. Mødrene er ikke uten ansvar for barna, selv om ansvaret for noen timer er overlatt til dagmamma. I tilfelle sykdom må "noen" være tilgjengelig. Dette innebærer et krav om romlig nærhet som gjør det umulig for begge foreldre å ha stor romlig og tidsmessig avtand mellom hjem og arbeidsplass. Derfor kan ikke Ellen pendle til byen og jobbe i det yrket hun er utdannet for. Ansvaret regionaliserer Ellens arbeidsmarked. Typisk nok er det i følge statistikken ingen kvinner som ukependler i denne kommunen (FoB 1990).

I kapittel 6 ble det vist at kvinnene i løpet av arbeidsdagen har kontakt med dagmamma og barnehage, og at de planlegger og organiserer husholdsoppgaver. De fremstiller også mennenes skille mellom arbeids- og familieliv som positivt. Jeg ser kvinnes manglende skille mellom disse feltene som et resultat av deres *ansvar* for familien generelt og ungene spesielt. Det er ikke et resultat av "dårlig" konsentrasjonsevne eller liten faglig interesse for arbeidet. Kvinnes praksis er et uttrykk for at omsorg og ansvar for barn er handlinger som på et vis går på tvers av de mer avgrensede lokaliteter. Ansvar utøves ikke bare når en er tilstede sammen med sine barn. Omsorg er en type handling som ikke er begrenset til etter arbeidstid eller til spesielle steder. Ansvarshandlinger fremskaffer en regionalisert verden. Regioner er områder, tematiske felt som er knyttet sammen av handlinger som foregår i ulike lokaliteter. Oppgavene utføres ikke bare her og nå, men inkluderer handlinger og personer i fortid og fremtid og på andre steder som man har forpliktende ansvar for. Kanskje spesielt i kvinners liv vil situasjonen her og nå også inkludere

regionaliserte oppgaver. Handlingsvalg i forbindelse med et tissetrengt barn, kan illustrere det presserende ved noen handlinger knyttet til omsorg. Omsorgsbehov kan sjeldent utsettes på ubestemt tid, noe *må* skje *her* og *nå*. Rutinisingen i dagliglivet; vanene og praktiske og strukturelle forhold, tilsier at det blir *den* bestemte handlingen. Tid og rom fremstår som "gitt" i slike samhandlingsmønster. Betingelsene handlingene foregår innenfor oppleves som, og blir dermed, tvingende. Forhold på et område, får avgjørende betydning for handlinger på andre områder. Hverdagslivet regionaliseres. Kvinnens ansvar for barn, og andre forhold som følger av hverdagens regionalisering, er en del av de strukturelle aspekt ved samfunnets systemintegrasjon som aktørene benytter i sine videre handlinger og dermed gjendanner. En empirisk undersøkelse av kvinners samhandling på en arbeidsplass har ført til konstruksjon av begrepet ansvarsrasjonalitet (Sørensen 1982). Dette begrepet vektlegger denne tenkemåten grunnleggende "annerledes". Ansvarsrasjonaliteten samsvarer med de eldre kvinnenes "En får tilpasse seg og ta det som det kommer". Tidsromlige bundne handlinger krever at kvinner innordner seg. Handlingene preges av en sammenbinding i hverdagslivet jeg vil kalle regionalisering (Giddens 1984).

Jeg vil i fortsettelsen fremheve ytterligere to forhold ved det å være ansvarlig. For det første kan du oppleve en oppgave som din og du utfører denne oppgaven. Du tar ansvar. For det andre må andre oppfatte at oppgaven er ditt ansvar. Ansvar må være legitimt og det må aksepteres i praksis. I de eldre kvinnenes familier er det enighet om hva som er hvem sitt ansvar, og deres arbeidsdeling og ansvar for barn aksepteres. Andre eldre kvinner er opptatt av å fremheve sin ansvarlighet og kontrasterer den mot arbeidsdeling og utøvelse av foreldrerollen blant yngre par. De opplever at deres praksis trues. Legitimiteten ved handlingene utfordres av de yngre kvinnene, og innholdet i begrepet ansvar endres. Ikke minst kommuniseres endringer på dette området ved utsagn som "..ansvaret deler vi likt".

Denne diskusjonen om omsorg viser at for enkelte handlinger er betingelsene mer tvingende enn andre. Noen handlinger er mer bundet av tid, rom og kjønn. I noen tilfeller er analogien mellom betingelser og naturkrefter, som Giddens avviser, temmelig treffende (Giddens 1984). Det betyr ikke, at man ikke prinsipielt *kan* velge mellom flere mulige handlingsalternativer. Men enkelte handlinger vil være umulige i noen situasjoner. Småbarnsmoren Ellen kan kanskje ikke pendle, men hun kan velge mellom ulike typer arbeid innenfor det som fremkommer som arbeidsmarked

for henne. Arbeidsmarkedet avgrenses av at hun må være tilstrekkelig tilgjengelig i forhold til barna, en tidsromlig nærhet er nødvendig i det regionaliserte hverdagslivet. Arbeidet må foregå på dagtid og det må være mulig å jobbe deltid. Arbeidsmarkedet er dermed ikke et gitt, naturskapt område, det konstrueres og regionaliseres. Det aktuelle arbeidsmarked for Ellen er konstruert geografisk, tidsmessig og på bakgrunn av kjønn (Massey 1984, Urry 1987). Ellen innordner seg i forhold til strukturelle aspekt ved morsrollen og andre aktuelle mulighetsbetingelser gjennom å tilpasse seg; ved å være bærer av en ansvarsrasjonalitet.

Om "Døktige Kvinnfolk" og "Gode Mødre"

"..women modify (these) conditions and negotiate "good" mothering practices through the recurrent practices of their everyday lives" (Dyck 1990:479). Vi kan se kvinnenes handlinger og utsagn som innlegg i en debatt om hva det er å være "Døktige kvinnfolk" og "Gode mødre". De eldre kvinnene kommuniserer at en skal ta være på familien sin, en skal ta sin del og tilpasse seg etter forholdene. Det er viktig å finne sin plass og fylle plassen godt. Som Daghild sier må den enkelte gjøre sine oppgaver ordentlig. Å sette andres velferd foran sin egen og ta sin del, er det som fremstår som det viktigste for de eldre. "Døktig kjerring" er en standard disse kvinnene både bruker i omtalen av seg selv og hverandre. Alle er selvfølgelig ikke like dyktige, og det er ikke helt klart hva som ligger i betegnelsen. Jeg vil bruke betegnelsen som et begrep på kvinner som andre kvinner mener handler adekvat i forhold til de aktuelle regler (Giddens 1984).

Hovedkriteriet for å være et "døktig kvinnfolk" er at en tar vare på ungene sine. Det viktigste for en kvinne, er å være mor. Og en skal være en god mor. Å være en god mor er en nødvendig forutsetning for å kunne fremstå som en dyktig kvinne. Kjønnssidentiteten ser ut til å være nært knyttet til morsrollen. Selvoppfatningen er knyttet til at en gjør det en skal i forhold til sine barn. Venke er enig med sin mor, Daghild; de uttrykker begge en fordømming av barnehager og heldags yrkesaktivitet for kvinner. Generasjonene skiller dem, men de fremhever begge at mor bør være tilgjengelig for barna. Barn bør få lov å være hjemme. "Den gode mor" er for Venke en mor som er hjemme sammen med sine barn. Andre regler om godt moderskap, holdninger som mange av de andre yngre kvinnene uttrykker, tar Venke avstand fra. Normene om "den gode mor" kan sees som konstitutive for Venke. De lar seg vanskelig endre. Å være en god mor kan fortolkes som en av de primære kjønnssidentiteter med hensyn til mine konstruksjoner av Venk.

Hennes avgjørelse om å være hjemmeværende kan ses som innlegg i kampen om innholdet i begrepet "Den gode mor". Ungene er Venkes jobb. Hennes posisjon på det lokale arbeidsmarkedet for ufaglærte kvinner, sammen med den praktiske betydning av mannens fravær, ville gjøre det meget vanskelig for henne å finne annet arbeid. I denne situasjonen gjør hennes oppfatninger andre valg uaktuelle og de gjør hennes faktiske valg legitime. Mannens arbeidstid og -sted, hans inntekt, gratis tomt og dermed lave boligkostnader, manglende barnehage tilbud, Venkes deltidsjobb samt Daghilds tilgjengelighet som dagmamma, gjør Venkes tilpassning forståelig og "riktig".

Björg mener at det å trygge fremtiden økonomisk og å utvikle seg personlig, også er en måte å være ansvarlig på i forhold til ungene. Hun stiller spørsmål om barna er mer hennes ansvar enn hennes manns. Hun opplever at "folk i bygda" kritiserer hennes disponeringer. Hennes egen dårlige samvittighet gjør også at hun opplever å svikte. På en måte synes hun at hun forsømmer sine barn, og presset fra ulike hold om hva hun som ung kvinne og mor skal gjøre "skviser" henne. De ulike krav og forventninger, stort arbeidspress og de praktiske problemene i hverdagslivet ble for mye. Hun brøt sammen. Også Anne Lise og Ingrid mener de har gjort og gjør noe for ungene ved å engasjere seg politisk og i nærmiljøet med barnehageetablering og skoleaksjoner. Disse kvinnene kommuniserer også at de har dårlig samvittighet overfor sine barn. Dette kan være uttrykk for at også de selv vurderer seg og sine handlinger ut fra standarder som går på tvers av deres egne uttalelser om kjønnsarbeidsdeling og morsroller. Min fortolkning er at de lever i et krysspress av motstridende regler.

De eldre kvinnene kan gjerne være slitne og føle at for mye arbeid faller på dem. De går inn i forhandlinger med sine menn om fordelingen av markedsarbeid og husholdsarbeid. I en livsfase hvor ungene er flyttet hjemmefra sier kvinnene at de har bedre økonomi. Familien er mindre- og det svarer seg ikke lengre å lage all maten selv. Avvik fra det å være dyktige i arbeidet, som for eksempel å kjøpe ferdigmat, forklarer de grundig. De legitimerer at de bruker mindre tid på livsproduksjon i husholdet. Dette, sier de, er å tilpasse seg en ny situasjon. Tilpassning i forhold til situasjonen; det vil ofte si i forhold til andre, er egenskaper disse kvinnene setter høyt. Døtre, svigerdøtre og nabokjerringer som ikke tilpasser seg, omtales som vanskelige og kravstore. Brodden av kritikken tas med "Det er ei ainna tid no". Slike uttalelser kan sees som tidsfor-

skyvninger, de viser til at de yngre kvinnene vurderes etter en annen målestokk enn den de vurderer seg selv etter. De eldre kvinnene ser på sine barn og svigerbarn, og synes de yngre har det minst like vanskelig som dem selv. "På ein ainna måte, det e så mange krav no, og dem har det så travelt". Forskjeller i legitimering mellom unge og eldre kan altså være et uttrykk for ulike oppfatning av hva som er riktig. De eldre mener husholds- og omsorgsarbeid er oppgaver som naturlig passer bedre for kvinner. De yngre kvinnene stiller på ulike måter spørsmålsteget ved disse reglene om kjønn. Det medfører at de må legitimere sin praksis både i forhold til normer om unge kvinner og felles ansvar for husholdsarbeidet, og en tradisjonell arbeidsdeling.

Yngre kvinner snakker til meg og hverandre om arbeidsdeling på en annen måte enn mødrene og svigermødrene gjør. De diskuterer likestilling og arbeidsdeling med sine menn, og vil gjerne at mennene skal ta større del i arbeidet med ungene. Samtidig kommuniserer de at de deler arbeidet likt med sine menn. Jeg har argumentert for at en både kan forstå dette som uttrykk for det de oppfatter er riktig, og et uttrykk for hvordan de forstår og vil forstå seg selv. Jentene ser seg selv som unge, moderne, likestilte jenter. De lever "i takt med tiden". Når de eldre kvinnene snakker om arbeidsdeling, synes de det er positivt at døtre og svigerdøtre krever mer innsats fra mennene "innomhus" og med ungene. Balansen er hårfin: jentene må ikke glemme alt mennene gjør ute! Selv uttrykker de eldre kvinnene at de og deres menn deler arbeid på den måten som passer best. Det viktigste for dem er at de har funnet sin plass og fyller den godt. De ser seg selv som "døktige": de har vært gode mødre og gjort det som kreves av dem.

Materielle betingelser som barnehageplass, økonomiske forhold som egen utdanning og inntekt samt romlige og tidsmessige betingelser i forhold til omsorgsansvar og hverdagsliv har hatt andre konsekvenser og et annet meningsinnhold for yngre jenter enn eldre kvinner. Blant mange handlingsregler knyttet til kjønn ser det ut til at reglene om godt moderskap er viktigere, mer entydige, og mer bestandige mot endring enn andre regler. Normer om ansvar er nært knyttet til sosiale regler om biologisk moderskap, de kan sees som konstitutive normer som inngår i de lokale kjønnssystemene. Innholdet i betegnelsene "Den gode mor" og "Døktige kvinnfolk" er mangfoldig, det jeg her har fremstilt som en debatt, kan tolkes som en endringsprosess, der nye holdninger truer gamle standarder. Jeg vil i det følgende knytte dette til en kamp mellom ulike levemåter på Averøy.

KAPITTEL 8

BYGDA SOM BOSTED OG MER TIL

"Det fokuserers så mykji på probleman i storbyan. Når det e snakk om distriktan så e det berre kostnada og overføringa. Dem glømmе at det e vi som produsere maten. Bøndern skape noko. Vess det bli så problematisk i byan koffer kan det ikkje gis levelige forhold for bygdene? Her kjenne aille aille. Vi ser etter kvarandre. Her ligg ikkje folk død aleine i veketvis. Det e trygt for ungan, og vi har da aille tilbud. Ein treng ikkje å ferra te by'n. Vi har bygdekino, kafe og restaurant, revy, barnehaga, idrettslag og aillt. Det e organisasjona før dem som vil værра aktiv, og naturm ligg der. Det finns ikkje bedre plass å levva og bo!"

Anne (50)

Anne synes det er på tide at noen skriver om bygdelivet. Skrive om hennes måte å leve på. Du må få frem at vi trenger distriktene og at det er godt å bo her, sier mange av kvinnene. Jeg vil prøve det. Men bygdeliv kan leves på mange vis, samme bygda passer nok ikke for alle. Kanskje er det riktigere å si: alle passer ikke for det samme bygdelivet. Anne og de andre kvinnene jeg skal presentere i dette kapitlet bor i samme bygd, noen i utkanten av bygda, andre i bygdas sentrum. Pernille (67) bor midt i bygda og er en aktiv for-eningsdame. Dagene er travle, synes hun. Fiskarkvinnelaget er på nedleggelsens rand. Pernille er også medlem i Misjonsforeningen, Redningsselskapet og Nasjonalforeningen for folkehelse. Hobbykroken og salgsbua ved Atlanterhavsveien krever også arbeid.

"De turistan e no så tullat, du veit de grønne glasskulan vi brukt å ha på garn og krabbteina? Sånne vil dem ha. Vi får hundre krona stykkje, og enda greie vi nesten ikkje å skaffe nok, ja du kan tru vi flira!"

Hobbykroken er utsalgsted for egenprodusert håndarbeid. En 10-20 kvinner og menn strikker, snekrer og hekler. De bytter på å stå på Hobbykroken for å selge varene. Da det nye store vegprosjektet Atlanterhavsveien ble åpnet fant "gamlinga" (det er Pernilles betegnelse) ut at de også skulle ha en bod der ute. Og salget går strykende, men:

"Foreningslivet dabber av. Det e ikkje in meire det, no e det idrett og trim, fotball, orientering og handball. Det e eit generasjonsskifte. Å værre foreningskjerring det e ikkje nokko det lenger. Før va det ei ære å bli valgt til formann i ei forening, no e det ikkje nokko. Folk arbeidd no før å, nei, dem e vel meir opptatt av sitt eige. E har snakka med døtrene mine om det, men dem e ikkje interessert, dem driv med andre ting, politikk og ting i forbindels med arbeide sitt."

Agnete er 32 år, hun er Pernilles datter. Hun sier hun ikke er med i noen foreninger, men hun har tatt initiativ til ulike aksjoner i bygda. I forbindelse med endrede åpningstider og mulig nedlegging av postkontoret, var hele bygda engasjert. Agnete skrev leserinnlegg i avisa, tok kontakt med kommunen og lokalpolitikere og var med å arrangerte folkemøter. Likedan var det da kommunen skulle bygge eldreboliger; Agnete jobbet aktivt for å få boligene plassert i denne bygda. I tillegg er hun med i fagforeningsarbeid på arbeidsplassen sin.

Anne Lise (Annes datter, 39 år) var sentral i arbeidet med å starte barnehage i bygda. I dette arbeidet benyttet hun seg av sin erfaring fra lokalpolitisk arbeid. Anne Lise er leder i teknisk utvalg og har vært medlem i kommunestyret i seks- sju år. Hun sier selv at hun engasjerte seg i lokalpolitikken for å være med å påvirke utviklingen i kommunen. Nå deltar hun i beslutningsprosessene. Hun ser at premissene for mye av livet i kommunen legges i de politiske utvalgene. På den annen side kan det være frustrerende "å administrere elendigheta". Anne Lise er opptatt av hva som kan gjøres for å rekruttere kvinner til politisk arbeid. Det *har* betydning at kvinner deltar i utformingen av politikken. Utsiftingen av de kvinnelige politikerne i kommunen er imidlertid stor. Det koster for mye i forhold til familie, arbeidsplass og bygd, tror Anne Lise. Anne Lise er også aktivt med i skolekorpsets foreldreforening.

Bondekvinnelaget er Annes forening, men hun er også med i Bondelaget, Ungdomslaget, et politisk parti og landbrukets økonomiske organisasjoner. Anne har verv i flere av disse foreningene. Det er faglig interessant og lærerikt å være med i organisasjonene, synes hun. Her møtes folk som har felles interesser. De økonomiske lagene er ganske mannsdominerte, men ikke verre enn at man kommer til orde, i følge Anne. Bondekvinnelaget arbeider for det sosiale og kulturelle livet i bygda. Kursene de arrangerer er stort sett åpne for alle interesserte. Temaene

varierer fra karding og spinning til kvinners økonomiske og juridiske situasjon, møte- og debatteknikk med mer. Bondekvinnelaget arrangerer basar, "Åpen gård" og mannequinoppvisning. De pynter kirka til Høsttakkefesten og reiser på syke- og aldersheimen med kaker og kaffe. Pengene de samler inn gir de til adopsjonsbarn, prosjekt i utviklingsland, skolekorps, bedehus og barnehage i bygda. Laget låner også ut en dåpskjole; mange av bygdas unger er døpt i den! På møtene holder de andakt og synger litt, de besvarer brev og behandler lokale og regionale organisasjonssaker. Laget avgir høringsuttalelser om generalplan og veiomlegging. Anne er opptatt av å ha innflytelse på det som skjer i bygda. Bondekvinnelagets mål er at medlemmene skal delta i råd og utvalg og øve påvirkning på den måten.

"Rekruttering til Bondekvinnelaget e det værre med no, det e så mykji anna. E har inntrykk av at det e slik overalt, i alle laga. Det e så mange som har jobb ute, før greidde alle seg med gardsbruket. Kan kanskje si at det har blitt dårligare dugnadsånd. Folk tenkje annerledes, kjøpe på forskjellige butikka, e ikkje så lojal. Dem tenkje ikkje på ka det koste å kjør rundt! Ta "Nei til EF" som eksempel, mange medlemma, men dem møte ikkje opp på møtan. Nei de yngre får ta over, så får dem gjerra det slik dem vil..."

Janne (25) har tilknytning til landbruket og er leder i Natur og Ungdom på øya. Da hun først kom hit syntes hun det var rart at ingen inviterte henne til møter i Bondekvinnelaget. Nå, når hun vet mer om laget, kunne hun ikke tenke seg å bli med. Andaktsord og religiøse sanger er ikke hennes stil. Janne er ei tøff jente, svartfarga hår og miniskjørt, nagler og glidelåser er hennes varemerke. Hun regner seg som bonde, men synes Bondelaget er for "satt". "Nei, da er det noe annet med de franske bøndene, dem tør å stå på!" Janne er vant til å være aktiv blant annet i politisk arbeid.

Olaug, er i følge Anne "eit døktig kvinnfolk". Hun er ung innflytter i bygda, firebarnsmor, gårdbruker og tidligere organisasjonssekretær i Bondekvinnelaget. Nå er hun leder i Felleskjøpets styre. For å si det mildt, kommer Olaug og svigerinnene dårlig overrens. I følge Olaug trenger ikke det å være noe problem, men i ei lita bygd der alle vet alt om alle, er man avhenig av familien også i sosiale sammenhenger. Familien står på en måte sammen utad, uansett hvor uenige de er innad. Olaug ble godt mottatt i bygda. Men skikken er slik at en gjerne kan be om hjelp, helst skal en likevel greie seg selv. "Det er nå sånn", sier hun, "at folk er mye flinkere til å snakke *om* folk enn å snakke *med* dem". Selv har hun vel kanskje heller ikke vært så interessert

i kontakt. For "en får passe seg litt når en bor tett, folk vet mye om hverandre". Lederrollen i Felleskjøpets styre tok hun på "gjørs", som hun selv sier. Klart hun var redd, men hun hadde ledererfaring og vært på ulike kurs i møteledelse, tale- og debattteknikk og lignende. Hun visste at hun ville greie oppgaven. "Jeg skulle vise dem at jeg duger!", sier Olaug. Hun ønsket å knytte egne kontakter uavhengig av slekta. Bare svogeren gratulerte henne med vervet.

Venke og Ellen, to unge kvinner vi har møtt før, er ikke aktive i noen foreninger. Fiskarkvinnelag eller Bondekvinnelag er ikke noe for dem. De er ikke "typen", sier de. Deres sosiale liv foregår utenfor det organiserte foreningslivet. De er ikke interessert i disse foreningenes aktiviteter. Venke og Ellen kjører heller en tur på øya og besøker sine venninner. Sammen med venninnene drar de på byturer og kafébesøk.

..i skjønn forening?

Hva er bygda for folk? Hvilken funksjon har organisasjoner og foreninger i bygda og hva betyr de for folk? For å gripe noen dimensjoner ved foreningslivet vil jeg fokusere på hvilke fellesskapsgrunnlag de bygger på, hvorfor er kvinnene med i ulike lag og foreninger og hva kommuniserer de gjennom denne aktiviteten? Holter presenterer ulike grunnlag for å danne fellesskap. *Behov for samvær og nødvendigheten eller ønsket om å arbeide sammen* er grunnlag for fellesskap, de kan kalles henholdsvis identitetsfellesskap og interessefellesskap (Holter 1982:21). Samhandling i foreninger og lag er både med på å konstituere aktørens egen oppfatning av seg selv og andres forståelse av aktøren. Foreningslivet har identitetsskapende aspekter. Jannes utsagn om at Bondekvinnelaget ikke er hennes "stil" er et uttrykk for dette.

Annes medlemskap i Bondekvinnelaget har sammenheng med yrket og rollen som gardkjerring. I Bondekvinnelaget har Anne et samværsfellesskap med andre kvinner i samme situasjon. Dette fellesskapet bygger på felles interesser. Anne fremhever verdiene og aktivitetene i Bondekvinnelaget som viktige for det sosiale livet i bygda. Hun legger også vekt på at laget er åpent for alle, en trenger ikke å ha tilknytning til primærnæringene for å bli medlem. Bondekvinnelagets formål samsvarer med Annes egne holdninger og verdier. For Anne betyr medlemskapet i laget at hun tar aktivt del i bygdas foreningsliv. Min tolkning er at hun kommuniserer to ting: bygda er viktig for henne, og foreningsaktiviteten inngår i hennes identitet som bondekvinne.

Pernille begynte i Redningsselskapets lokallag for å være med å øke sikkerheten for de som arbeider på havet. Pernille sier at det for henne handler om distrikts- og næringspolitikk. Både ut fra mannens yrke og deres bosted er hun interessert i dette arbeidet. Fiske, fangst og sjøfart har vært forutsetninger for å leve og bo i denne bygda. Gjennom foreningsaktiviteten, kan man si at hun uttrykker at hun tar ansvar for livet i bygda. Etterhvert har også det sosiale samværet fått stor betydning for Pernille. Mange av medlemmene i Redningsselskapet har vært sammen i foreningen i over førti år og selvsagt er de også venner. Men det er umulig for Pernille å tenke seg at hun møter disse venninnene uten at foreningens formål er i sentrum for samværet.

De eldre kvinnenes organisasjoner er preget av både samarbeid og samvær på en slik måte at samarbeidet er en forutsetning for at de møtes. Samværet har likevel stor betydning for virksomheten og utgjør en vesentlig del av kvinnenes sosiale liv utenfor familien. Foreningsvirksomheten er en måte å være sammen med jevnaldrende og andre med samme interesser. Lokallaget er knyttet til bygda og selv om det er del av en nasjonal organisasjon, er Pernille opptatt av at foreningen er med på å skape godt miljø i bygda. Midlene foreningene samler inn brukes til tiltak for unger og eldre i bygda i tillegg til at de går inn i den nasjonale foreningens regnskap. Det er viktig for Anne og Pernille at aktiviteten i foreningene ikke hovedsaklig er knyttet til deres egne behov og interesser. Virksomheten kan betegnes som andreorientert. De kommuniserer at det er viktig å tenke på andre gjennom arbeid for bygda og de handler selv i samsvar med denne normen. Både Pernille og Anne synes at yngre folk er lite lojale og uinteresserte i bygda. De tolker de yngre kvinnenes politiske virksomhet og arbeid i for eksempel "Natur og Ungdom" som uttrykk for kvinnenes egne interesser. Disse lagene og dette arbeidet dekker hele øya, det er ikke spesielt knyttet til bygda eller primærnæringene.

Anne Lise er opptatt av at Averøy skal være et godt sted å leve og bo. Gjennom å engasjere seg politisk er hun med og på å ta ansvar for kommunens fremtid. Anne Lise sier at det er viktig å være med å legge premisser for kommunenes samlede utvikling. Dette angår bygda, både de unge og de eldre som lever der, i aller høyeste grad. På samme måte ser hun barnehageetablering. Uten barnehager er det mindre attraktivt for unge familier å bosette seg i bygda, og hverdagslivet for småbarnsmødre ville vært vanskeligere. Det politiske arbeidet er også preget av samværsrelasjoner. Anne Lise sier at hennes sosiale liv utenom jobben, stort sett begrenser seg til

politikken. Morens foreninger synes lite attraktive for Anne Lise. De består av eldre kvinner, foreningsarbeidet er tidkrevende og lite målorientert. Fulltids lønnsarbeid og små unger gjør at Anne Lise er opptatt av at tiden hennes skal brukes effektivt.

Målsettingen for Agnetes aksjonsarbeid likner på Bondekvinnelaget mål. Aksjonene for postkontoret, aldersheimen og sikrere skolevei angår så absolutt bygda. Bygdas ve og vel er formål, men arbeidsformen er preget av kort varighet og den er ikke så veldig forpliktende. Både arbeidsform og næringstilknytning skiller disse aksjonene fra Bondekvinnelaget. Den løse organisasjonsformen gir mindre mulighet til å kombinere samvær og samarbeid enn Pernilles foreningsarbeid. I Agnetes situasjon, preget av ujevn arbeidstid og omsorg for småbarn, passer frivillig arbeid av kort varighet med høy intensitet godt. Faste møtedager kolliderer gjerne med jobben, mannens arbeid eller omsorgsarbeidet. Agnete knytter sitt sosiale liv til arbeidet, familien og slekta heller enn til foreningsaktivitet.

Olaugs lederverv i Felleskjøpet er knyttet til primærnæringene, men mer fagmessig og økonomisk enn sosialt og lokalt. Bygdas ve og vel er bare indirekte formål for arbeidet, mens hun faktisk ønsker å unngå samvær med sambygdingene. For Olaug er foreningsarbeid en måte å unnslipe familie og bygd. Samtidig driver hun med noe som verdsettes i bygda: næringspolitikk i landbruket. Tilknytningen til primærnæringene gjør kanskje at nabokjerringa Anne synes at Olaug er dyktig og gjør en viktig jobb.

Kampen for bygda!

En av bondekvinneene i femtiårene, Daghild, er forbitret over naboene, eller som hun selv sier, hun føler at hun ikke har naboer lenger.

"Dem fér avgårde om morran, før ungan begynne på skolen. Mange ganga har e måtte kjør ungan på skolen når dem mista bussen. Dem e borte heile dagen, begge to. Ingen tek seg av det heime. Ikkje e dem med i nokon av laga heller. Vi kjenne dem ikkje. Det va noko ainna før, da kunna ein både få og gje ei handsrekning. No e det som om det ikkje bodd folk inni her lenger."

Daghild sier at hun ikke synes disse naboene lever noe "bygdeliv". Slike folk som dem "ødelegger" bygdene. Hun synes også at de forholder seg til barna på en uansvarlig måte. Hennes utsagn om deres utøvelse av foreldrerollen kan både sees som et innlegg i debatten om hva "Den gode mor" er, og om hvordan man skal leve i bygdene. Folk reiser ut av bygda om morgenen for å være borte hele dagen. De handler i kommunesentret, deltar i foreninger som dekker hele øya og mangler tilknytning til primærnæringene. Slike liv vil utarme bygdsamfunnet. For Daghild vil bygda bli en ensom arbeidsplass. Naboene vil være fremmede og det sosiale livet blant annet lokalt foreningsliv vil svekkes. "Bygda blir ikke det den engang var".

Næringsstilknytning i primærnæringene handler i stor grad om å leve på bestemte måter. Bygda er både bosted og arbeidsplass. Familien er knyttet til stedet via jord eller båtens lokale tilhørighet. På mange måter er bygda ei forutsetning for drive næringsvirksomhet. Bygda må for eksempel ha kai, og ofte rekrutteres fiskerne fra bygda. Bygdas fiskebruk tok tidligere i mot de lokale båtens fangst. Dette var kanskje av større betydning før, men er fortsatt viktig i noen bygder på Averøy. Bygda må ha skole, butikk og servicetilbud. Uten dette vil det bli umulig å arbeide, leve og bo i bygda. Bønder kan låne maskiner og hjelpe hverandre om noe går i stykker, men dette er ikke mulig hvis naboene ikke er tilknyttet landbruket. Disse forholdene innebærer for mange bønder og fiskere at bygda er mer enn et sted å bo. Bygdelivet kan betraktes som en livsform¹. Slik de eldre kvinnene ser det, er deres foreninger med å opprettholde "bygda" som en god levemåte. Endringene i foreningslivet svekker bygdelivet som livsform.

De eldre kvinnene opplever at de yngres foreningsaktivitet ikke innebærer ansvar for bygda og livsformen. Deres egen livsform trues og dermed kan man si at også deres identitetskonstruksjoner utfordres. Men de eldre kvinnene vil forsvare sin livsform, blant annet ved å holde på at deres foreningsaktivitet og bygdeliv er riktig. Bygdas ve og vel inngår i argumentasjonen for denne livsformen. "Bygda" blir en metafor for deres livsform, handlinger og valg. Bygdeliv kan sees som synonymt med arbeid i primærnæringer og "det gode liv i distriktene". Mange yngre kvinner i "moderne" yrker opplever at de hverken får respekt for sin yrkesaktivitet eller det frivillige arbeidet de utfører. For yngre kvinner kan bygda fremstå som et bilde på kontroll,

---

¹ Min bruk av begrepet livsform tar utgangspunkt i folks forhold til og betydningen av arbeid (jfr. Høyrup 1983, Rahbek Christensen 1987).

gjennomsiktighet og det å holde fast ved det gamle - på godt og vondt. Mange ønsker flere heltidsarbeidsplasser, barnehager og et variert tilbud av fritidsaktiviteter. Bygda er for dem et godt sted å bo fordi de har større nærhet til naturen og familien. Bygda er et trygt sted for ungene å vokse opp, og hverdagslivet virker mindre stressende enn livet i byen.

Familie- og foreningsliv - to sider av samme sak?

En kvinne i 40-årene forteller at "man går ikke over til naboen for å låne sukker". Hun slenger seg i bilen og besøker heller sin mor med et slikt ærend. Alle kjenner alle sier hun, men man ber ikke "frammundfolk" om hjelp. "Folk kunne jo tru at du hadde dårlig forhold til slekta di", sier hun lett ironisk. Man henvender seg altså til familien når en trenger hjelp.

Olaug opplever også slektas betydning. Bygda er oversiktlig, som naboer eller sambygdinger møter man hverandre i mange sammenhenger og vet mye om hverandre. Som slekt har man derimot en plikt til å verne om hverandres og dermed ens eget privatliv. Olaug føler seg trygg på svigerfamilien på denne måten. Hun opplever at de har en egeninteresse i å fremstille seg selv, sin bror, og derved Olaug på en fordelaktig måte. De eldre kvinnenenes går i liten grad ubedt på besøk til hverandre, men møtes i organisasjonene, på offentlige fester og på dugnader. Deres sosiale liv avgrenses til familien og foreningslivet. Det regulerer graden av intimitet og tilgjengelighet i forhold til naboer og sambygdinger. Dette kan fortolkes som en måte å forvalte utilgjengelighet på (Haugen 1978). En funksjonalistisk tolkning av de oversiktlige forholdene i bygda er at de *krever* slike regler for sosial omgang. Bygdefolket ville ellers få for stor tilgang til hverandres private liv. Positive forhold i bygda kunne oppleves som truende.

Selvrealisering i bygda uten slektas hjelp

Olaug er som nevnt styreleder for kooperativet Felleskjøpet. Samværsrelasjoner er ikke sentrale i dette styret, men for Olaug har styrevervet viktige identitetsskapende aspekter. Hun føler seg mer akseptert som bonde i bygda gjennom dette arbeidet. Hun bruker organisasjonen til å skape seg en egen posisjon i forhold til familien; her knytter hun kontakter uavhengig av slekta. Organisasjonen dekker et større område enn bygda og lagets styre er sammensatt av folk fra hele distriktet. På denne måten får Olaug en legitim kontakt med folk fra andre steder, som ikke har noe forhold til mannens slekt. For Olaug skaper foreningsarbeidet avstand, romlig og dermed

sosialt, i forhold til bygda og slekta. Samtidig er Felleskjøpet bøndernes egen organisasjon og arbeidet der blir sett på som viktig av andre bønder. Jeg vil gå litt nærmere inn på de identitets- skapende aspektene organisasjonsarbeidet har for Olaug. Den politiske virksomhet har selv- realiserende aspekter (Arendt 1958, Pateman 1988). Olaug kan sies å ha flere intensjoner med sitt organisasjonsarbeid. Hun vil blant annet realisere seg selv og bruke organisasjonserfaringen og den status det gir i bygda i presentasjonen av seg selv. Å jobbe for landbruket og distriks- befolkningens kår er også knyttet til Olaugs identitet gjennom landbruksutdanning og opp- levelsen av seg selv som bonde. Selvrealisering og organisasjonenes målsettinger er ikke mot- stridende krefter, heller uttrykker de flere sider av Olaugs virksomhet i organisasjonen (mots. Elster 1983).

Foreningsaktivitet; mengde, type og deltakelse overhodet, er knyttet til generasjon og livsform. Yngre og eldre kvinner deltar i ulike organisasjoner og på ulike måter. Motivasjon og forståelse av frivillig aktivitet, oppleves på forskjellig vis. Mange, både unge og eldre kvinner, arbeider "for bygda". Men "for bygda" innebærer ikke det samme for disse gruppene. Betydningsinnholdet er heller ikke uavhengig av yrkestilpassningen. Færre sysselsatte i primærnæringene, økt bilbruk og nye organisasjonsformer fører til endringer i det sosiale og organisasjonsmessige livet i bygda. Familie og slekt kan få endret betydning både for individene og den sosiale integrasjonen i bygdesamfunnet. En overgang fra bygdeliv som livsform, til bygda som bosted er ett trekk blant flere, som preger utviklingen.

Bygd, bolig og boligstandard

Alle informantene på Averøy eier selv sine boliger. Mange bor i store eneboliger og bolig- standarden synes høy. I den grad det er mulig å lese boligstandard ut fra statistisk materiale, bekreftes dette i Folke- og Boligtellingen (1990). Dette betyr imidlertid ikke at folk nødvendigvis har høy inntekt. Jeg vil vise hvordan dette er mulig og antyde noen konsekvenser.

Bare noen få kvinner jeg møtte på Averøy bor i sine hjembygder. Omlag to tredjedeler av kvinnene kommer fra øya, en del kommer fra distriktene rundt, og et par kommer fra andre steder i landet. De fleste møtte tidlig den mannen de lever sammen med i dag og de flyttet så til hans hjembygd. Kanskje flyttet de sågar inn i svigerforeldrenes hus. Mange har fått skilt ut hustomt

fra familieeiendommer. "Det var naturlig slik". Naturlig, fordi mannen skulle overta gårdsbruket, eller kanskje er båten hjemmehørende i bygda? Det er som vi har sett også "naturlig" at det finnes lokale jobbmuligheter for ektemann eller samboer. Familien kan ikke bosette seg et sted der han ikke umiddelbart får arbeid.

En av de yngre kvinnene arbeidet som teknisk tegner i nabobyen da hun ble gravid. På grunn av mannens arbeid var det naturlig at de skulle bosette seg i hans hjembygd. De flyttet inn hos svigerforeldrene men senere bygde de eget hus vegg i vegg. I tillegg til jobbmuligheter for mannen var billig eller gratis tomt et tungtveiende argument med hensyn til hvor familien skulle bosette seg. Av de omlag 20 damene jeg har snakket med har 17 fått tomt fra et av foreldrepårene, eller de har flyttet inn på familiegården. Ingrid sier det slik: "E veit eg er heldig, jeg er 30 år, huset er nedbetalt og vi har råd til å bruke penga på ainner ting". Hun sammenlikner seg med byfolk. Hun og mannen har et stor og fint hus som de bygde før hun fylte tyve. De fikk tomt av hans foreldre og med hjelp av begges foreldre gjorde de mye arbeid på huset selv. Ingen av ektefellene hadde høy inntekt på den tiden, men så ble ikke huset så dyrt heller. Hverken Ingrid eller mannen har studielån.

I en del tilfeller er ikke familiene bosatt i nærheten av mannens familie. Kanskje hadde ikke familien eiendom, og dermed ingen tomt å tilby det unge paret. Mange unge familier får da tomt fra hennes familie og bosetter seg ved dem. De eneste i materialet der ingen av ektefellene er fra øya, har flyttet dit fra byen fordi de kunne heve boligstandarden betraktelig ved å "flytte på landet", som denne kvinnen sier. For disse innebar flyttingen gode jobbmuligheter for mannen. Hun pendlet til sin gamle jobb i byen før hun fikk tilsvarende jobb på øya. Denne kvinnen forteller at hun regner med at de flytter tilbake til byen når de blir eldre og ungene har flyttet hjemmefra.

"Å skape et hjem"

Veldig mange familier i undersøkelsen har som nevnt store hus. De har fine stuer med flere salonger, hobbyrom, badstu og gjesterom samt flere baderom. Likevel er det relativt store økonomiske forskjeller mellom husholdene. Blant yngre kvinner kommer ulikheten hovedsaklig

til syne i interesse for hjemmeinnredning. Boligens størrelse ser ut til å være av mindre betydning. De bygder jeg har besøkt har tilsynelatende heller ikke mer eller mindre "fine" strøk.

Mange yngre kvinner sier at de bruker mye tid på huset, men ikke nødvendigvis på renhold og husarbeid. De er opptatt av å ha det fint rundt seg og finne de riktige gjenstandene til huset. De leter lenge for å finne det lille ekstra som gjør det stilfullt og elegant. Mennene er ikke involvert i dette, hjemmeinnredning er så avgjort kvinnenenes doméne. Noen yngre kvinner, som selv sier de har det romslig økonomisk, forteller at hjemmeinnredning er en hobby for dem. Å lete etter de riktige bildene, den rette fargen og den gamle sjarmerende vasen uttrykker stil og kan forstås som iscenesettelse og presentasjon av seg selv. En yngre kvinne sier "Jeg er opptatt av farger og sammenheng i innredningen, jeg er en kreativ natur". Stil kan tolkes som en sentral komponent i kvinnenenes identitetskonstruksjoner. Gjennom stil kommuniserer de hvem de er, og hva som er viktig for dem (Gullestad 1985).

Nesten motsatt vektlegger de yngre som karakteriserer sin økonomi som stram at de er "nøkterne folk". Huset er også ungenes hjem og "de tar det ikke så nøye". De *forklarer* sin (manglende) stil. Ved hjelp av forklaringer kommuniserer også de trekk ved sin identitet. Det kan se ut som om det å være opptatt av stil og hjemmeinnredning forutsetter et visst overskudd av tid og økonomiske ressurser. Deres forhold til bolig likner mer på de eldre kvinnenenes. De eldre kvinnene er opptatt av at huset skal være ryddig og rent. Mange har fortsatt et kammers til daglig bruk, samt ei finstue som ikke varmes opp til hverdags. Nytt og gammelt blandes, jeg fortolker sammensetningen som funksjonell heller enn etter estetiske prinsipper. De eldre kvinnene snakker ikke om stil og hjemmeinnredning, men om huset som har blitt litt for stort etter som barna har flyttet hjemmefra. Husarbeidet i et stort hus tar for mye tid synes, de eldre, derfor bruker de ikke hele huset. De eldre kommuniserer også noe om seg selv gjennom å vektlegge praktiske forhold med huset. De snakker imidlertid ikke om det, kanskje er dette ikke så viktig for dem? Eldre kvinner knytter ikke hjemmeinnredning *eksplisitt* til hvordan de selv er, slik noen av de yngre kan gjøre. På den annen side kommuniserer de eldre kvinnene at de er dyktige med håndarbeid og matlaging. De har vist meg mange fantastiske håndarbeid og sier at jeg ikke må være redd for å snu arbeidet for å se på baksiden: "Vrangen er like fin som retten!". Slike handlinger uttrykker den standarden de eldre kvinnene måler seg selv og hverandre etter. De

knytter opplevelsen av seg selv til slike standarder, "døktige kvinnfolk" er flinke med hendene. På denne måten inngår stil og andre dimensjoner med boligen i kvinnenens identitetskonstruksjoner.

Kvinnfolk og bil!

Ellen roper fra andre etasjen at jeg bare må komme inn, hun skifter på den minste ungen. Vi småsnakker litt og finner ut av vi har gått på samme skole. Det er lett å få kontakt med Ellen, hun prater, slenger seg ned i sofaen og spretter opp. Nå vil hun vise meg huset. Det er ganske nytt og hun viser meg gjenstander og møbler hun nylig har fått tak i. Passer det ikke godt sammen? Det gjør det. Ellen har innredet med en blanding av gammelt og nytt, moderne stålrør og romantiske, gammeldagse små bord. Selv har Ellen halvlangt hår i hestehale, dongeribukser og ullgenser. Hun har som nevnt en treårig teknisk utdanning, men jobber som lærervikar. Ellen er fra øya, er gift med en fisker og har to barn.

Ellen er mye alene hjemme, mens mannen jobber. I denne bygda er det på kveldstid slik at det ikke passer at et par går på besøk til en kvinne som er alene. Jeg skjønner ikke dette helt og ber Ellen forklare. Om Ellen fikk svigerforeldrene til å se etter ungene en kveld, ville det da være upassende for henne å gå på besøk til naboene? Vel, naboene er par, og da blir det litt rart om hun skulle komme på besøk alene, ikke sant? Om ikke nabodama kunne komme alene til henne? Tja, det blir ikke til det, da måtte jo han, hennes mann være hjemme alene og hvorfor skulle ikke han være med? Nei, det ville også bli rart, det er ikke slik det foregår. På dagtid eller ettermiddagstid er det greit for Ellen å stikke innom naboer for å ta en kopp kaffe, men ikke om kvelden. Det blir noe annet. Når mannen er hjemme hender det de drar på besøk og noen ganger kommer naboene over til dem. Ellen synes det kan bli vel stusselig på kveldstid. Når hun har forberedt seg til neste dags arbeid på skolen, ringer hun til venninner eller familien. Og blir hun lei av å være alene hiver hun ungene inn i bilen og kjører over øya til hjemplassen sin. Hjemme hos foreldrene hennes passer ofte de ungene slik at Ellen kan besøke søsken og venninner. "Det hadd ikkje gått an å bodd her uten bil, sjø", sier hun. Ellen og mannen har hver sin bil.

Venke (Daghilds datter) er også mye alene mens mannen er borte på arbeid. Venke og ungene tar det vanligvis rolig om morgenen, de skal jo ikke nå noe, sier hun. Etter at de har spist gjør

Venke litt husarbeid mens ungene leker. Så kjører de en tur bortom besteforeldrene. Ofte leker ungene ute mens de voksne tar en kaffekopp. Noen dager kjører Venke så alene til sentrum i bygda og gjør ærend, andre dager kjører hun og ungene for å besøke noen av Venkes venninner som har barn. "Hadd e ikkje hatt bil'n min så veit e ikkje ka e hadde gjort", sier Venke. Hun forklarer at bilen er en forutsetning for å bo slik de gjør. Uansett hva hun skal gjøre så må hun kjøre. Så flirer hun litt, de hundre metrene bort til foreldrenes gård kunne hun selvfølgelig ha gått, men... Venke sier at hun liker å kjøre, hun har sin egen bil som hun har hatt i "alle herrens år". Forøvrig trenger hun bilen til handling, til besøk og for å komme seg på arbeid. "Vesst e ikkje har hatt bil så hadde e vel blitt tullat!" sier hun.

Om bussruter og daglige baner

Bilen er viktig i Ellens og Venkes liv. Den ene bor i kommunens ytterkant, den andre i utkanten av kommunesenteret. Begge er avhengige av bilen for å komme på jobb. Ellen kunne gått med sine unger til dagmammaene, men hun kjører når hun likevel er på vei til jobb. Begge uttrykker at det ville være umulig å bo her uten bil. Dette utsagnet kan tolkes på forskjellige måter. På grunn av avstanden mellom bolig og arbeidssted, må de benytte et transportmiddel for å komme på jobb. Det går nesten ikke andre busser enn skolebussen og bussen går ikke helt frem til arbeidsplassen. I tillegg passer ikke bussen med arbeidstida. For Ellen blir det for hektisk om morgenen, når hun først skal levere ungene hos dagmamma og så reise til jobben. Om ettermiddagen er hun ikke ferdig med arbeidsdagen før bussen går. Det er mer fleksibelt og reisen tar mindre enn halvparten av tida når hun kjører selv. Venke er renholder i et kontorbygg og jobber ettermiddag eller kveld. Mellom hennes arbeidssted og bolig går det ingen direktebusser. Bussene korresponderer ikke og rutene passer ikke med de tidspunktene Venke jobber på. Venke arbeider når det passer for hennes søster eller mor å se etter ungene. Daghild er fleksibel med hensyn til tidspunkt for barne-tilsyn, selv om det også skal passe med hennes deltidsjobb. For å opprettholde kontakt med kollegaer vasker Venke innenfor kontortiden noen dager, men hun har egentlig ikke fast arbeidstid.

Jeg tenker på Venkes og Ellens vanlige hverdager som nedtegnet som ei rute eller en bane mellom hjem, dagmamma, arbeidsplass, butikk og dagmamma for så å ende opp hjemme. De starter til forskjellige tidspunkter, Ellen mellom sju og åtte avhengig av hvilke undervisnings-

timer hun har, og Venke i løpet av formiddagen. Ellen er hjemme i tre-fire tiden om ettermiddagen og Venke en eller annen gang i løpet av kvelden. Deres baner får sitt utseende ut fra flere forhold. Lokalisering av bosted, barnetilsyn, arbeidsplass og servicesenter bestemmer romlig form og utstrekning. Arbeidstid, organisering av barnetilsyn og den geografiske og dermed tidsmessige avstand bestemmer utstrekning i tid. Kvinners ansvar for barn; og dermed kjønn, er også med å bestemme banenes form. De rutene de daglige gjøremål skaper, passer overheadet ikke med bussruter, hverken med hensyn til retning, sted eller tidspunkt.

Frihet på fire hjul

Venke og Ellen må organisere og tilpasse yrke, arbeidsplass, arbeidstid og barnetilsyn i forhold til at de er alene med det daglige ansvaret for ungene. De jobber deltid og har løs tilknytning til arbeidsmarkedet. Bilen gjør at Venke og Ellen tross alt kan jobbe. Og den gir dem en følelse av å kunne dra dit de vil, når de vil. Det betyr blant annet at det å ha tilgang til bil og å bruke den i hverdagen er av betydning for deres identitetskonstruksjon. For Ellen betyr bilen at hun og ungene kan dra av gårde når hun føler seg bundet og ensom i bygda. Ellen opplever at ikke alle tidspunkter og steder i bygda er "passende" for henne. Både hun og hennes venninner handler i henhold til at Ellens hus er en ikke-lokalitet på kveldstid, og for Ellen er nabokvinnenes hus heller ikke noe aktuelt sted å besøke. For å dra noe sted om kvelden måtte Ellen også ha barnevakt. Hun synes ikke at hun kan be svigerforeldrene, som bor ved siden av, om å passe ungene når hun bare skal besøke ei venninne. Å be svigerforeldrene være barnevakt krever at hun har et nødvendig ærend, som for eksempel foreldremøte på skolen.

Hvorfor kan ikke naboen besøke Ellen når hun er hjemme alene? Kanskje henger det sammen med budskapet i dette ironiske munnhellet: "Kom inn, kom inn, min mann er på fiske." I fiskevær som det Ellen bor i har det kanskje vært nødvendig å forsikre seg om at de unge fiskerkonene holdt seg til sine menn, som var borte i månedvis. Eksisterer det kanskje en funksjonell regel omkring kvinner, tid og rom som uttrykker at fiskerkvinnens hus ikke er lokalitet, hverken for fremmede kvinner eller menn på kveldstid? Fremmede er de man ikke er i slekt med. Begrensningene Ellen opplever i forhold til hvor hun kan være på ulike tidspunkt er tidsromlige begrensninger knyttet til kjønn. Disse samværsreglene begrenser Ellens sosiale liv og de kan også være et uttrykk for en måte å forvalte utilgjengelighet på. I bygda hersker regler som regulerer kontakten mellom

naboer som ikke er i familie med hverandre. Sosialt samvær sambygdingene i mellom er i stor grad henvist til det lokale foreningsliv. For å beskytte privatlivets fred er sosialt samvær ofte begrenset til familien. De har lojalitetsforpliktelser overfor hverandre og vil derfor beskytte hverandre mot "bygdeslarv" som unge kvinner ellers kunne være utsatt for. En prat på nabo-kvinnens kjøkken om dagen eller ettermiddagen er greit; samværet foregår på et passende tidspunkt, det er tilgjengelig for andre og av kort varighet.

For å kunne være mer sammen med venner kjører altså Ellen hjem til foreldrene. De bor i ei jordbruksbygd på øya. Der kan hun bevege seg friere. I foreldrenes hus har hun alltid barnevakt. Søsken, svigerinner og søskenbarn kan hun besøke når som helst; de er jo i familie. I tillegg kan Ellen besøke venninner fra oppveksten, samt deres menn. Det eksisterer ikke samme tidsromlige begrensninger for hennes sosiale liv der. Denne bygda er en annen. Her er store gårder og det har vært mer vanlig med heimefiske. Mennene har ikke vært borte lenge av gangen og kvinnene har derfor ikke vært så mye alene. Kanskje har det ikke vært nødvendig å passe på de unge kvinnene? Ofte har flere familier bodd i samme hus, siden det i landbruket har vært og er vanlig at de eldre i familien har kår.² Med foreldre eller svigerforeldre boende i kårenden hadde den unge kvinnen kontinuerlig hjelp, men var også under stadig oppsyn. Når Ellen kommer hjem, er hun datter. Kanskje blir hennes status der i større grad definert som ung ugift jente enn som ung fiskerkone? Ellen sier hun kunne gå på besøk, dra på fest og få besøk av hvem hun ville mens hun enda bodde hjemme og gikk på videregående skole. Å kjøre og besøke foreldrene innebærer en frihet for Ellen. Hennes handlingsrom utvides og hun kan unnsnippe noe av det hun selv oppfatter som ensomt i bygda der hun bor.

Venke forteller at det ikke bor yngre folk i hennes hjembygd. For å holde kontakten med sine venninner og for at ungene skal få leke med andre barn, drar hun på besøk om dagene. Hvis hun ikke hadde kontakt med venninnene sine, ville det vært kjedelig å være hjemmевærende, sier hun. Selv farter hun rundt på hele øya. Det er samme hvor på øya venninnene bor, det tar ikke mer enn en halvtimes tid å kjøre likevel. Slik møtes de unge jentene med ungene sine. I følge Venke diskuterer de menn og likestilling, unger, jobb og husarbeid. De drikker kaffe og har det

---

² Å ha kår er å ha visse rettigheter som bolig, mat til eget bruk, ved o.l. etter at gården er overført til neste generasjon og de gamle ikke lenger deltari drifta.

artig i lag. For Venke er det godt å bo i hjembyda når hun kan bruke bilen til å dra *hvor* hun vil og være sammen med *hvem* hun vil. Bilen gjør at bygda ikke begrenser henne, hun får det gode ved å bo nært familien i heimbygda samtidig som hun har god kontakt med vennene sine. Hennes sosiale omgang er ikke knyttet til livet og folket i bygda. Venke sier at hun er fri til å gjøre det hun måtte ha lyst til, hver eneste dag!

Det er ikke lett å vite om de eldre kvinnene overhodet har tilgang til privatbil, eller om de kan kjøre. De snakker ikke om bil. Det er uinteressant som tema. Noen kjører, helst de skilte eller de som lever sammen med menn som ikke er hjemme til daglig. Men de snakker heller ikke om bilen, og ofte er bilen ikke deres, men hele familiens. Menn eller sønner vasker og reparerer bilen, kvinnene bruker den når de skal noe. Anne sier at hun ikke kjører og hun har ikke førerkort. Hva skal hun med bil? Hvis hun skal handle mye på butikken kjører mannen, hvis ikke sykler eller sparker hun. Hun finner alt hun trenger i bygda; skal hun ut av bygda på møte i en bondeorganisasjon får hun sitte på hos noen av de andre som skal dit. Det denne kvinnen sier og ikke sier om bilbruk er betegnende for de eldre kvinnene.

Trine, skilt kvinne i femtiårene, skiller seg ut fra dette mønsteret. Hun fremhever, som de yngre, at bilen gir henne frihet: frihet til å komme ut av bygda. Ofte føler hun at bygda og den sterke familie- og parorienteringen, blir kvelende. "E' rømme" sier hun, selv om hun er fast bestemt på å bli boende. Her i bygda har hun familien sin, huset sitt og arbeidsplassen. Hennes trivsel i bygda er likevel avhengig av den rettetmulighet bilen innebærer for henne. Trines posisjon som skilt kvinne gjør henne i noen henseende mere lik de yngre enn de eldre kvinnene.

Både Ellen og Venke er opptatt av at de er unge, moderne, frie og likestilte kvinner. Deres forståelse av seg selv er knyttet til at de deler husarbeidet likt med sine menn, de jobber og tjener penger selv og de har utstrakt kontakt med venninner. De kan gjøre som de selv vil. Bilen er sentral for å kunne leve dette livet og uttrykke denne friheten. Uten bil ville det være vanskelig for dem å presentere seg på denne måten. Det som kan fortolkes som deres identitetskonstruksjon uttrykker deres forståelse av seg selv (Rudie 1984). Denne prosessen henger sammen med hva Venke og Ellen tidligere forsto seg selv som; unge frie jenter, med hva de gjør i dag og hva de kommuniserer om seg selv. De fremstiller seg som frie og selvstendige overfor meg. De yngre

kvinnene "farter" rundt, men de er ingen "flyfiller", som man kanskje ville sagt på Averøy. I tillegg til at bilen er nødvendig i hverdagslivet og gjør det mulig for dem å være yrkesaktive, gir den kvinnene også anledning til å kjøre hvor de vil. Bilen blir symbol på frihet for Venke og Ellen. For de eldre kvinnene er ikke bil tema, og symboliserer heller ikke frihet. De yngre kvinnene brakte selv bil og bilbruk inn i samtalen.

Familiens bosted bestemmes altså i stor grad av hvor mannen, som hovedforsørger, kan få jobb. Det sosiale rommet som bygda er, konstitueres for mange kvinner gjennom deres tilknytning *via mannen*. Mange yngre kvinner ser ikke foreningslivet som en måte å øke egen tilknytning til bygda på, slik mange av de eldre gjør. Men gjennom sin bilbruk kan de delvis velge sitt sosiale miljø utenfor bygda. Yngre kvinner løser flere dilemma i sine liv ved hjelp av privatbil. Bilen inngår dermed også i deres identitetskonstruksjoner. På den annen side er lave boligkostnader, mye bruk av gratis barnetilsyn (bestemor) og lite studielån, en forutsetning for at for eksempel Ingrid kunne starte opp og drive egen virksomhet. Familien har ikke vært avhengig av lønnsomhet i Ingrids bedrift de første årene. Det har gitt Ingrid muligheter, for med lave levekostnader har familien kunnet leve godt på mannens inntekt. Høy boligstandard gjør blant annet at flytting fra bygda fremstår som lite aktuelt. Mange kunne ikke opprettholdt en slik standard andre steder enn her hvor de også har billig, tilgjengelig barnetilsyn. Strukturelle betingelser gjør noen handlingsmuligheter mindre reelle, men forklarer også noe om hvorfor kvinnene opplever at dette er "den beste plassen å bo". I denne situasjonen er det viktig for mange yngre kvinner å presentere seg selv gjennom stil og gjennom bilen som symbol på frihet.

KAPITTEL 9

FORTOLKNING OG STRUKTURASJON AV KVINNELIV PÅ AVERØY

I oppgavens innledning presentert jeg Anthony Giddens strukturasjonsteori som en måte å tenke om samfunnet på. Dette har vært et nyttig verktøy i min fortolkning og forståelse av blant annet vekselvirkningen mellom individ og samfunn på Averøy. Videre ble tid, rom og kjønn introdusert som innfalsvinkler og analytiske kategorier. Avslutningsvis vil jeg hente frem og gjøre deler av disse perspektivene eksplisitte. Fremstillingen er organisert omkring et par tematiske felt som har blitt sentrale gjennom analysen av det empiriske materialet.

Sosialt handlingsrom

Folks geografiske mobilitet svekker den betydningen bygdelivet har som integrerende faktor i de lokale samfunnene. Gjennom bruk av privatbil fremstår ikke mennesker, foreninger og butikker i bygda som de eneste muligheter for sosial samhandling med andre. Bygda kan reduseres til et sted å bo heller enn en måte å leve på. Den sosiale integrasjonen i bygda er en del av den mer omfattende systemintegrasjonen i samfunnet. For yngre kvinner kan mobilitet være en måte å omgå de strukturelle aspektene ved de lokale kjønnssystem. Forhold som politisk orientering, yrkesmessig status og venner fra skoletiden kan danne grunnlag for fellesskap på tvers av bygdelivet. Bygda som lokalitet for samhandling splittes opp og endres på bakgrunn av folks handlinger. Dette er eksempel på det Giddens kaller regionalisering, som utfordrer bygdelivet som livsform og gir plass for flere til dels konkurrerende handlingsregler (Giddens 1984). De yngre kvinnene får større "handlefrihet" ved å kunne trekke på flere regler. Reglenes regulative aspekt åpner for ulike måter å vurdere en og samme handling på. Samtidig som mangfoldige normer også inne-bærer flere krav og forventninger. Regler inngår også i meningsdanning. Å forholde seg til flere fortolkningskjema gir muligheter for å velge hvordan en vil forstå seg selv. Endring i næringsstruktur og dermed færre mennesker tilknyttet primærnæringene er en forutsetning for endringer i bygda. Disse endringene har betydning for kvinnenes opplevelse av seg selv. Rom som naturmessige betingelser, og endring i den sosiale bruken av naturen, inngår i individenes selvforståelse gjennom deres handlinger og livsform.

Å være tilpasningsdyktig er ikke et uttalt mål for de yngre kvinnene. De kommuniserer ikke at tilpasning er viktig for hvordan de ser seg selv. Til gjengjeld er det viktig for dem å kunne dra

hvor de vil, når de vil. Frihet fremstår derfor som sentralt i deres opplevelse av eget hverdagsliv. Bil og bilbruk er forutsetninger for denne friheten og blir et symbol på deres frihet. Bilen gjør dem mobile, like mobile som de var før de etablerte seg med mann og barn. Bilen gjør at de som Venke og Ellen kan velge hvem de skal være sammen med. Slik velger de også venner og omgangskrets som kan bekrefte deres egne holdninger. Ellen er ikke overlatt til bygdas normer om arbeidsdeling, til en viss grad kan hun velge selv hvilke regler hun vil forholde seg til. Bilen gjør at hun og Venke utvider sitt geografiske og sosiale handlingsrom. Dermed nøytraliseres familiens og bygdas betydning i deres liv. Bygdelivet får mindre betydning for hvordan de forstår seg selv, og deres handlingsrom utvides.

Forskjeller mellom yngre og eldre kvinner. Om å være husmor

De eldre kvinnene sier de er husmødre, de gjør husholdsarbeid og de sier at de gjør det. Arbeidsdelingen mellom ektefellene presenterer de som tradisjonell. De handler ut fra en praktisk bevissthet. De følger regler og gjør tilsynelatende det som forventes av dem. Forklaringene de gir på sine handlinger er redegjørelser som kan sees som eterrasjonaliseringer: arbeidsdelingen er basert på interesser og evner. Husmor er en del av deres identitet som kvinner. De yngre kvinnene derimot kommuniserer at de *ikke* er husmødre, men er hjemmeværende for barnas del. Husarbeidet deler de likt med ektefellen uavhengig av kjønn, sier de. Det jeg fortolker som deres eterrasjonalisering bygger på andre holdninger og verdier enn de eldres. Regler knyttet til det å være likestilt oppfatter de som positive verdier de vil identifiserer seg med. I strukturasjons-teoretiske begrep blir de ikke- intenderte konsekvensene av å trekke på kjønnsstrukturer med hensyn til arbeidsdeling, til at det "bare blir sånn". Dette er konsekvenser kvinnene ikke ønsker, en fortolkning er at de inngår i reproduksjon av kjønnsmessig arbeidsdeling.

Yngre og eldre kvinner er ulike med hensyn til hva de kommuniserer om seg selv. Jeg fortolker dette som forskjeller i hvordan de konstruerer sin identitet. *Hvordan* dette gjøres og betydningen av hvordan de ser på seg selv vil jeg fremheve som sentralt. Dette innebærer ett svar på spørsmålet: På hvilken *måte* inngår dagliglivets handlinger i reproduksjon og endring av eksisterende kjønnsrollemønstre? De eldre kvinnene diskuterer ikke med hverandre, hvordan de vil fremstå. Det forhold at de ikke diskuterer sin husmoridentitet kan sees som et uttrykk for at de har tilpasset seg gjeldende normer og materielle betingelser. De kommuniserer sin tilpasning og

handler tilsynelatende i forhold til det. Det synes å være samsvar med det de ønsker å være og det inntrykket de gir. Men vi har også sett at Pernille brukte sin deltidsjobb for å skaffe seg en viss økonomisk frihet i forhold til mannen. Det er to sider ved Pernilles handlinger i denne sammenhengen jeg vil peke på. Hun synes "egentlig" disse forholdene er private, mennevnte dem likevel, fordi hun nå var blitt så gammel at hun kunne tillate seg å snakke om det. Kanskje kommuniserer ikke de eldre kvinnene de strategiene de faktisk benytter i sin "tilpasning"? Dette kan være noen av disse livløpsbeskrivelsenes "hvite flekker" (Danielsen 1993). I tillegg sa Pernille at hun lot mannen "få" bestemme, "han fikk no holde på". Det Pernille uttrykker til meg er at hun ikke brydde seg om å kjempe med mannen om økonomisk råderett så lenge hun hadde egne midler hun kunne disponere relativt fritt. Kanskje er de eldre kvinnenes "tilpasning" mer subtil, kanskje besitter de mer "kvinnelist" enn yngre jenter? Mulingens får denne tilpasningen også andre konsekvenser i deres liv i form av for eksempel sykdom eller liknende? Gjennom at de eldre i hvertfall tilsynelatende trekker på de tradisjonelle kjønnssystemer, reproduseres disse mønstrene. At mønstrene bare er tilsynelatende, mens de skjuler andre handlinger forhindrer ikke nødvendigvis at de strukturelle aspektene har betydning som betingelser for andres kvinners handlinger. Strukturelle aspekt kan reproduseres både gjennom det aktører sier og det de gjør. Dette poenget angår *betydningsinnholdet* i observerte mønstre. Hva de eldre kvinnene, de yngre og jeg forstår med det de eldre kaller å tilpasse seg er ganske forskjellig.

Min fortolkning er at de yngre kvinnene gjennom sine handlinger og refleksjon over handlingene forsøker å endre reglene for hva det er å være bygdekvinne. Det finnes en diskrepans i de yngre kvinnenes liv, et slags misforhold mellom deler av det de gjør, for eksempel arbeidsdelingen og det de ønsker å fremstå som; likestilte. Dette motsetningsforholdet kan det se ut som de prøver å overkomme ved å kommunisere seg selv slik *de* oppfatter seg. Denne kommunikasjonen kan sees som en legitimering, og kan forstås som et strukturelt trekk ved gjeldende normer om kvinner og arbeidsdeling (Giddens 1984). Er det kanskje slik at de unge kvinnene sier det de ønsker å gjøre, men faktisk ikke gjør. De eldre kvinnene gjør kanskje det de selv ønsker, samtidig som de sier noe annet?

Hva kan unge jenter gjøre?

"Snille jenter kommer til himmelen, andre jenter kan komme hvor hen de vil" er et av kvinnebevegelsens slagord. Det uttrykker både mangfoldet og kostnadene ved valg jenter kan gjøre og bør prøve. Muligheter innebærer ofte forventninger. Med flere handlingsmuligheter, følger også flere valgmuligheter. I en slik situasjon må flere handlinger forklares og legitimeres. I strukturasjons-teoretiske begrep kan dette betegnes som mer komplekse identitetskonstruerende prosesser. En større del av den praktiske bevissthet gjøres diskursiv og dermed til gjenstand for refleksjon.

Bjørgs historie¹ viser hvordan hun forsøker å omdefinere seg selv fra husmor og gardkjerring til skoleelev og ung "moderne" kvinne. Ellen og Janne valgte litt utradisjonelle utdanninger. Nå strever de med å få sine hverdagsliv til å henge sammen med det bildet de har av seg selv som likestilte, unge kvinner. Å velge "utradisjonelt" fortolker jeg som et uttrykk for at disse jentene ikke har handlet i entydig samsvar med de lokale strukturelle aspekt ved kjønn- og utdannings-system. Deres handlinger kan forstås som adferd i samsvar med den nasjonale utdannings-ideologi for jenter. Selv om Ellen føler seg litt "lurt" av likestillingsideologien, er hun også opptatt av å fremstille sitt utdanningsvalg som "greit". Hun er glad for at hun har tatt en utdanning, sier hun, til tross for at hun i dagens situasjon ikke kan benytte denne utdanningen. Hun fremstiller seg selv som likestilt og "moderne". Dette kan tolkes som en strategi for å unngå at utdanningsvalget hennes skal fremstå som "feilaktig" eller "bortkastet". Som "feilaktige" valg, ville Ellens handling kunne komme til å inngå i lokale regler om jenter og utdanning som "bevis" på at en bør handle i samsvar med tradisjonelle regler: Kvinner bør velge kvinneyrker. I den grad Ellen og Janne greier å fremstille seg og sine utdanningsvalg som rasjonelle, har de anvendt sine handlinger som ressurser for å endre handlingens ikke-intenderte konsekvenser (Giddens 1984). Venke har oppnådd det hun sier hun ville, gifte seg å få barn. Hun er hjemme for og med ungene sine og mener at det burde foreldre være. Men det er viktig for henne at hun ikke *er* husmor. I henhold til den terminologien jeg presenterte innledningsvis i oppgaven kan man si at hun utfordrer de lokale kjønnssystemer, ved å handle i samsvar med og kommunisere

---

¹ Bjørg begynte på Amokurs for å kvalifisere seg for arbeidsmarkedet og forberede seg på å bli hovedforsørger.

det hun og venninnene oppfatter som riktig. Samtidig kan hun ved hjelp av sin praktiske bevissthet handle adekvat i bygdehverdagen.

Skolegang, bygd, venner, familie, myndigheter og media forsyner kvinner med mangeartede og motsetningsfulle krav. Kvinner skal ta utdanning og gjøre karriere, være gode og tilstedeværende mødre for sine barn, delta i lokalt foreningsliv, og dessuten må kvinner engasjere seg politisk. Kvinner må velge utradisjonelle yrker og tilpasse seg mannens yrke ved å jobbe deltid. Unge kvinner handler innenfor et vidt spekter av mulighetsbetingelser, og de "arbeider" for å fremstille sine handlinger som meningsfulle. Kvinnene forsøker å handle slik at de får den aksept de trenger i sine hverdagsliv, både i henhold til lokale og nasjonale regler. Disse reglene kan betegnes som mangfoldige kjønnsystemers strukturelle aspekt.

Forhandlinger om kjønn

Yngre par forhandler om arbeidsdelingen seg i mellom. Jeg fortolker dette som forhandlinger om hva kjønn skal bety og hvilke konsekvenser det skal ha for arbeidsdelingen i familien. Eldre og yngre kvinner forstår seg selv på ulike måter. Både de yngre og de eldre kvinnenes handlinger inngår i det jeg her fortolker som kjønnsforhandlinger. Kjønn inngår ikke i kvinnenes selvforståelse som en entydig kategori. I ulike fortolknings skjema er betydningsinnholdet i "kvinne", "husmor", "småbarnsmor" og "hjemneværende husmor" forskjellig. Legitimiteten til de strukturelle aspektene ved kjønnsystemer utfordres gjennom at innholdet i kvinneroller ikke lenger er selvsagt. De yngre må på en annen måte enn de eldre kvinnene forhandle om og selv bestemme hva slags kvinner de vil være siden de avviser den tilskrevne rolle som husmor. Feltet er åpent for ulike valg. Derfor kreves det mer aktiv handling fra de yngre kvinnenes side enn fra de eldre for å fremstå som det de vil.

Kjønn og identitet

Alle kvinnene i materialet forsøker å være, og fremstiller seg som gode mødre. Dette feltet er lite åpent for valg. Regler knyttet til det å være mor, er konstitutive. Morsrollen fremstår som en primær identitet i kvinnenes organisering og refleksjoner omkring sine hverdagsliv. Å være en god mor fungerer som en forutsetning for å være et dyktig kvinnfolk. Morsrollen kan sees som en institusjon preget av sterkt systemisk integrasjon (Giddens 1984). Den har varighet utover

dagens situasjon på Averøy, selv om institusjonens innhold og betydning konstitueres lokalt og historisk. Dyktige kvinnefolk er de eldre kvinnenes standard. Yngre kvinner kan bryte med denne standarden og likevel fremstå som dyktige kvinner. Da må bruddet foregå på en adekvat måte, på et område det kan forhandles om og slik at de kan kommunisere at bruddet for eksempel ikke er noe de ønsker, men resultat av "tvingende" materielle betingelser. Slik er samfunnets institusjoner ikke statiske selv om den tidsromlige utstrekning gjør dem mer objektive enn andre regler.

Målestokken "dyktige kvinnefolk" er nært knyttet til å ta vare på "de som hører en til". Et dyktig kvinnefolk tilpasser seg de betingelsene hun lever under og lærer seg å ta det som det kommer, uten å klage. Logikken er preget av et prinsipp hvor det grunnleggende er å være noe for andre. Selvforståelsen kan sees som knyttet til om en makter å fylle denne posisjonen godt. Gjennom utsagn som "det er ei ainna tid no", viser de eldre kvinnene at standarden "dyktige kvinnefolk" ikke gjelder for de yngre kvinnene på samme måte som for dem selv. Vektlegging av tid gir ulike generasjoner et visst handlingsrom å utfolde seg innenfor. Mange måter å leve på kan aksepteres, hvis kvinnene samtidig er gode mødre eller kommuniserer at de vektlegger de "riktige" verdiene. De fleste brudd med de tradisjonelle reglene om "godt moderskap" medfører likevel ulike kostnader. Kanskje er det de yngre hverdagskvinnene, som må bære kostnadene ved strukturelle endringer? Kan hende er det bare de *slemme* jentene, de som tør å bryte med for eksempel de grunnleggende reglene om "godt moderskap", som kommer dit de vil?

Det er forskjellige måter å være kvinne på, og konstruksjon av kvinnelighet kan ta mange former. Ved å vektlegge forskjell, blir ulikhet mellom blant annet generasjoner viktig. På den annen side har jeg satt sammen disse bildene for å vise at kvinneliv på Averøy også er like. Kvinnenes hverdagsliv danner i min fortolkning, tydelige kjønnede mønster. Kjønn som kategori kan fremheve både likhet og forskjell mellom kvinner. Bygdekvinnene tar *ansvar* for at familiens hverdagsliv skal fungere, de *tilpasser* seg betingelser og forventninger på en slik måte at dagliglivet fungerer. Kvinnene er som strikk eller som lim, de holder hverdagen sammen for seg selv og for familien i bygda. De er fleksible og ansvarsbevisste. Sosialisering til ansvar og tilpasning innebærer blant annet at kvinner lærer å "være for andre". Gjennom det Giddens begrepsfester som rutinisering, stabiliseres disse handlingsmønstrene i kvinnenes hverdagsliv. Den gjenstridigheten som gjør det vanskelig å forhandle om innholdet i morsrollen henger også

sammen med at det å "være for andre" kan avledes direkte av muligheten for å bli mor. Morsrollen knyttes biologisk til det å dekke andres behov, og mor blir synonymt med å oppfylle andres krav. Tidsromlige forhold koplet til å dekke andres behov innebærer tilstedeværelse og samtidighet. Gjennom *regionalisering* som binder kvinnes handlinger på ulike felt sammen, fungerer tidsromlige bundne handlinger som grunnleggende mulighetsbetingelser i kvinneliv på Averøy. Tilstedeværelse og samtidighet er en del av handlingers tidsromlige bundethet; det er ansvar. Lokale kjønnsystem rekonstrueres gjennom handlinger i hverdagslivet, blant annet ved det å vise ansvar, "å være for andre".

Mange yngre kvinner sier at de bruker mye tid på innredning og dekorering av huset. Økonomiske forskjeller i husholdenes situasjon vises gjennom ulik stil og i hvor stor grad dette arbeidet kommuniseres. Jeg fortolker denne virksomheten som et uttrykk for at de er opptatt av å skape seg selv gjennom å skape et hjem. Dette kan fortolkes som uttrykk for eksplisitt arbeid med egne identitetskonstruksjoner. De eldre kvinnene har ikke det samme eksplisitte forholdet til hvordan de fremstiller seg selv, men gjennom å snakke om "døktige kvinnfolk", husarbeid, håndarbeid og kommunisere sin *tilpasning*, skaper de også et bilde av seg selv.

Idealtypiske bygdekvinneliv

Jeg har konstruert tre idealtypiske kvinneliv fra Averøy som spesifiserer og konkretiserer begrepet *tilpasning*. Dette er måter å avgrense seg på; strategier i tid, rom og kjønn for å leve på Averøy. Avgrensningene kan sees som idealtypiske rutiniserte praksiser. Idealtypene uttrykker det jeg oppfatter som endringer i kvinneroller på Averøy. Den første; *bondekvinnes tradisjonelle tilpasning* og den siste; *begrensninger i bredden* skiller relativt klart mellom ulike generasjoner. Mens den *tradisjonell kvinnerollensom utvides i bredden*, kan betegnes som den mellomste. Den er i "midten" både i denne fremstilling og ved at den fremhever avgrensninger jeg har funnet både hos eldre og yngre kvinner.

I *bondekvinnes tradisjonelle tilpasning* forholder kvinnene seg til få og sammenhengende områder. Områder er da å forstå som *hva* de gjør, *hvor* og *når* de gjør det. Yrkesliv og barnetilsyn, det sosiale livet og organisasjonsliv er sentrert rundt en livsform som bonde og dermed livet i bygda. Livet henger sammen, identiteten er knyttet til livsformen bondekvinne.

Denne identiteten bærer de med seg i de fleste sammenhenger i sine liv. Dette medfører blant annet et sterk engasjement og lokalt ansvar for bygda og de som bor der. Livsformen er *romlig* avgrenset- deres aktiviteter foregår hovedsaklig i bygda. Det har også betydning i forhold til *tid*. De bruker ikke tid på å reise. Tid er også sentralt forstått som generasjon. Disse kvinnene er eldre, de er vokst opp med tradisjonelle kjønnsroller som de opplever som sine egne. I den livsfasen de nå er, har kvinnene få omsorgsforpliktelser, selv om de gjør en stor innsats for barnebarn og eldre i familien. Disse kvinnes handlinger er tematisk knyttet til yrke og livsform. De avgrenser seg i forhold til aktiviteter som ikke har tilknytning til bondelivsformen. Ikke minst er handlinger knyttet til *kjønn*. I gårdsdrifta og i familien er arbeidsdeling mellom kjønnene tradisjonell. De opplever at de oppgavene de faktisk utfører, også er de de behersker. Dette er en fortolkning av de eldre kvinnes hverdagsliv.

En annen avgrensning kan konstrueres blant de som i *utgangspunktet* lever et tradisjonelt liv. Jeg kaller det et *tradisjonelt liv som utvides i bredden*. På grunn av nye krav og utfordringer må kvinner rekke over flere områder. Deres oppgaver spres i bredden og de opplever at kvinnerollen er utvidet, uten at de greier å få tiden til å strekke til. Selv om denne formen for avgrensning her fremstilles i tilknytning til primærnæringene, er den også typisk for eldre kvinner som ikke har en slik næringsmessige tilknytning. Disse kvinnene har tilpasset seg en kvinnerolle som har vært nært knyttet til primærnæringene, spesielt landbruket. Strukturelle betingelser kan skape nye økonomiske tilpasninger for husholdene. Forhold som sykdom og behov for utdanning kan føre til endret situasjon og nye krav til kvinner og menn. Flere roller må fylles, å være småbarnsmor, gårdbruker, yrkesaktiv, husmor, likestilt jente og skoleelev gjør hverdagslivet "overfylt" og fragmentert. I slike situasjoner prøver kvinnene å avgrense seg i forhold til for eksempel husarbeid, foreningsliv og unger - de har mindre tid til dem nå. Dette medfører igjen dårlig samvittighet og det sliter. De avgrenser seg også i forhold til andre av sine roller. Egne ønsker og behov prioriterer de lavt. Sammenbrudd og sykdom kan tyde på at grenser nås, nok er nok. Den tidsromlige og tematiske spredningen, og de ulike forventningene knyttet til forskjellige roller, kan kollidere i de enkeltes liv.

Noen kvinneliv kan sees som *begrensninger i bredden*. Kvinnene definerer seg ikke som tradisjonelle husmødre. Det følger en del kostnader, både økonomisk og i form av dårlig

samvittighet med det. De opplever at de ikke gjør husarbeidet bra nok, samtidig som de sier til seg selv at de ikke er husmødre. Kvinnene prøver å begrense sine tematiske områder i bredden, samtidig som de utdyper sin rolle som arbeidstaker. Identitet er knyttet til yrket og jobben, foreningsliv og morsrollen. Lønnsarbeidet må tilpasses både bosted, familie og mannens yrke. Denne tilpasningen fungerer best der hverdagslivets lokaliteter er romlig avgrenset, der korte avstander skal tilbakelegges og familien er tilgjengelig for barnetilsyn. Den tilsynelatende mest "moderne" tilpasningen forutsetter arbeid og familieliv i bygda samt nære relasjoner til slekten. Denne tilpasningen beskriver yngre kvinner i undersøkelsen fra Averøy.

Tid møter vi i disse idealtypene på flere måter. Som forskjeller mellom *generasjoner* lever og tenker de eldre og de yngre kvinnene på ulike måter. Det er forskjell på hvor i livet de befinner seg. Tid handler om *livsfase*. Hverdagslivets tid handler om å få utført oppgaver på ulike steder i løpet av dagen. *Tidskonflikter* preger hverdagslivene på ulike vis. Rom har betydning som materielle *betingelser*. Hvor foregår de ulike handlingene som jobb, innkjøp og familieliv. Tilknytning til arbeidsmarkedet inngår i kvinnenens identitetskonstruksjoner. Stedet har betydning ved at det bestemmer hvilke oppgaver som kan utføres *samtidig*. Avstander, kommunikasjons-tilbud og boligbygging påvirker hverdagslivet ved at rom har betydning i forhold til om du bor nært familien og kan få hjelp til barnetilsyn. Oppfatninger om *kjønn* og holdninger knyttet til kjønn er betingelser kvinner forholder seg til i sine dagligliv. Dels fungerer det som rammer for hva en kan gjøre, hva som er akseptabelt, og dels er kjønnssystemene knyttet til egne og andres forventninger til en.

En moderniserings prosess?

Gjennom generasjonsforskjeller og variasjoner mellom kvinner avhengig av tilknytning til arbeidsmarked og næring har jeg konstruert og fortolket endringer i kvinneliv på Averøy. Atskillige handlinger og valg kan sees som legitime, dette innebærer en viss pluralisme i holdninger og normsett. Men dette medfører også at stadig flere handlinger krever forklaringer, og gjennom forklaringer gjøres praktisk kunnskap diskursiv (Giddens 1984). Færre områder i folks liv fremstår etterhvert som selvføgelige og innlysende. I denne situasjonen må folk selv konstruere sammenhenger i sin livsverden (Giddens 1991). Dette kan fortolkes som del av en moderniseringsprosess. Behov for å legitimere handlinger kan forstås som et kommunikativt

aspekt ved endring og kan derfor også være del av slike prosesser. De kommunikative aspekt ved meningskonstruksjon kommer til uttrykk blant annet i det som kan beskrives som identitetskonstruerende prosesser.

Yngre kvinner aksepterer ikke, i min fortolkning, at husmor skal inngå i deres identitetskonstruksjon, *fordi* de er kvinner. Selvfølgelig er identitet et tema for refleksjon, for yngre kvinner gjennom forhandling om blant annet arbeidsdeling i familien. Til en viss grad fortolker de og gjør sine forhandlinger diskursive gjennom diskusjoner med menn og venninner. Disse diskusjonene kan forstås som forhandlinger om hva kjønn skal innebære i deres liv. De yngre kvinnene bringer ofte selv tema som selvfølelse, problemer i ekteskap og sin egen følelse av utilstrekkelighet inn i samtalen. De snakker mye og gjerne om hvordan samliv og det å ha barn ble noe helt annet enn de hadde trodd på forhånd. De forteller om egne ønsker og drømmer og hvordan det etterhvert har vist seg at mannen ikke tenker på samme måte. De kan klage på mannens innsats på områder som har med familien å gjøre, og de forteller om krangler og diskusjoner de har hatt med sine menn. De forteller om konflikter med svigerfamilie og slarv i bygda. Unge kvinner sier mer om hva de synes, hvordan de opplever sin hverdag og hva de tenkte og følte i spesielle situasjoner. De fremstiller både positive og negative trekk ved bygdelivet. De peker også på at "det går ikkje an å ha det bedre enn her...". Å prate om det personlige og å prate om seg selv kan forstås som et uttrykk for en økende individualisering i samfunnet. Det å reflektere over og verbalisere private og individuelle forhold kan også fortolkes som et moderne fenomen.

Kvinnene fra 50 år og eldre regner ekteskapelige forhold som personlig og tilhørende privatlivet. Jeg oppfatter dem som meget lojale i forhold til ektefelle. De er opptatt av å verne om sine privatliv. Ekteskap og parforhold fremstilles som harmoniske. Egne drømmer, forventninger og skuffelser tilhører også den private sfære. "Ein får ta det som det kjem, og gjerra det beste uttav det", er de løsningene de kommuniserer angående det yngre kvinner oppfatter som problemer i ekteskapet. Slike munnhell uttrykker at man ikke skal forvente så mye, og at man får innrette seg etter forholdene. På hvilken måte de faktisk innretter seg har det vært vanskelig for meg å få tilgang til. Plikt til å innrette seg, heller enn å fremme egne krav, som de eldre kvinnene kommuniserer, kan fortolkes som en overgang fra tradisjonelle til moderne holdninger og verdier

(Danielsen 1993). I tillegg fortolker jeg disse uttalelsene som en kritikk av de yngre kvinnene som krever så mye "for seg selv". For de eldre kvinnenes vedkommende, betyr ikke manglende verbalisering av det jeg kaller indentitetskonstruerende prosesser, at de ikke kommuniserer forhold ved egen identitet. Daghild vil ikke være et "simpelt kvinnfolk" og kvinnene snakker mye om å tilpasse seg og vise ansvar for bygda. Men de eldre diskuterer ikke *eksplisitt* sin egen selvforståelse. Kanskje er det uttrykk for en annen verbalisering, et forsvar for egen identitet gjennom å bevare en livsform

Jeg fortolker idetitetsarbeidets økende betydning for de yngre kvinnene som et uttrykk for en pågående individualisering og fragmentering. De må selv skape sin plass i verden fordi de avviser den tilskrevne husmorrollen. Fragmentering fører til behov for orden og meningstilskriving. Moderniseringsprosesser kan beskrives ved nettopp dette behovet (Giddens 1991)

Næringsmessige endringer, blant annet fra primærnæringsvirksomhet til mer serviceorientert virksomhet, har betydning for livet i bygdene og husholdenes økonomiske tilpasning. Gjennom endret foreningsliv forandres livsformer. Bygdas meningsinnhold innebærer ikke det samme for for-skjellige folk. På mange måter er det også endringer å spore i familiens betydning og ikke minst i hvordan man forstår denne betydningen. Disse endringene kan likevel ikke fremstilles som at bygda og familien får mindre betydning i kvinnenes liv. Mange av kvinnene som kan sies å *begrense sitt liv i bredden*, konsentrerer og lever dette livet i bygda, nært knyttet til og avhengig av familiens hjelp.

Gode mødre og nye tider

Innholdet i begrepet "kvinne" er under endring. Debatten om "døktige kvinnfolk" og "gode mødre" er preget av at ingen vinner, men at ulike grupper har ulike "vinnere". Kjønnssystemene er mangfoldige, og holdningene kan til en viss grad eksistere side om side. Mange konkurrerende handlingsregler vil likevel innebære kostnader for den enkelte kvinne. Ens handlinger vil også måtte legitimeres i henhold til andre regler enn de man selv forholder seg til. Heller enn å snakke om endringer i normer som en lineær utvikling, fra entydige til mangfoldige handlingsregler, kan en snakke om bølger som delvis eksisterer side om side og delvis vil avløse hverandre. Det jeg har betegnet som kampen for bygda, kan sees som et eksplisitt uttrykk for endringsprosesser som

innebærer næringsmessige forandringer, endringer i slektens betydning og endringer i levemåter i byda. De yngre kvinnene fortolker ikke bygda og bygdelivet på samme måte som de eldre. Deres handlinger kan på mange måter sees som strategier for å slippe og leve både arbeidsliv, fritid, foreningsliv og sosialt liv i bygda, slik de eldre kvinnene gjør. Jeg har vist at "bygdekvinneliv" kan tolkes som like og som forskjellige. Felles for yngre og eldre kvinners hverdagsliv og tenkemåte er en sammenbindingskunnskap og et ansvar som gjør at kvinnene kan kalles "bygdelivets lim".

LITTERATURLISTE

Acker, J (1992): "Gendering Organizational Theory" i *Gendering Organizational Analysis*. Newsbury Park, Sage.

Adam, B (1994): "Tid for feministiske forhold til teknologi, "natur" og arbeid" i *Nytt om kvinneforskning* (4), NFR, Senter for kvinneforskning, Oslo.

Andenæs, A (1989): "Identitet og sosial endring, Del 1. Endringer i forholdet mellom kjønnene- hvordan skal vi forstå det?" i *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening* 26:603-613.

Arendt, H (1958): *The Human Condition*, The University of Chicago Press, Chicago.

Bateson, G (1972): *Steps to an Ecology of Mind*. Chandler Publishing Company, New York.

Beauvoir, S de (1970): *Det annet kjønn*, Pax, Oslo.

Berger, P L og Luckmann T (1990): *Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling*. Lindhardt og Ringhof, Viborg.

Bertaux, D (1981): *Biography and Society*. Sage Publications, London

Bjørklund, T. og Hellevik, O. (1987): *Barrierer mot kvinners deltakelse i lokalpolitikken, valgordningen, motivasjon, periferiens normtrykk*. ISF rapport 11.

Bolsø, A (1994): "Kvinner som ikke kjører traktor kjører også traktor" i *Nytt om kvinneforskning* (4), NFR, Senter for kvinneforskning, Oslo.

Braidotti, R (1992): On the female feminist subject, or from 'she-self' to 'she- other', in Brock G and James S *Beyond equality & difference. Citizenship, feminist politics, female subjektivty*. Routledge, London.

Brandth, B (1994): "Teknologi og mannlighet i forandring. Gården som arena for konstruksjon av kjønn" i *Sosiologisk tidsskrift* nr.3/185-203, Scandinavian University Press, Oslo.

Brox, O (1966): *Hva skjer i Nord-Norge?* Pax, Oslo

Brox, O (1984): *Nord-Norge: Fra allmenning til koloni*. Universitetsforlaget, Tromsø

Brox, O og Gullestad, M red. (1989): *På norsk grunn*. Festskrift til F.Barth, Oslo.

Bryant, C.G.A. and Jary, D (1991) "Introduction: coming to terms with Anthony giddens", in Bryant, C.G.A. and Jary, D ed. *Giddens Theory of Structuration, A critical appreciation*, London, Routledge.

Calhoun, C (1994): Social Theory and the Politics of Identity" in Calhoun C ed. *Social Theory and the Politics of Identity*, Blackwell, Cambridge.

Chodorow, N (1978): *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, University of California Press, Berkeley.

Cohen, A. P (1989): *The symbolic construction of community*, Routledge, London.

Cohen, I.J (1987): "Structuration Theory and Social Praxis" i Giddens and Turner (ed) *Social Theory today*, Polity Press.

Connerton, P (1989): *How Societies remember*, Cambridge University Press, Cambridge.

Danielsen, K (1992): *Livshistorier. En oversiktsforelesning*. Upublisert paper til et seminar i Tromsø 4-6 mai 1992.

Danielsen, K (1993): *Ekteskap og Velferd. Analyser av en generasjons livsløp basert på livshistorisk materiale*. Norsk gerontologisk institutt Rapport 3, Oslo.

Dyck, I (1990): "Space, time and renegotiating motherhood. An exploration of the domestic workplace", i *Environment and Planning D. Society and Space*.

Dysthe, O, Andersson D, Lia K (1993): *Om skriving, handbok for ex.phil-studentar*. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Tromsø

Elster, J (1983): "Offentlighet og deltakelse. To teorier om deltakerdemokratiet." i Bergh, T red. *Deltakerdemokratiet. Demokrati og samfunnsstyring*.

Emerek, R (1989): "Om målinger" i Koch, Ulla et al *Køn og videnskap*, Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.

Flyvbjerg, B (1991): *Rationalitet og makt. Det konkrete videnskap*. Bind 1. Akademisk forlag, København.

Folke- og Boligtelling (1990): *Kommunehefte, 1554 Averøy*.

Fox Keller, E (1987): "Systemet genus/vetenskap, eller: Förhåller sig kön till genus som naturen till vetenskapen?" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. nr.2-3.

Fraser, N and Nicholson, L (1988): "Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmodernism." i *Theory, Culture & Society* vol. 5 Numbers 2-3, june.

Fredriksen, S (1986): "Distriktskvinneplanlegging- eller distriktsavvikling?" I seminarrapport *Kvinneperspektiv på distriktpolitikken*, Likestillingsrådet.

Friberg, T (1990): *Kvinnors vardag*, Lund University Pres, Lund.

Gadamer, H-G (1975): *Truth and method*, Sheed & Ward Ltd. London.

Gerrard, S og Valestrand, H (1988): "Kvinner i primærnæringene- kvinner i distriktene" i *Nytt om kvinneforskning* nr 4, NAVF, Senter for kvinneforskning Oslo.

Gerrard, S (1992): "Hvor står vi- Hvor går vi? Fragmenter til forståelse av distriktskvinneforskning" i *Kjønn, kultur og regional endring. Nye perspektiver i distriktskvinneforskning*. FDH. Rapport 1992:6.

Gerrard, S (1989): "Mellom dansesal og møterom" i Brox og Gullestad *På norsk grunn*, Oslo.

Gerrard, S (1984): "Når barneomsorg blir mer enn et kvinneansvar i husholdet" i Rudie red. *Myk start-hard landing*.

Giddens A (1984): *The Constitution of Society, Outline to the Theory of Structuration*, University of California Press.

- Giddens A (1985): "Time, space and regionalisation", in *Social Relations and Spatial Structures*, ed. Gregory D and Urry J, Macmillian, London.
- Giddens A (1987): "Structuralism, Post-structuralism and Production of Culture", in Giddens A and Turner J H ed. *Social Theory Today*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A (1991): *Modernity and Self- Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens A and Turner J H ed. (1987): "Introduction" in *Social Theory Today*. Polity Press, Cambridge.
- Gilje, N (1987): *Hermeneutikk i Vitenskapsteoretisk Perspektiv*, Sigma Forlag, Bergen
- Gilligan, C (1982): *In a Different Voice*, Harvard University Press, Cambridge.
- Goffman, E (1992): *Vårt rollespill til daglig*, Pax Forlag A/S, Oslo.
- Gregory, D and Urry, J ed. (1985): *Social Relations and Spatial Structures*. Macmillian, London.
- Gullestad, M (1989): *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gullestad, M (1985): *Livsstil og likhet: om nærmiljø i byer*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Guneriusen, W (1992): *Meningsfortolkende samfunnsvitenskap*, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Hägerstrand, T (1975) "Space, Time and Human Conditions" in Karlqvist, Lindqvist and Snickars ed. *Dynamic Allocation of Urban Space*.
- Harding, S (1987): "Instabiliteten i den feministiska teoribildningens analytiske kategorier" i *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* nr. 2-3.
- Hastrup, K (1992): *Det antropologiske prosjekt: om forbløffelse*. Gyldendal, Copenhagen.
- Hastrup, K (1989): "Mannligt og kvindeligt. Kønnets betydning i islandsk kultur" i Hastrup og Runløv red. *Kulturanalyse fortolkningens forløb i antropologien*, Akademisk Forlag, København.
- Haugen, I (1978): "Om forvaltning av utilgjengelighet" i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bd. 19:405-414.
- Haukaa, R red. (1991): *Nye kvinner- nye menn*, Ad Notam, Oslo
- Hernes, H (1982): "Offentliggjøring av familien" i Haukaa Runa, Hoel Marit, Haavind Hanne red. *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnsteori*. festskrift Til Harriet Holter, Universitetsforlaget, Oslo.
- Hirdmann, Y (1988): "Genussystemet- reflexioner kring kvinnors sociala underordning", i *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* nr. 3.
- Holtedal, L (1986): *Hva mutter gjør er alltid viktig*, Universitetsforlaget, Oslo

- Holtedal, L og Haugen, I (1984): "Køn og metode" i Rudie *Myk start - hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hellevik, O (1991): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Holter, H (1982): "Kvinnevilkår og fellesskapsformer" i Holter red. *Kvinner i fellesskap*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Højrup, T (1983): *Det glemte folk*, Institutt for europæisk folkelivsforskning/ Statens byggeforskningsinstitutt, Lyngby.
- Haavind, H (1987): *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Haavind, H (1989): "Rasjonalitet, makt og følelser" i *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr.3
- Haavind, H (1984): "Fordeling av omsorgsfunksjoner i småbarnsfamilier". I Rudie red. *Myk start - hard landing*, Oslo Universitetsforlaget.
- Irigaray, L (1985): *This Sex Which Is Not One*, Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Jones, W T (1952): *A History of Western philosophy. Kant and the Nineteenth Century*. second ed. harcourt Brace Jovanovich, Publishers, London.
- Kalleberg, A og Hovde, S (1986): *Arbeidsdelingen i hjemmet*, Oslo, Rapport Institutt for Samfunnsforskning 5/86.
- Kjeldstad, R og Lyngstad, J (1993): *Arbeid, lønn og likestilling*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Kjeldstad, R (1993): "Kvinner og menn på arbeidsmarkedet" i Kjeldstad og Lyngstad *Arbeid, lønn og likestilling*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Kommuneplan, juni 1991, Langsiktig del, Averøy Kommune.
- Kulick, Don red. (1987): *Från kön till genus: kvinnligt och manligt i et kulturellt perspektiv*. Stockholm, Carlsson.
- Kvinnemelding 1991 - 1993, 15. april 1991, Handlingsplan, Møre og Romsdal Fylkeskommune.
- Kvinnemelding 1989, Møre og Romsdal Fylkeskommune, førebels utkast.
- Kvaale, S (1992): "Det kvalitative forskningsinterwju" i artikkelsamling til feltkurs på Island 1992, Seksjon for samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning, UiTø, i samarbeid med Roskilde Universitets Center, Roskilde
- Landbruket i Averøy 1988*. Utgitt av landbruket (evnt. bøndene) i Averøy.
- Leira, A (1989): *Models of Motherhood. Welfare State Policies and Everyday Practices: the Scandinavian Experience*. ISF Rapport 89:7. Oslo.
- Lia, K (1992): *Gadamer...*, upublisert notat, Institutt for samfunnsvitenskap, UiTø

- Linde, C (1987) "Explanatory systems in oral life stories" in Holland and Quinn ed. *Cultural models in language and thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Loftager, J (1992): "Giddens og samfunnsvidenskapen" i *Grus* nr.37 årg 13.
- Lundgren, E (1992): *Det får da være grenser for kjønn*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Lundgren, E (1987): "Feministisk teori- grundval för nya vetenskapliga paradigmer?" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2-3.
- Massey, D (1993): "Politics and Space/Time" i Keith, Michael and Pile, Steve ed. *Place and the Politics of Identity*. London.
- Massey, D (1991): "The political place of locality studies", i *Environment and Planning A*, vol 23, number 2 February.
- Massey, D (1984): *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. Macmillan, Basingstoke.
- Mead G H (1934): *Mind self and society*. Chicago, University of Chicago Press.
- Minifakta om likestilling* (1992) Likestillingsrådet, Oslo.
- Munk-Madsen, E (1993): "Livsproduksjon og markedsproduksjon. Sammenhenge mellom kjønn, økonomi og økologi i fiskeriproduksjon." I *Fiskerisamfund- hvilke veje?* Nord 1993.
- Narayan, K (1993): "How Native Is a "native" Anthropologist?" in *American Anthropologist*, vol.95, no3, sept.
- Nash, K (1994): "The Feminist Production of Knowledge: Is Deconstruction a Practice for Women?" in *Feminist Review* no 47, Summer.
- Nielsen, L D (1991): "Flexibility, Gender and Local Labour Markets. Some Examples from Denmark" i *International Journal of Urban and Regional Research*.
- Nyseth, Torill: "Kvinneretta arbeid i kommunene- om lokal forvaltning av kvinnespørsmål. UiTø/FDH 1992
- Næringsplan for Averøy kommune* (1992), mars, Averøy kommune.
- Pateman, C (1988): *The sexual contract*. Polity Press, Cambridge.
- Phillips, A (1991): *Engendering Democracy*, Polity Press, Cambridge.
- Prieur, A (1994): *Iscenesettelser av kjønn; transvestitter og macho-menn i Mexico by*, Pax, Oslo.
- Rahbek Christensen, L (1987): *Hver vore veje*, Etnologisk forum, Lyngby.
- Rommetveit, R (1974): *On message structure*, Wiley & Sons, London/New York.

Rorty, R (1979) *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, Princeton.

Rudie I (199?): "Livsløp som dimensjon i kulturell reproduksjon" lagt frem som meget foreløpig utkast på Seminar om kjønn, kunnskapsforvaltning og livshistorier. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

Rudie I (1984): "Analyseperspektiver, innledning" i Rudie red. *Myk start- hard landing*. Universitetsforlaget.

Rødseth, T og Titlestad, K D red. (1984): *Kvinner i arbeid: økonomiske og sosiologiske perspektiver*. Oslo, Universitetsforlaget.

Rønning, G O (1994): "Handling og struktur hos Anthony Giddens" i *Sosiologi i dag*, nr.1 årg 24, Novus Forlag, Oslo.

Saugestad Larsen, S (1980): "Omsorgsbonden" i *Tidsskrift for Samfunnsforskning* nr.4-5, Oslo

Selle, P (1991): "Det frivillige organisasjonssamfunnet under gjennomgripande endring" i Selle red. *Organisasjonssamfunnet i ei brytningstid. Utfordringer i 90-åra*. Alma Mater, Bergen.

Simonsen, K (1990): "Filosofi og geografisk livsformsanalyse" i *Kulturgeografiske hæfter*, København vol. 38.

Simonsen, K (1994): "Rummet i samfundsteorien - en gang til" i *Nordisk Samhällsgeografisk Tidsskrift* Nummer 18, mars.

Skattestatistikk 1994 for 1992, Statistisk Sentral Byrå, særtrykk fra uken statistikk nr.7 1994.

Skrede, K og Ternes K (1983) "Innledning: Hva er et livsløpsperspektiv?" i Skrede og Ternes red. *Studier i kvinners livsløp*, Universitetsforlaget, Oslo.

Skrede, K og Ternes K red. (1986): *Den Norske kvinnerevolusjonen; kvinners arbeid 1975-85*, Oslo, Universitetsforlaget.

Smith, D E (1987): *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology*, Boston.

Sørensen, B Aa (1982): "Ansvarsrasjonalitet: Om mål middeltenkning blant kvinner" i Holter red. *Kvinner i fellesskap*, Universitetsforlaget, Oslo.

Taylor, C (1971): "Interpretation and the Sciences of Man", i Rabinow, P and Sullivan W M ed. (1987) *Interpretive Social Science*, University of California Press, Berkeley.

Thorsen, L E (1993): *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinner 1920-1985*. Universitetsforlaget,

Torfing, J (1992): "Mod et brud med objektivismen indenfor samfundsvidenskabene", i *Grus* nr 37, årg 13.

Urry, J (1987): "Society, space and locality" in *Environment and Planning D: Society and Space*, vol.5, p 435-444.

- Urry, J (1991): "Time and space in Giddens' social theory" in Bryant and Jary *Giddens' theory of Structuration. A critical appreciation*. Routledge, London.
- Urry, J (1985): "Social Relations, Space and Time" in Gregory and Urry ed. *Social Relations and Spatial Structures*, Macmillan, London.
- Valestrand, H (1978): *Kvinner i klemme - Om kvinner, bedriftsnedleggelse og utstøting på et lokalt arbeidsmarked*, hovedfagsoppgave Universitetet i Bergen, Bergen.
- Valestrand, H (1991): "Regionalforskning i endring" i *Nytt om kvinneforskning 2*, NAVF, Senter for kvinneforskning, Oslo
- Wadel, C (1991): *Feltarbeid i egen kultur: innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*, Sandefjord, Seek A/S
- Wiborg, A (1990): *Lokalsamfunnet i utkanten; startsted, mellomstasjon eller endestopp*. Rapport 4/90 fra Arbeidsforskningsinstituttet.
- Widerberg, K (1993): "Dorothy Smith - ett feministisk alternativ till "Male-stream Sociology"". *Nytt om kvinneforskning* nr. 2, NAVF, Senter for kvinneforskning, Oslo
- Widerberg, K (1992): "Teoretisk verktøykasse - angrepsmåter og metoder" i Widerberg K. og Taksdal A red. *Forståelser av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og Kvinneforskning*. Oslo: Ad Notam.
- Wright, G H von (1991): "Vitenskapen og fornuften" Gyldendal, Oslo.
- Wærness, K (1982): *Kvinneperspektiv på sosialpolitikken*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Årsmelding for 1991*. Fiskerirettslederen i Averøy, Kristiansund og Frei.

AVERØY

